ERNEST HELLO

[redacted]

ŽMOGUS

V.K. JONYNAS

ŽINIJA

ERNEST HELLO

ŽMOGUS

GYVENIMAS. MOKSLAS. MENAS

IŠVERTĖ

DR. A. MACEINA

SKAITYMŲ BIBLIOTEKA NR. 24.

KAUNAS — — — ŽINIJA — — — 1939

ERNEST HELLO

L'HOMME

LA VIE – LA SCIENCE – L'ART

TRENTE – TROISIÈME ÉDITION

LIBRAIRIE ACADÉMIQUE

PERRIN ET CIE, PARIS 1930

IŠLEIDO —
„Žinija“.
SPAUDĖ —
E. Norkienės sp. —
Kaunas, Miško 15, tel. 24877.

RELIGINĖ IGNORANCIJA

I

Tarp dalykų, kurie žmones verčia arba jungtis arba skirtis, pirmoje beveik eilėje reikia pastatyti jų pažiūras, kurias jie turi vieni apie kitus mokslo arba ignorancijos atžvilgiu.

Šis jausmas, stumiąs žmogų sutelkti aplink save tuos, kuriuos jis laiko mokslininkais (ar norint ir pačiam pasirodyti mokytam, ar iš tikro norint tokiu tapti, ar dėl tūkstančio kitų dar paslaptingesnių priežasčių) ir atstumti tuos, kuriuos jis laiko ignorantais (ar dėl nuobodumo, ar dėl paniekos, ar dėl tūkstančio kitų dar paslaptingesnių priežasčių), šis jausmas yra toks gilus, kad jis valdo žmones, jiems to net nežinant. Jis yra toks galingas, kad, norint jam atsispirti, reikia ypatingo akstino, paprastai dieviško akstino. Mokytas žmogus, paliktas vienas sau, niekina nemokytą žmogų. Tuo tarpu šis žmogus, su panieka žiūrįs į kitą iš savo mokslo aukštumos, net nepaabejoja, kokia gili yra jo paties ignorancija.

Žmones sukvailina žodžiai. Tai yra nuostabu arba, mažiausiai, turėtų būti nuostabu. Juk nesunku sukelti žmoguje pyktį, pavadinant daiktą tam tikru vardu, ir sukelti tame pačiame žmoguje simpatiją, pavadinant tą patį daiktą kitu vardu. Katalikų Bažnyčia turi daug priešų, ir jos vardas nepatinka daugeliui žmonių. Jeigu jiems būtų kalbama apie Visuotinę Sąjungą, gal juose atsirastų simpatiškas smalsumas, gal kiltų vienybės ir didybės jausmas. Norint gauti dvejopų išdavų, užtenka tą patį dalyką pavadinti pirmiau graikiškai, o paskui prancūziškai[1]).

Visuotinė Sąjunga, kalbant prancūziškai, Katalikiškoji Bažnyčia, kalbant graikiškai, yra viena iš labiausiai pasaulyje nepažįstamų institucijų.

Ignorancija yra išplitusi ypač ten, kur ji slepiasi po svetimais vardais. Ji liečia ypatingai dabartinius dalykus, specialiai dabartinius ir amžinus, dabartinius dėl to, kad jie amžini.

Žmonės garbina praeitį. Šiai mirusiai ir netikrai dievybei kulto atžvilgiu yra jie labai ištikimi. Jie mielai aukoja šiam stabui tokias puikias aukas, kaip ateitis ir amžinybė. Būdami toki šykštuoliai, jie vis dėlto pasidaro labai iš-

---

1) *Ekklesia* graikiškai reiškia sąjungą, susibūrimą; *katholikós* reiškia visuotinį. Todėl *katalikiškoji Bažnyčia* išvertus reikštų *visuotinė sąjunga* arba *visuotinis susibūrimas.*

laidūs, kai reikia pasiaukoti praeičiai. Būdami toki išdidūs, jie vis dėlto krinta ant veido prieš senas figūras, po kurių kojomis juos patiesia įpratimas. Jie kartais net norėtų išnykti jų akivaizdoje. Pakanka priklausyti senovei, kad patrauktum žmonių dėmesį, jų mokslą ir jų nuostabą. Daugelis mokslininkų labai didžiuotųsi, atradę Julijone Apostate kokią nors dar nežinomą smulkmeną, pavyzdžiui, kaip jis mėgdavo virdintis valgius. Žmogui niekai dirbti dieną ir naktį, jei jis tikisi praturtinsiąs pasaulį kokia nors nauja pažintimi, liečiančia seną graiką arba seną romėną. Bet norint, kad ši auka būtų pelninga, reikia, kad šis graikas arba šis romėnas būtų senas, labai senas. Jei jis yra moderninis, gyvenąs šiuo metu ir ieškąs mokslininko, kuris apie jį parašytų aktualų veikalą, mokslininkas atsakys, kad jis neturįs laiko. Jis turi atsidėti tiems, kurių jam nereikia ir kuriems jo nereikia.

Suprastas, kaip miręs ir mirusiems skirtas, sukurtas lavonams ne laidoti, bet iškasti, mokslas žmogui nepatenkina gyvenimo, meilės ir oro troškimų.

II

Dabartis yra daug menkiau pažįstama, negu praeitis. Dabartinė istorija yra negarsiausia iš visų istorijų. Vis dėlto, kai kalbama apie da-

bartinius *praeinančius* dalykus, visados atsiranda daug juos pažįstančių eruditų. Bet kai kalbama apie dabartinius *amžinus* dalykus, eruditų skaičius smarkiai sumažėja.

Gerai išauklėti žmonės gėdytųsi, neatsimindami Marathono mūšio, o ypač Termophilų kovos, kuria daugelis stebisi nuo to laiko, kai ji pasakojama žmonių kartoms.

Bet šitie patys žmonės, nė kiek nerausdami, gali nežinoti, kas yra Katalikų Bažnyčia. Ją liečiančių dalykų tikslumas nesudaro pilnutinės ir esminės gerai išauklėto žmogaus pažinčių dalies. Neleistina yra pamiršti asmenuotes. Bet visiškai leistina pamiršti katekizmą.

Šitas pamiršimas turi tūkstančius atžvilgių, nes Katalikų Bažnyčia apima visą pasaulio sąrangą.

Aš čia liečiu tiktai mokslinį ir filosofinį nusiteikimą: plačiai pasklidęs prietaras teigia, kad katalikiškasis *Credo* priklauso praeičiai, kad jo vietą užima moderninė filosofija.

Keista, kad šis prietaras yra tikimas ir skelbiamas praeities žmonių, tų, kurie patys yra verti priekaišto, jų taikomo amžinai Bažnyčiai. Žmogus, būdamas nuolankus Cicerono, Platono, Virgilijaus ir Horacijaus vergas, prikaišioja Bažnyčiai, kam ji nepakreipusi jo į ateities kelią.

Katalikišką doktriną laikyti kliūtimi meniniam įkvėpimui yra gana keista klaida. Laikyti

ją paprastu žmogaus proto išsivystymu yra tos pačios rūšies žygis. Bet tūkstančiai pavyzdžių, vienas už kitą naujesnių, parodo, kad toksai žygis nėra negalimas. Esama drąsos, kuri nieko neišsigąsta.

Pažvelgus į žamėlapį, galime pastebėti, kad jis pasidalina į dvi dalis: į civilizuotąjį pasaulį ir necivilizuotąjį, į civilizuotąjį pasaulį ir barbariją. Civilizuotasis pasaulis yra krikščioniškasis pasaulis. Barbarija yra visa tai, kas nėra krikščioniška[2]). Ši pastaba yra tokia naivi, kad beveik mus nustebina.

Bet kai kalbama apie dieviškuosius dalykus, net ir paprasčiausi klausimai nėra svarstomi paprastai. Žmogus turi daug svarų ir saikų, ir principai, neginčijamai priimti, kalbant apie žmogiškuosius dalykus, nevaldo jo žodžių, kalbant apie dieviškuosius dalykus.

Pavyzdžiui:

Ignoracija yra viena iš tokių ydų, kurių žmogus stengiasi labiausiai neturėti arba nepasirodyti turįs. Aiškią ignoranciją lydinti gėda yra keistas reiškinys. Ji, atrodo, stovinti aukščiau, negu turėtų būti, nes žmonių gėda, užsitraukta dėl tam tikros ignorancijos, yra didesnė, negu dėl tam tikrų nuodėmių. Žmogus, kuris jaučia esąs

---

[2]) Šia prasme ir Fr. W. Foersteris yra pasakęs, kad tikroji kultūra galinti būti tiktai krikščioniška (plg. Antorität und Freiheit, Kempten 1922).

nusidėjėlis, nėra trukdomas žmonių visuomenės. Jis žiūri tiesiai į juos, kaip į brolius, kurie yra panašūs į jį, arba, jeigu norite, kaip į priešus, kurie panašūs į jį. Jis kreipiasi į juos, jis kalbasi su jais, kaip lygus su lygiu. Tarp jų jis jaučiasi, kaip namie. Bet žmogus, kuris žino esąs aiškus ignorantas, patekęs tarp žmonių, kuriuos jis laiko mokytais, pergyvena savotišką gėdą. Jam atrodo lyg jis būtų žemesnės rūšies. Tokiu atvėju jis yra daug bailesnis, negu nusikaltėliai. Jis nepakelia galvos, kalba nepasitikėdamas, bijo savo žodžių. Jis įtaria visa, kas tik aplink jį darosi, net jį supančių žmonių nusišypsojimus, net jų palankumą ir nuoširdumą.

Žmogus, kuris nemoka chemijos, vengia kalbėti apie chemiją. Žmogus, kuris nežino istorijos, rūpestingai vengia pokalbiuose jam pavojingų temų. Mokslininko, ypač specialisto, garsas dažnai jam patikrina kitų žmonių pagarbą, pagarbą didesnę, negu jis yra jos vertas.

Baimė kalbėti apie nežinomus dalykus sukelia žmoguje blogų ir gerų instinktų: savimeilė ir kuklumas abu bijo šio keisto pavojaus.

Bet taip yra tik tol, kol nėra liečiama krikščioniškoji Tiesa.

Kai paliečiama ji, mano konstatuotas dėsnis nebeveikia. Kiekvienas sako, kas tik jam patinka. Minėtas dėsnis ne tik nebeveikia, bet jis yra apkreipiamas. Juo didesnė ignorancija, tuo drąsesnis žodis. Jei ignorancija yra ne tokia gili, kri-

tika rodo daugiau pagarbos. Jei kalbąs žmogus yra mokslininkas, jis kalba drebėdamas.

„Žmogui kylant į viršų, sako šv. Dionyzas, žvilgis, kreipiamas į dvasinį pasaulį, paprastėja ir žmogaus kalba trumpėja, kaip skverbiantis į mistinę tamsą ne tik žodžiai darosi trumpesni, bet pristinga mums kalbos, pristinga net minties"[3]).

III

Yra tikra, kad žmogus gėdisi nežinoti, ir ši gėda liečia viską, išskyrus Krikščionybę.

Ignorancija turi tūkstančius formų. Bet šiuo ypatingu atveju ji turi jų tik vieną. Ji mėgsta tik vieną metodą. Ji turi vieną skonį, vieną pomėgį, vieną malonumą, vieną aistrą. Tai aistra sujungti Krikščionybę ir praeitį.

Pasakyti, kad Krikščionybė buvo kadaise gera, bet kad tokia ji jau nebėra, sujungti ją žmogaus mintyje su senienomis, su piktnaudžiavimais, su prietarais, su visu tuo, ko žmonija teisėtai išsižada — štai ignorancijos rojus.

Nes, atsiminkime tai gerai, šitoji žmonija, garbinanti praeitį, vis dėlto kilnesnėje savo dvasios srityje pripažįsta, kad ši praeitis turi piktų

---

[3]) De la théologie mystique, trad. par. M. Darboy (Hello išnaša, *A. M.*).

dalykų, kad ji yra *praeitis* ir todėl kas yra sujungtas su ja, yra miręs, visiškai miręs.

Žmonija giliai jaučia, kad kas, padėjęs ranką ant arklo, dairosi atgal, nėra tikęs Dievo Karalystei.

Žmonija, nors ir garbinanti šiuos mirusius, dėl savo jai taip artimo palinkimo į prieštaravimus, karštai reikalauja gyvenimo, o mirusius laidoti palieka mirusiems.

Žmonija jaučia, kad kiekviena doktrina, kuri turėtų tiktai vienos praeities žymę, turėtų žymę, priešingą dieviškajai žymei, nes Dievas vadinasi Jehova, Tasai, Kuris buvo, Kuris yra ir Kuris bus.

Todėl ir ignorancija, nekenčianti Krikščionybės, jaučia, kad geriausias būdas ją žmoguje sugriauti yra parodyti ją žmogui, kaip praeities savybę.

Kai ignorancijai josios pastangos pasiseka, šitai kas atsitinka:

Žmogus, kuris praeitį garbina ir tuo pačiu metu ją niekina, niekina Krikščionybę ta neapykanta, kurią jis turi praeičiai, bet jos negarbina ta garbe, kurią jis turi tai pačiai praeičiai.

Krikščionybė pasidalina su praeitimi žmogaus neapykanta, bet ji nepasidalina su praeitimi to paties žmogaus stabmeldybe.

Krikščionybė žmogaus dvasioje esti suplakama su praeitimi ne kiek praeitis slepia savyje

ateities užuomazgas, bet kiek ji yra tiktai praeitis.

Žmogaus dvasia stengiasi Krikščionybę nustumti į tokias sritis, kurios nėra liečiamos kalbamąjį momentą.

IV

Kadangi žmogus yra pasaulio centras, jis yra išstatytas visos kūrinijos smūgiams. Jis yra išstatytas savo širdimi, savo dvasia, savo siela ir savo kūnu. Blogas žodis gali jį sugadinti. Nuo namo krintanti čerpė gali jį užmušti. Visuotinumas santykių, kurių jis turi su visais padarais, sudaro jam nepaprastą daugybę pavojų. Gyvuliai gali jam pakenkti, nes jie yra galingesni, negu jis. Oras, kuriuo kvėpuoja, gali jį nunuodyti. Jo draugas gali jį apgauti. Jo skaitoma knyga arba jo valgomas maistas gali jį numarinti. Centrinis jo padėjimas jį išstato visiems smūgiams.

Krikščionybei yra, nors ir skirtingai, bet panašiai.

Šventosios Knygos kalba apie daugelį dalykų. Krikščionybė, atstatydama santykius tarp Dievo ir žmogaus, išjudina kūriniją. Žvaigždės ir gyvuliai yra liečiami kiekviename Šventraščio puslapyje. Todėl norint pulti Šventraštį, galima duoti jam smūgių iš visų pasaulio kampų. Ignorancija gali griebtis tūkstančių įvairių būdų

ir pulti bendrą priešą iš tūkstančio vietų. Mokslinė ignorancija ir filosofinė ignorancija gali mesti tūkstančius minčių, kurios tiesiog ar netiesiog atsikreipia prieš Krikščionybę.

Ilgai buvo tikėta, nepažįstant kūrinijos, specialiai geologijos, kad Mozės pasakojimas yra nesuderinamas su mokslo atradimais. Tuo tarpu, kai šie atradimai tam tikru būdu išsivystė ir buvo nušviesti, pasirodė, kad jie kaip tik paliudija Mozės pasakojimą. Mokslas mėgsta prieštarauti Šventraščiui ypatingai tada, kai mokslo dar nėra, o jis jau maištauja, pasitikėdamas savo galybe. Taip elgiasi vaikas, per silpnas eiti ir per maištingas pasiduoti vedamas. Bet kai mokslas susiformuoja, susitvarko, kai jis jau yra, jis grįžta prie Šventojo Rašto. Koks yra, kai dar tebėra jis nesusiformavęs, jo reikalas ir kokia jo pareiga?

Tikėti.

Tikėjimas yra išsigelbėjimas net prigimtojoje tvarkoje.

Tokiu būdu išsipildo Kristaus žodžiai:

„Ieškokite visų pirma Dievo Karalystės ir jo teisybės, o visa kita bus jums pridėta".

Žmogaus gyvenime ir žmonijos gyvenime pasitaiko momentų, kada protas aptemsta.

Filosofinė ignorancija atsiranda ir auga, norėdama nustebinti kasdieninę ignoranciją. Filosofinė ignorancija pasidaro nepaprastai didelė, ir tą momentą žmonija pasidaro panaši į žmogų,

kuris dėl didelio savo dvasios sutrikimo pamiršo savo vardą. Mūsų amžius pergyvena šią ligą. Tai ji iščiulpė gyvybines Vokietijos jėgas. Peržengusi Reiną, ji prarado apgaulingą savo didybę, bet ji neprarado tikro savo pavojaus.

Žmogaus protas, aptemęs savo gelmėse, įdūkęs prieš patį save ir prieš tikėjimą, bandė pakaitomis tai save išgarbinti, tai nužudyti. Bet pasveikęs, jis paregės savo vietą, atras savo šviesą, pripažindamas savo nusikaltimus. Bet laukiant audros metu, kas yra jo išsigelbėjimas ir jo apsauga?

Tikėjimas.

Kai protui gręsia pavojus griūti, kas jam belieka?

Tikėjimas.

Tokiu būdu išsipildo Kristaus žodžiai:

„Ieškokite visų pirma Dievo karalystės ir jo teisybės, o visa kita bus jums pridėta".

Esama ir prigimto tikėjimo. Jis yra mokslo pagrindas. Descarto absurdiškumas yra ignorancijos triumfas.

Jeigu tarp tikėjimo ir mokslo yra toki ankšti santykiai ir tokia gili draugystė, tad argi nėra nuostabu kiekvieną momentą girdėti, kad ignorancija puola Krikščionybę mokslo vardu? Ar nenuostabu girdėti, kad žmonės, kurie nepažįsta nei prigimtosios nei antgamtinės tvarkos, pastato jas vieną priešais antrą, vienos šaukiasi, no-

rėdami sugriauti antrą, tarsi jie būtų ištyrę jų abiejų visas galimas gelmes?

Žmogus, kuris visiškai nepažįsta Krikščionybės ir nerausta dėl to, kad jos nepažįsta, raustų, jeigu nežinotų Scipiono istorijos ir dar labiau raustų, jeigu nežinotų gandų, sklindančių jo gyvenamame pasaulyje, ir įvykių, apie kuriuos kalba jo kaimynai. Šie faktai daugumoje yra mažesnės reikšmės, negu Scipiono istorija. Sakoma, kad esama atitikimo tarp tuščio žmogaus ir tuščių dalykų, atitikimo, kurio dėka tuščias žmogus darosi tuo išdidesnis, kuo jo žinomi dalykai yra tuštesni. Savimeilė mėgsta menkniekius: ji minta smulkiu grobiu. Juo jai teikiamas maistas yra niekingesnis, tuo labiau jis patinka josios skoniui. Savimeilė minta vėju.

Bet kai kalbama apie esminius dalykus, savimeilė nebesiskundžia savo ignorancija; kai kalbama apie kilnius dalykus, savimeilė pradeda didžiuotis savo ignorancija. Tuščias žmogus mėgsta pirmutinis sužinoti naujieną, nereikšmingą naujieną. Jis pirmutinis mėgsta sužinoti senų bobų plepalus. Priešingai, jis visiškai nesistengia pažinti Tiesą, ir juo tiesa aukštesnė, tuo mažiau jis ją stengiasi pažinti.

DVASINĖ GIMINYSTĖ

I

Abejingumas atskleidžia nuostabių reginių. Abejingumas, kuris užgniaužia dvasią, palikdamas dar bent kiek raidės, apsireiškia įvairiais būdais, kuriuos verta pažymėti.

Kas myli tiesą, nekenčia klaidos. Tai truputį naivu ir paradoksiška. Bet šita klaidos neapykanta yra ženklas, iš kurio pažįstama tiesos meilė. Jeigu jūs nemylite tiesos, jūs galite ligi tam tikro laipsnio sakyti ir net kitus įtikinti, kad ją mylite. Bet būkite tikri, kad šiuo atveju jums stigs pasibiaurėjimo klaida, ir šis ženklas parodys, kad tiesos jūs nemylite.

Kai tiesą mylėjęs žmogus nustoja ją mylėti, jis nepradeda skelbti savo atsimetimo. Jis pradeda mažiau niekinti klaidą. Ir tuo būdu jis išduoda pats save.

Slaptos simpatijos sudaro vieną iš labiausiai nepažįstamų pasaulio istorijos pusių.

Kai koks nors žmogus praranda geros arba blogos jo išpažintos doktrinos meilę, jis papras-

tai pasilaiko šios doktrinos simbolį. Bet jis jaučia savyje mirštantį pasišlykštėjimą priešingomis doktrinomis.

Stabmeldybės yra labai skirtingos vienos nuo kitų savo formulėmis. Tačiau vienos kitoms jos jaučia neįtikėtinos simpatijos. Tai dėl to, kad jas jungia vienas dalykas: jos visos yra stabmeldybės. Paviršium jos yra labai skirtingos, bet bendras jų pagrindas yra labai panašus.

Kai Krikščionybė pakilo, žemėje atsiskleidė toks reginys, kurio pamokymų negalima nė suskaičiuoti. Kiek dievų garbinama šioje planetoje! Kiek dievų! Koks baisus margumas! Koks įvairumas! Ir vis dėlto šitoji priešingų stabų daugybė gyveno drauge Panteone. Jie susispaudė nesimušdami, jie susigrūdo nesitriuškindami, jie badėsi alkūnėmis nekliūdydami vienas kitam. Jie sutiko tarp savęs. Bet kai pasirodė saulė, kylanti iš Betlejaus, riksmas pasidarė visuotinis. Ramiai snaudę stabai atbudo ir pasirengė kovai. Visi jie pažino bendrą priešą, ir dabar buvo galima pamatyti, kodėl jie nekovojo tarp savęs. Jų ramybės paslaptis buvo jų susitarimas.

Jeigu perbėgsime amžių eigą, pamatysime tą patį reginį. Nežinau dėl ko istorija, kuri ignoravo ir dar dažnai tebeignoruoja mįslės žodį, nesistebėdama pasakoja nuostabias stabų ir jų garbintojų simpatijas, kurios bet ką priima sa-

vo draugystėn. Štai šitas garbina jautį, o anas kopūstą. Šie du žmonės nesiginčija. Laisvas jaučio garbintojas garbina truputį ir kopūstą — dėl simpatijos, o kopūsto garbintojas neatsako jaučiui keleto priklaupimų. Atrodo, kad slaptingas susitarimas skraido viršum begalinio melo ir sako žmonėms, kad jeigu šitas melas yra įvairialytis, neverta rūpintis tokiu mažmožiu, nes jis visados yra tas pat melas. Stabmeldybė gali keisti savo išvaizdą ir savo pobūdį. Bet ji nuramina stabmeldį, nes ji pro daugybę garbinamų objektų jam parodo tą patį savo veidą. Ji sako jam: Aš visados esu ta pati.

Šiame visuotiniame nuo Adomo ligi Kristaus tautų susidūrime su kokia stabų daugybe buvo susidurta! Bet jie susidurdavo nesudūždami. Jie susidurdami susiliedavo. Šitame milžiniškame nugalėtojų ir nugalėtųjų tautų sąraše niekados senoji istorija nerodo nei vienų nei antrų, kad jos būtų nustebusios arba įdūkusios nežinomų karo atneštų stabų akivaizdoje. Tautoms atrodė visai paprastas dalykas kitur užtikti skirtingą kultą, ir nė vienam nugalėtojui neatėjo į galvą visoje žemėje įvesti vieną stabmeldybę. Tik viena žemės vieta regėjo Dievo pyktį stabams. Tik viena žemės vieta regėjo, kaip religinė tiesa ir stabmeldiškoji klaida susidūrė akis į akį. Ta vieta vadinosi Judeja. Ji vadinosi Egiptas, kai Mozė ganė savo bandas ir kai Raudonoji jūra dar nebuvo prieš jį atsivėrusi. Ji vadinosi dykumos,

kai Sinajaus papėdėje galvos tų, kurie matė žaibus, nulinko prieš aukso veršį. Kur tik Mozė ėjo, Dievas apsireiškė jo žingsniuose, ir stabai kentė pyktį, kurio jie buvo verti. Bet pažvelkite kitur. Pažvelkite į Troją ir į Graikiją; pažvelkite į Agamemnoną, Hektorą, Menelajų, Parį, Kserksį, Leonidą, Epaminondą; pažvelkite į Periklį; pažvelkite į Aleksandrą. Europa ir Azija, siųsdamos viena antrai mirtį, neprašydamos iš amžių nė vienos valandėlės poilsio, susitaiko tik vienu atžvilgiu: jos gabena savo stabus viena antrai; šie stabai yra gražiai priimami, nes rasių nesantaika nesugeba įkvėpti kultų nesantaikos.

Istorikams arba tiksliau kronikininkams, nes senovė istorikų neturėjo, šis dalykas atrodė toks paprastas, kad kronikininkai pamiršo juo stebėtis, ir jų nesistebėjimas tik parodo, kiek paprastas buvo svetimų stabų prisiėmimas.

Tuo tarpu senovės istorija yra kovos istorija. Visur ir visados karas. Karas dėl visko. Karas dėl miesto, karas dėl ginčo, karas dėl moters, karas visados pasiruošęs. Tik stabai gyvena taikoje su stabais. Gaisras, prasidėjęs su Elena[1]), traukiasi beveik ligi Tiberijaus. Januso šventykla yra patikima romėnų papročių paliudytoja: kraujas teka visur. Tautinė pui-

---

[1]) Elena, kurią pagrobė Paris ir dėl kurios kilo Trojos karas; jo metu Troja buvo sudeginta ir išgriauta.

kybė mėgsta diktuoti įsakymus kitoms tautoms. Bet ji netenka jėgų šio gilaus abejingumo akivaizdoje: ji nedrįsta vienos stabmeldybės statyti aukščiau už kitą. Mirtis, kuri keliavo aplink pasaulį nešama Romos legionų, naudojosi viskuo, išskyrus kultų skirtingumą.

II

Bet kai tik kryžius pakilo ant Kalvarijos kalno, tuojau tautinis įdūkimas užleido vietą religiniam įdūkimui, ir kovų laukai išdžiūvo: Kolisejaus smėlis sugėrė naujų žmonių kraują. Kareiviai gali ilsėtis, budeliai turi labai daug darbo!

Neapykantos ženklas buvo visados. Melo dvasia visados persekiojo kryžių, sakydama: Tavęs tik vieno aš nekenčiu, tavęs tik vieno pasaulyje!

Senovės pasaulis galėjo visko nekęsti, išskyrus stabmeldybę. Tuo tarpu moderninis pasaulis negali priskaityti nė vieno amžiaus, kuriame nebūtų išsiveržusi religijos neapykanta. Bet jei pasaulis, suprastas Evangelijos prasme, naujosios istorijos periode visados nekentė krikščionybės, tai tas pat pasaulis net ir naujosios istorijos periode niekados nėra nekentęs senosios stabmeldybės. Juo žmogus labiau netiki, tuo jį labiau traukia klaidingas kultas. Būtų visai logiška manyti, nežinant giminystės paslapčių, kad žmogus, kuris netiki į Dievą, nekenčia bet

kokios religijos. Tai būtų tiesa, jei būtų daugybė religijų.

Bet štai faktas: jis kalba. Juo žmogus labiau giriasi, esąs tvirtos dvasios, tuo labiau jis lenkia galvą prieš kultą, bet šis turi būti klaidingas.

III

Slapta giminystė čia teikia gilaus apreiškimo. Voltairis ir Goethė buvo du skirtingi žmonės. Goethė galėjo tapti aukštesniu žmogumi. Apie Voltairį jau esu kalbėjęs kitur[2]), ir skaitytoją ten pasiunčiu. Bet juk Goethė mėgo Voltairį, ir šie du vardai gali eiti drauge. Voltairis traukė Goethę. Šitas potraukis kilo ne iš Voltairio, bet jis kilo iš Goethės. Tai, kas Goethei patiko, nebuvo Voltairis; tai buvo jo paties neapykantos atšvaita. Goethė matė Voltairyje draugą ne dėl to, kad šis parašė tokį ar kitokį veikalą, bet dėl to, kad pats Goethė buvo parašęs tokį sakinį:

„Keturi yra dalykai, kurių lygiai nekenčiu: tabakas, varpai, blakės ir Krikščionybė".

Iš tikro, jis nekentė varpų ir Krikščionybės; jis nekentė varpų dėl Krikščionybės. Varpų

---

2) M. Renan, l'Allemagne et l'Athéisme au dixneuvième siècle, 133 p. Douniol, libraire-éditeur, rue Tournon, 29 (Hello išnaša, *A. M.*).

skambėjimas pats savyje būtų buvęs Goethei malonus. Goethė buvo labai gabus žavėtis šiais rimtais balsais, jeigu jie tik būtų skelbę ką nors kita. Bet Krikščionybės neapykanta, kurią jis įdėjo į ketvirtąjį minėto sakinio žodį, nes jis buvo svarbiausias, iškreipė jame prigimtą harmonijos meilę, ir šitas nenuilstąs ieškotojas, kuris su tokiu stropumu ištyrė smulkiausius savo jausmus, jų priežastis ir jų išdavas, pamiršo save paklausti, iš kur kyla šitas pasibiaurėjimas (varpais, A. M.).

Goethė taip pat kalbėjo savo rytmečio maldas prieš Jupiterio statulą. Iš kur kyla ši išsigimusi simpatija, panaši į stabmeldybę, jeigu ne iš tos gilios ir vienintelės neapykantos, iš tos neapykantos, kuri, nemokėdama pasirodyti tiesiog, pasirodo netiesiog slaptos giminystės keliu. Goethė meldėsi Jupiteriui, net nebijodamas būti pajuoktas, nes jis labai biaurėjosi melstis Jezui Kristui[3]).

---

[3]) Goethės santykiai su Krikščionybe yra įvairiai sprendžiama problema. Kai kurios *Fausto* vietos duoda progos kai kam manyti esą Goethė buvęs krikščionimi. Bet jo nusistatymas ir jo laiškai rodo visai ką kitą. Štai ką šiuo klausimu rašo A. Baumgartner — A. Stockmann: „Pozityviąją krikščionybę Goethė pametė dar prieš atvykdamas į Weimarą. Trijų Karalių šventėje jis net nežinojo, kad šventadienis. Šventraštį jis dar skaitė, bet tik kaip poetiškai vertingą ir paskatinantį veikalą. Jis jam nebebuvo dieviška knyga pozityvus. Apreiškimas" (plg. Goethe. Sein Leben und seine Wer-

Šitas neįtikėtinas, savyje neišaiškinamas potraukis nėra būdingas tiktai Goethei. Visa klaidinga filosofija yra linkusi gardžiuotis pagonizmu. Šitas polinkis yra daugiau ar mažiau regimas, daugiau ar mažiau staigus. Bet jis beveik visur apčiuopiamas arba bent atspėjamas. Pagonizmas traukia racionalizmą, kaip geležis traukia magnetą. Tai nereiškia, kad racionalizmas logiškai visados vestų į graikų arba romėnų stabų garbinimą. Bet racionalizmas paslaptingu būdu paruošia sielą neniekinti šių stabų. Siela, traukiama savo pačios svorio[4]), linksta į juos ir nesistebi šiuo polinkiu, nors jis nuostabos yra labai vertas. Ji nemoka jo išaiškinti. Ir jeigu nebūtų išaiškinimo, argi nebūtų keista regėti žmogų, besivadinantį stipriadvasiu ir vergiškai savo dvasioje sujungiantį jau kadaise Lucrecijaus paneigtų stabų kultus? Ar nebūtų nuostabu matyti Goethę, kuris taip di-

---

ke I, 429—430 p. Freiburg i. Brsg. [4]1923). Viename laiške Herderiui Goethė Kristaus buvimą vadina „das Märchen von Christus“ (plg. op. cit. 434 p.).

[4]) Čia Hello lyg ir primena šv. Augustino žodžius: Amor mens pondus meum; eo feror quocumque feror — mano svoris yra mano meilė; tai ji mane traukia visur, kur tik esu traukiamas.

džiavosi mokslu, taip didžiavosi kultūra, savimeile, nepriklausomumu, kuris didžiavosi tuo, kad nieko negarbina, stovintį prieš Jupiterį, kaip kokį nemokyčiausią laukinį Okeanijos salų gyventoją?

V

Visi melai, parodyti šio apreiškiančio potraukio šviesoje, gal būt pripažintų tarp jų esančią baisią ir nežinomą giminystę.

Kas gali būti ateizmui, paviršium žiūrint, labiau priešingas, kaip jansenizmas. Ateizmas yra laisvas atsisakymas nuo Dievo. Jansenizmas yra panašus į religinį vienašališkumą. Ateizmas skelbia žmogaus dieviškumą, nes juk reikia šioje žemėje ką nors pastatyti atmesto Dievo vietoje. Jansenizmas yra žmogaus paneigimas, jo suniekinimas, jo sugadinimas, ištrynimas žmogiškojo charakterio. Jansenizmas ir ateizmas logiškai užima dvi vietas, kurios klaidų pasaulyje stovi ašigaliuose. O vis dėlto, nuostabus dalykas, ateisto viduje glūdi tam tikras simpatijos pagrindas jansenizmui. Jūs nerasite ateisto, kuris nejaustų silpnybės Port-Royaliui. Ateistas, kuris taip biaurisi šventaisiais, ypač kontempliatyvinio gyvenimo šventaisiais, mielai žavisi šiuo netikru jansenisto griež-

tumu[5]). Jis pripažįsta: štai kur yra tikra religija. Jam patinka šisai tamsus ir nevaisingas liūdesys, nes jis yra panašus į jo paties liūdesį. Jam patinka ši bloga nuotaika, nes ji yra panaši į jo blogą·nuotaiką. Jam patinka šis abejingumas, nes jis yra panašus į jo abejingumą. Jansenizmas yra tiek persunktas klaidos, kad virsta visų melų draugu. Net ir labiausiai jam svetimos klaidos jį sveikina, kaip savo sąjungininką. Atrodo, kad tarp ateistų būtų paleistas lakštas, kuriame įrašyta: Jansenizmas mums yra svetimas principialiai. Bet faktiškai jis yra tiek primelavęs, kad jau pasidarė mums savas. Gerbkime jį.

Ateistas, kuris žavisi jansenistu, iš karto sau padaro du malonumus: visų pirma jis žavisi klaida, paskui jis atrodo pagerbiąs religiją. Šita vikria taktika jis apgauna savyje troškimą būti teisingu. Jis apgauna šį troškimą be pavojaus būti neteisingu. Jis pasilieka ištikimas klaidai ir sykiu patiria subtilaus malonumo, atrodydamas jai neištikimas lyg ir dėl savo dvasios platumo.

Daugelis žmonių atstumia klaidą, apvilktą filosofine forma, ir priima tą pačią klaidą, pa-

---

[5]) Jansenizmas yra ypatingas religijos asketinės pusės pabrėžimas. Todėl praktinis gyvenimas, bent principialiai, jame yra labai griežtas. Bet kadangi šitas perdėtas griežtumas yra atremtas į klaidą, todėl jis darosi netikras.

tiektą lengvesniu pavidalu. Poezijos tomelyje (nes poeziją jie laiko lengvu dalyku) jie žavisi ta pačia doktrina, kurią neigia filosofiniame traktate. Jų bendrininkavimas su klaida glūdi daugiau sieloje, negu tikėjimo formulėje, ir jie patenkina save, nepriimdami formulės, bet širdimi priklausydami tam pačiam dalykui, tik kitaip pasakytam. Kai tik priešas pakeičia savo drabužį, jie apsimeta jo nebepažįstą ir puola jam ant kaklo.

VI

Privatinio gyvenimo santykiai yra toki pat. Norėdami ištirti Povilo draugiškumą Petrui, neklauskite, kaip Povilas elgiasi Petro atžvilgiu, bet klauskite, kaip Povilas elgiasi Petro priešų atžvilgiu, kaip jis atitaiso neteisybę, padarytą Petrui. Čia glūdi visa paslaptis.

Pabandykite įsivaizduoti šventąjį, kuris būtų neturėjęs neapykantos nuodėmei. Pati tokio šventojo idėja būtų juokinga. Tuo tarpu tik šitaip pasaulis įsivaizduoja krikščionį, kurį reiktų kanonizuoti. Tikras šventasis turi meilės. Bet tai baisi meilė, kuri degina ir ryja. Tai meilė, kuri nekenčia blogio, nes trokšta išgydyti[6]).

---

[6]) Blogis, kaip privalomo gėrio trūkumas, visados reiškia ligūstą būtybės padėjimą. Todėl nekęsti blogio reiškia trokšti būtybei reikalingos sveikatos arba pagijimo.

Šventasis, kaip jį įsivaizduoja pasaulis, turėtų švelnios meilės, kuri laimintų bet kurį, bet ką ir bet kokiose aplinkybėse. Šventasis, kaip jį įsivaizduoja pasaulis, šypsotųsi klaidai, šypsotųsi nuodėmei, šypsotųsi visiems, šypsotųsi viskam. Jis nesipiktintų, būtų be gilumo, be aukštumo, be žvilgio į gelmę. Jis būtų mielas, malonus, švelnus ligoniui, atlaidus ligai. Jeigu norėsite būti tokiu šventuoju, pasaulis jus mylės ir sakys, kad jūs skleidžiate Krikščionybės meilę[7]).

Pasaulis, instinktyviai jaučiąs savo priešą, nereikalauja, kad žmogus atsisakytų nuo dalyko, prie kurio jis yra prisirišęs. Jis tik nori, kad žmogus sudarytų sutartį su priešingu dalyku. Tuomet jis paskelbia, kad jūs skleidžiate jame religijos meilę, vadinasi, kad jūs esate jam mielas, nes nustojate jį peikti.

Jis tvirtina, kad jūs esate panašus į Kristų, kuris atleido nusidėjėliams. Tarp visų pasaulio branginamų samplakų yra viena, kurią jis labiausiai brangina: atleidimą jis suplaka su pri-

---

7) Švelnumas ligoniui ir griežtumas ligai yra tikro krikščionies žymė. Deja, yra nemaža krikščionių kurie yra labai griežti ir ligai ir ligoniui. Jie prikaišioja pirmiesiems, kad šie nutolsta nuo krikščioniškosios dvasios. Čia kaip tik ir glūdi plačiosios ir siaurosios Krikščionybės esmė. Kas nemoka suderinti savyje švelnumo su griežtumu, kas yra arba tik švelnus arba tik griežtas, tas nemoka būti pilnutiniu krikščionimi.

tarimu. Kadangi Kristus atleido daugybei nusidėjėlių, jie nori padaryti iš to išvadą, kad Kristus ne per daug nuodėmės nekentė.

Žmogus nuostabiai susibičiuliauja su visomis blogybėmis. Jis nesistebi esąs blogas, jis nesistebi esąs apgaudinėjamas, jis nesistebi esąs nelaimingas. Tasai nelaimės pamėgimas, apie kurį kalbėjau anksčiau, yra viena iš priežasčių, dėl ko žmogus yra atlaidus viskam, kas jam daro piktą. Žmogui atrodo visai natūralu, jeigu kas nors jam kenkia, nes žmogus savęs nemyli. *Žmogus savęs nemyli.* Štai giliausia priežastis. Šventoji Katerina Genujietė yra pasakiusi, kad savimeilė turėtų vadintis savęs neapykanta. Kas gi yra tikrumoje savimeilė, jei ne auka, kurią žmogus padaro tuštybei pats iš savęs? Žmogus savęs nemyli, o žmogus turėtų labai save mylėti, nes jis turėtų labai mylėti savo artimą, ir jis turėtų savo artimą mylėti, kaip pats save.

Jeigu žmogus mylėtų save, jis nekęstų blogio, jis nekęstų visko, kas yra priešinga jo paskyrimui, jo reikalams, jo džiaugsmui, jo šviesai. Jis nekęstų klaidos. Rojaus drama visados stovėtų prieš jo akis, ir pasibiaurėjimas žalčiu jam būtų artimesnis už jo paties kvėpavimą. Jeigu žmogus mylėtų save, jis negirdėtu įdūkimu sutriuškintų visas kliūtis, kurios įsibrauna tarp jo ir Dievo. Jeigu žmogus mylėtų save, jis pats sau įrodytų savo meilę, niekindamas visa, kas jį stumia nuo jo galutinio tikslo. Bet

žmogus nemyli savęs ir todėl tariasi su savo priešu. Jis žaidžia su žalčiu; jis yra jam taip lygiai neištikimas, kaip neištikimas jis yra kitiems ir Dievui.

Kadangi žmogus savęs nemyli, jis šnekučiuoja su savo nelaime.

Kadangi žmogus nemyli tiesos, jis šnekučiuoja su savo klaida.

Pasibiaurėjimas klaida, pasibiaurėjimas blogiu, pasibiaurėjimas melu, tur būt, yra labiausiai retas jausmas žmonėse.

ŠVĘSTAS VANDUO

I

Kodėl blogio naikinimas nėra žmonijos aistra? To aš klausdavau seniau, to klausinėju dabar, to klausinėsiu visados. Turėdami atmintį, tą nuostabią galią, kuria žmonės pamiršta stebėtis, galią, kuri atrodytų nepanaši į tiesą, jeigu nebūtų aiški, galią, kuri praeitį atgaivina dabartyje, atgaivina jos negrąžindama, turėdami atmintį, kokiu būdu mes padarome, kad nematytume kraujo pėdsako, kuris nuo Abelio nužudymo žymi mindžiojamoje žemėje mūsų žingsnius?

Viešpaties vardas, pavartotas pasakojime apie Abelio mirtį, yra *tetragrammaton*[1]) dėl dėl savo iškilmingumo. Gyvenimo principas, Jehova, reikalauja savo brolio kraujo apyskaitos iš pirmojo žmogžudžio.

Tuo tarpu nuo Abelio laikų visi pažįsta pasaulio istoriją: ji yra pasibaisėtina. Prieš Abelį,

---

[1]) Keturraidis, vadinasi, *Jehova*.

prieš Adomą galima susekti pasaulio istoriją: ji yra pasibaisėtina. Kokios negirdėtos katastrofos, užgriuvusios dar nebaigtą pasaulį, lydėjo liuciferio puolimą! Koki kataklizmai perankstyvomis savo baisybėmis gąsdino dar tik užbrėžtą kūriniją!

Mąstant apie begalybę kančių, kurios lydėjo angelo ir žmogaus puolimą, man atrodo, kad kūrinija turėtų peraugti pati save, pasiekti naujo ūgio ir apreikšti savyje gyvenimo jausmą dėl daugybės teisingumo troškimų.

Ką žmogus padaro, kad pamirštų savo kerštą? Jeigu kokia nors nyki lempa apšviestų gilias mūsų tamsybes ir visame baisume mums parodytų tą skriaudą, kuri buvo mums padaryta, mes muštume galva į sieną, stebėdamiesi, kodėl mes neniekinome pačia giliausia, pačia slapčiausia neapykanta begėdiško, biauraus mūsų priešo.

Bet vietoje šio pasibiaurėjimo jūs žinote, kokį jausmą žmogus turi tam, kuris buvo pasmerktas. Kaip tad žemai mes esame nupuolę, jeigu nemokame net nekęsti!

Neapykanta! taip, čia kalbama apie ją. To, kuris yra pasmerktas, atžvilgiu, moderninis žmogus yra trejopai nusistatęs: jis jį pamiršta, jis juo žavisi, jis neigia jo buvimą.

II

Bažnyčia priešui nugalėti duoda mums daugybę ginklų. Dėl savotiško nusiteikimo, kurio čia neminėsim, nes jis yra vardu nepavadinamas, žmogus nepaslenka jais pasinaudoti ir mėgsta juos niekinti. Slaptas susitarimas, kuris yra tarp jo ir jo priešo, verčia žmogų nepaisyti savo išganymo.

Viena iš šio nepaisymo priežasčių yra ta, kad ginklai jam atrodo menki ir jo neverti. Nuostabus dalykas! Žmogus, kuris turi kūną, žmogus, kuriam visko reikia, žmogus, tasai visuotinis reikalautojas, suranda priemonių atmesti jam siūlomą paramą.

Švęstas vanduo turi kasdieninę formą. Ir žmogus, kuris mirtų troškuliu, neturėdamas vandens, kuriam niekados neatėjo į galvą niekinti prigimtą nešvęsto vandens vartojimą, drįsta niekinti tą patį vandenį, kai jis įgyja naujo kilnumo, kai jis yra palaiminamas.

Žmogaus absurdiškumas pralenkia jį patį. Jis priklauso gelmės paslapčiai, kur nesiekia žmogaus žvilgis. Pamėgimas niekinti vandenį atrodytų nepanašus į tiesą tam, kuris nepažįsta žmogaus. Tiesa, jis niekina jį tik tada, kai vanduo yra pašvęstas.

Jo akimis tai sudaro švelninančią jo paniekos aplinkybę[1]). Bet ar panieka yra jo kvailumo pagrindas? Anaiptol! Čia yra kažkas keistesnio: vietoje gėdytis jis didžiuojasi šia panieka, jis, kuris netrukus kęs troškulį; jis didžiuojasi savo panieka ir nori, kad jo draugai tai žinotų. Šituo stipriu argumentu įrodęs savo nuopuolį, galimas daiktas, kad, atėjus tam tikram momentui, jis paims švęsto vandens, bet tuomet jis pasislėps.

III

Jeigu uždanga pakiltų, žmogus stebėtųsi tąja teisingumo dvasia, kurios vedama Bažnyčia medžiagą paverčia liuciferio priešginybe, priešginybe šio pasmerktojo, šio piktojo, šio begėdžio, kuris paniekino medžiagą dėl to, kad buvo angelas[2]). Jis paniekino medžiagą, kurios Die-

---

[1]) Būtent, vandens pašventinimas sudaro švelninančią aplinkybę žmogaus paniekai. Švęstą vandenį žmogus niekina ne kaip vandenį, bet kaip ženklą, kuris veda į religiją. Todėl Hello be reikalo tai vadina absurdiškumu. Netikįs žmogus visai logiškai nusigręžta nuo švęsto vandens, ne kaip nuo vandens (H_2O), bet kaip nuo religinio simbolio.

[2]) Kokia prasme čia Hello ima medžiagos sąvoką, yra neaišku. Jeigu šios apčiuopiamos, konkrečios medžiagos, tuomet jis klysta, nes prieš liuciferio puolimą nebuvo. Medžiaga atsirado *po* puolimo ir, galimas

vas neniekino; medžiagą, į kurią Dievas žvelgė giliu žvilgsniu, žvilgsniu, kuris buvo sumanymas; medžiagą, kurią rengėsi apsupti garbė; medžiagą, ant kurios pasilenkė Dievas, turėdamas noro vieną dieną pasirinkti sau Motiną. Manydamas esąs didingas, šis cherubinas paniekino medžiagą. Norėdama amžinai iš jo pasijuokti, kaip tik ši medžiaga duos mažiems vaikams ginklų kovai su juo. Prieš jį nukreipiamos priemonės yra be galo paprastos. Bet jos tik dar labiau jį siutina. Jis taip nekenčia paprastumo! Bet kokį dalyką jis visados paverčia paradu, jis mėgsta tuščią žibėjimą, jis mėgsta teatrą! Laimei, jo puikybė jo nepaguodžia. Ir mes galime nebijoti, kad ji sušvelnintų jo amžiną nusivylimą. Baigta amžinai!

Jeigu jau medžiaga yra gerai parinkta, tai vanduo iš visos medžiagos yra ypatingai gerai parinktas. Vanduo yra substancija, kuri vaiz-

---

daiktas, kaip tik *dėl jo*. Todėl apie liuciferio panieką medžiagai kalbėti šia prasme netenka. Atvirkščiai, atrodo, kad medžiaga kaip tik yra velnio mėgiama. Tai rodo pirmykščių žmonių pažiūros į gamtą, kuri buvo pergyvenama, kaip pilna piktųjų dvasių. Taip pat pati Bažnyčia, laimindama negyvus daiktus, savo veiksmus pradeda egzorcizmais, vadinasi, velnio išvarymu iš medžiaginio gaivalo. Tai ypač ryškiai išeina aikštėn vandens pašventinime. Medžiagos pasijuokimas iš velnio gal įvyksta kaip tik tuo būdu, kad jo mėgiamoji medžiaga, religijos pakilninta, atsigręžta prieš jį patį.

duoja būtinumą. Žmogui reikia visko. Bet tai, ko jam dažniausiai reikia, Šventraštis simbolizuoja vandenimi. „Kas man duos gerti, šaukia Dovydas, kas man duos vandens iš Betlejaus šulinio?“.

O Betulija. Vandens troškimas sustiprino Juditos ranką. Dievas, kurio ji šaukėsi, buvo vandenų Kūrėjas. Expandi manus meas ad te: anima mea sicut terra sine aqua tibi[3]). Vanduo ir reikalas yra sujungti drauge.

Ką sako švelnus rasos žibėjimas, kai gegužės saulė meta ant žolės želmens pirmus savo spindulius, vieversėliui giedant ir žemuogėms stiebiantis į viršų?

Gal būt savo paprasta ir gražia kalba jis sako, kad didinga yra tai, kas yra naudinga, kad vanduo turi blizgėti, nes jis yra būtinas, ir kad saulė gerai daro jį sveikindama, nes jis malšina želmenų troškulį.

Vanduo yra kietas, gilus, begalinis, didingas, už viską reikalingesnis...

IV

Velnio klastingumas yra labai žmonių nepažįstamas. Geras tad darbas jiems jį parodyti.

---

[3]) Vertimas „Ištiesiau savo rankas į Tave: mano siela, kaip vandens ištroškusi žemė“.

Geras darbas juos prieš jį apginkluoti.

Velnio neviltis turi vardą. Ši neviltis vadinasi

NIEKADOS.

Ši neviltis yra apsaugota nuo dildančių amžių. Ji yra apvilkta paskui besivelkančiu drabužiu, amžinybės drabužiu, po kuriuo ji niekados nenuvys. Praeis amžių amžiai, jeigu pragaro atžvilgiu galima kalbėti apie amžių amžius, gausingesni, negu lapai medžių, buvusių nuo pat sukūrimo pradžios, o pasmerktojo neviltis nė kiek nesumažės: nesumažės jos nepermaldaujama jėga ir jos reikšmė. Amen.

KRYŽIAUS ŽENKLAS

Norėčiau pažymėti keletą gilybių, kurias atveria kryžiaus ženklas, ir išvardinti keletą iš daugybės faktų, kurie jaučiamai patvirtintų šio ženklo reiškiamą tiesą.

I

Kelionėje, kai keleivis pastebi dantytus kalnus, labai stiprus instinktas verčia žmogų ieškoti paskutinės lygumos ir jam sako, kad jo kopimas bus atlygintas reginio, kuris atsiskleis užkopus. Keleivis kopia ir, pasiekęs viršūnę, kai kuriose šalyse randa kryžių. Žmonės pastatė ten kryžių dėl to, kad kalnas buvo aukštas ir kad reginys buvo gražus. Aukštis ir grožis pakvietė kryžių į kalnus. Mes pastebime, kad ten, kur žmogus laisvai atsikvepia ir iš viršaus žiūri, yra vietos kryžiui.

Žiūrint į saulę arba į žemę pro teleskopą, visų pirmą reikia instrumentui surasti atramos tašką.

Žiūrint į saulę arba į žemę, reikia susirasti atramos tašką, vadinasi, reikia atsišlieti į kryžių, į sostą, paskęsti Išgelbėtojo meilėje ir Aukščiausiojo garbėje.

Kristus yra Dievo išmintis, Kristus yra Dievo galybė. Regimasis ir neregimasis pasaulis klaupia kryžiaus papėdėje[1]).

Atskleiskime minčių ir faktų pasaulį: kryžiaus ženklas yra įrėžtas jų abiejų centruose, kurie sudaro vieną.

Puikiuose, bet per maža žinomuose savo veikalo puslapiuose Olier[2]) aiškina Mišių apeigas ir jomis žavisi. Kryžiaus ženklas užima šiame traktate žymią vietą. Aš pacituosiu keletą eilučių, norėdamas kovoti su tuo netikusiu ir biauriu suplokštėjimu, kurį papročiai įveda į gyvenimą; papročiai, kurie pažemina dvasią, susilpnina širdį ir sunaikina žmoguje daiktų didingumą. Žmogaus prigimtis nepaprastai nori, kad kiekvieną valandėlę jai būtų priminta didybė josios kelyje Dievo nubrėžtų linijų, nes ji yra pasiruošusi viską prarasti užmarštyje ir viską suprastinti įprotyje.

---

1) Plg. šv. Povilo žodžius: „Jėzaus vardu priplaukia visoks kelias danguje, žemėje ir po žeme“ (Pilyp. 2).

2) *J. J. Olier* (1608—1652). Paryžiaus kunigas, įkūręs šv. Sulpicijaus kunigų broliją ir įsteigęs garsiąją šv. Sulpicijaus kunigų seminariją.

„Mes dedame ranką ant kaktos, sako Olier[3], norėdami išreikšti kilnumą Tėvo, gyvenančio aukštybėse: Gloria in altissimis. Mes dedame ranką ant kaktos, norėdami parodyti, kad Amžinasis Tėvas iš aukšto dangaus pasiuntė žemėn savo Sūnų, kurį jis gimdo nuo amžių ir kurį jis nešioja savo įščioje[4]).

Mes taip pat atvaizduojame ir tą kelią, kuriuo gema Žodis, esąs Išmintis, tuo būdu, kad Tėvas, save kontempliuodamas, išreiškia tai, kas jis yra ir pagamina savyje gyvą savo paties atvaizdą, kuris vadinasi Žodis[5]), vadinasi, išreiškiąs ir leidžiąs suprasti tai, kas Dievuje yra

---

[3]) Oeuvres complètes de M. Olier, édition Migne, p. 414. (Hello išnaša, *A. M.*).

[4]) Originale vartojamos būtojo laiko formos: *avait engendré* ir *portait*. Vertėjui atrodė, kad teologiškai bus tiksliau versti esamuoju laiku, nes Sūnus nėra *gimęs* iš Tėvo, bet *gema*. Šv. Trejybės asmenų santykiai (generatio ir processio) yra kvalifikuojami amžinuoju esamuoju laiku (praesens aeternum)

[5]) Antrojo Trejybės asmens gimimas intelektualiniu būdu dėl pirmojo asmens savęs pažinimo yra tiktai teologinė teorija Trejybės paslapčiai padaryti bent kiek prieinamai žmogaus protui. Ši teorija neturi jokio dogmatinio pobūdžio. Ji yra atremta į scholastinę pažinimo teoriją, pagal kurią žmogus pažindamas objektą suformuoja „proto žodį“ (verbum mentis) arba „išvidinį žodį“ (verbum internum). Šią teoriją ypatingai išvystė šv. Tomas, nors šv. Augustinas duoda kitokį Trejybės asmenų kilmės aiškinimą, atsiremdamas į žmogaus protą, valią ir atmintį.

gili paslaptis. Dievo Sūnus yra išraiška to, kas Dievas yra savyje. Jis atsiremia į Tėvą, į pirmąjį asmenį: jis yra atvaizdas ir ženklas, kuris sutelkia ir išreiškia savyje visa, kas yra Dievuje. Dieviškasis Žodis yra asmuo, kuris apima ir originalą ir kopiją[6]): jis apima Dievą, kaip Tėvą, ir sykiu jis yra dar jo atvaizdas.

Šitas tad atvaizdavimas kaip tik ir sudaro Sūnaus asmenį, kuris yra tobula išraiška ir begalinė Dievo garbė. Tai jis vienu žodžiu pasako ir papasakoja, kas yra Dievas. Tai Žodis atėjo žemėn žmonėms parodyti, kas yra Dievas, išmokyti juos jį garbinti, suteikti jiems jo grožio ir jo didybės meilės. Tai Žodis tapo kūnu, apreikšdamas savo dieviškąją didybę žmogiškojoje prigimtyje ir pro savo kūno uždangas leisdamas pastebėti paslėptą savo Tėvo grožį.

Šitą tad Žodžio pasižeminimą mes kaip tik ir išreiškiame, nuleisdami ranką nuo kaktos ant krūtinės ir tardami pažeminto, paniekinto, savo asmenyje sunaikinto Sūnaus vardą...

Mūsų religija garbina Dievą Tėvą per Sūnų Šventojoje Dvasioje. Todėl, kai kunigas arba kunigai daro kryžiaus ženklą, sakydami „ir Šv.

---

6) Dieviškąjį Žodį vadinti Tėvo kopija yra labai netikslu. Kopija visados suponuoja kūrybą. Tuo tarpu Žodis nėra kuriamas, bet gema. Gimimas yra nekūrybinis aktas. Žodžio gimimas šiuo atžvilgiu meta daug šviesos ir į žemiško gimdymo santykius su kūryba.

Dvasios", jie patraukia ranką nuo kairės peties per krūtinę į dešinę, norėdami pasakyti, kad Šv. Dvasia yra pasklidusi visose Bažnyčios širdyse, kur ji meldžiasi už mus ir mus kelia prie Dievo".

Pasaulio amžiaus, net jeigu žmogus neleistų laiko niekams, pasaulio amžiaus neužtektų perskaityti šiems žodžiams ir išaiškinti šiam mostui:

Vardan Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios.

Šaukimasis trijų asmenų: TREJYBĖ.

Nuleidimas rankos, tariant Sūnaus vardą: ĮSIKŪNIJIMAS.

Kryžiaus forma, žmogaus padaryta: ATPIRKIMAS.

Amen. — Po trijų asmenų šaukimosi žmogus sako: AMEN.

Dviejų linijų sukryžiavimas yra žodis aukštesnis už žmogaus protą. Šitas žodis yra parašytas visur, ir gamta mus įspėja.

„Reikia pažymėti, sako Gretzer, kad nuo pat pasaulio pradžios Dievas norėjo, kad kryžiaus pavidalas būtų žmogaus akivaizdoje, ir taip sutvarkė pasaulį, kad žmogus beveik nieko negali padaryti be kryžiaus ženklo įsiterpimo".

Skrendąs paukštis atvaizduoja kryžių, plaukiąs žmogus atvaizduoja kryžių, laivo stiebas su savo skersiniais atvaizduoja kryžių.

Romėnų vėliavos turėjo kryžiaus formą, ir Konstantinas aną iškilmingą dieną[7]) nekeitė jų formos: jis tik liepė įrašyti žodžius[8]).

Keturios pasaulio šalys padaro ant visatos kryžiaus ženklą, ir Platonas rašė, kad „artimiausia pirmojo Dievo galybė yra ištiesta ant pasaulio kryžiaus pavidalu“[9]).

Kryžius yra žmogaus forma. Tikrasis žmogus yra žmogus, kuris meldžiasi. Tuo tarpu malda ištiesia žmogaus rankas ir pati pavirsta kryžiaus ženklu.

Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.

Pakeltos mano rankos yra vakarinė auka.

II

Pirmieji krikščionys dažnai darydavo kryžiaus ženklą, ir aš tuo nesistebiu. Šis kryžiaus ženklas turi ypatingo grožio: jis Dievui parodo visą žmogų, išsivysčiusį, išsitiesusį, padidėjusį, kuris visas meldžiasi savo sielos gyvenimu ir savo kūno padėtimi. Žmogus, kuris ištiesia rankas, sykiu kviečia ir prašo. Jis kviečia žmones ir prašo Dievą. Jis nori apkabinti ir jis

---

7) Dieną, kurioje jis, kovodamas kryžiaus vardu, pergalėjo Maxencijų.

8) Tie žodžiai buvo „in hoc signo vinces“.

9) Hier, in — 8, c. XI, Marc. (Hello išnaša. *A. M.*).

nori išskristi. Jį regėdamas, Dievas mato visą kūriniją, tokią, kokia ji yra, pilną reikalų ir troškimų, suvargusią ir susižavėjusią, atskleidžiančią savo Tėvo akims savo negalią ir savo ilgesį. Dievas mato kūrinijoje panašumą To, kuris yra Tipas, mato atvaizdą Sūnaus, kuris, kalbėdamas nuo kryžiaus, tarsi būtų kalbėjęs nuo sosto, tarsi būtų kalbėjęs nuo ugnies vežimo, norėjo būti pakeltas aukštyn, kad visus pritrauktų prie savęs. Si exaltatus fuero, omnia ad me traham! Žmogus alksta ir trokšta savo ruožtu būti pakeltas aukštyn, ir kryžiaus ženklas, kai jis ištiesia godžias griebti mūsų rankas, kryžiaus ženklas, kai jis mus visus, gyvus ir judančius, stumia prie žmogaus Sūnaus panašumo, kryžiaus ženklas, kai jis yra pilnas ir ugningas, yra panašus į alkio šauksmą ir į troškulio šauksmą.

Povilas Atsiskyrėlis, dykumos patriarchas, mirė tokioje padėtyje. Taip jį regėjo šv. Antanas, kai grįžo pas jį. Povilas buvo kaip žmogus, kuris skrieja pirmyn.

Jis buvo išskridęs.

III

„Kokios tiesos, yra pasakęs J. de Maistras, nėra pagonizme?“

Visas pasaulis žino žodžio *adorare* etimologiją: *manum ad os admovere* — pakelti ranką

prie burnos. Plinijus pastebi, kad stabmeldžiai garbindami pakeldavo savo dešinę ranką prie burnos ir ją bučiuodavo.

Stabmeldybė, kuri visados beždžioniauja, norėjo tokiu būdu išjuokti kryžiaus ženklą. Šis ženklas yra per daug visuotinis, per daug įrašytas visoje kūrinijoje, per daug įrašytas atpirkime, kad būtų galėjęs likti nepastebėtas šventvagiškų stabmeldybės beždžioniavimų, nes ji, kaip visi silpnieji, stengiasi pamėgdžioti tai, ko nekenčia.

Senovės žmonės meldėsi ištiesę rankas. Tai liudija Titas Livijus, Dionyzas iš Halicarnasso, Virgilijus.

Romoje statula, kuri buvo pastatyta forumo viduryje ir vadinosi pietas publica, buvo stačia sukryžiuotomis rankomis.

Eigiptiečiai kryžių padėjo savo šventyklose.

Vienas senovės kiniečių imperatorius, norėdamas melstis, sudėdavo du medžio gabalus, vieną išilgai, antrą skersai[10]).

Senasis Testamentas kalba apie kryžių neaiškiai. Jis kalba apie jį aliuzijomis, kaip kalbama apie paslaptį.

Kai kurios jo scenos yra tokios gražios, kad jose vaizduojami žmonės atrodo didesni, negu

---

10) Discours préliminaire du Shou - King, par le P. Prémare. Chap. IX, p. 12 (Hello išnaša, *A. M.*).

paprastas žmogaus ūgis. Iš daugybės šių scenų reikia pacituoti Jokūbo Izraelio mirtį.

Jokūbas Izraelis, kuris savo jaunystėje pergalėjo angelą didžios kovos naktį[11]), kuris apverkė Juozapą ir kuris atrado Juozapą, kuris matė savo vaiką, apsupta garbe, o dar ne taip seniai buvo laikęs savo rankose kruviną jo tuniką, Jokūbas Izraelis surenka aplink save savo įpėdinius ir jiems iškilmingai, paskutinių žodžių didingumu, pranašystės didingumu paskelbia, kad ateis Tas, kuris turi ateiti, kad ateis Tas, kurio laukia tautos, Tas, kurio trokšta amžinosios kalvos, kad ateis Marijos sūnus, Tėvo Sūnus, jo, Jokūbo, sūnus, žmogaus Sūnus, Jėzus Kristus. Efraimas ir Manassas stovi prieš patriarchą. Jokūbas sukryžiuoja rankas, sukryžiuoja rankas jiems palaiminti. Kairę ranką uždeda ant dešinėje stovinčio vaiko, o dešinę ranką ant kairėje stovinčio vaiko. Jokūbas padaro kryžiaus ženklą. Šv. Jonas Damaskietis tai pastebėjo. Būdamas Jėzaus Kristaus atvaiz-

---

[11]) Šventraštis apie šią kovą taip pasakoja: Jokūbas, persiskyręs su Labanu, kurio dvi dukteris jis vedė, grįžo į Kanaaną. Kelionėje sykį, pasilikus jam vienam, pasirodė kažkoks vyras ir pradėjo su juo rungtis. Rungtynės truko visą naktį. Auštant, pasirodė, kad tai buvęs pats Dievas, kuris pakeitė Jokūbo vardą į Izraelį, pastebėdamas, kad „jei spyreisi prieš Dievą, kaip labai būsi atsparus žmonėms“ (Gen. 32, 23—28).

das, Jokūbas paliudija jį visu tuo, kas yra jo žinioje, ir rankų padėtimi apreiškia tą, kurio neapima protas. Savo vaikų akivaizdoje jis apreiškia tą, kuris sėdi aukščiau cherubinų ir aukščiau protingų dvasių.

„Qui sedes super cherubim, manifestare coram Ephraim, Beniamin et Manasses" (Ps. 79).

IV

Žydai susidūrė su Amalechu[12]). Ką darys jų vadas Mozė?

Mūšis neišvengiamas. Izraelis susitiko priešą dykumose, ir išrinktosios tautos likimas, vadinasi, pasaulio likimas priklauso nuo šio įvykio. Mozė pasirenka ginklą, ir jo ginklas vieną dieną bus Konstantino kariuomenės ženklas. Mozė įsmeigia kalne kryžių. Šis kryžius — tai jis pats. Jis ištiesia rankas, ir Izraelis triumfuoja. Mozė nedavinėjo įsakymų; jis pasitraukė iš regimos kovos, jis nekalbėjo žmonėms, jis kalbėjo Dievui savo kūno padėtimi ir iš anksto jam priminė būsimą Kalvariją. Ir Izraelis triumfavo. Šv. Jonas Damaskietis ir šv. Justinas suprato, kad ištiestos Mozės rankos buvo ateities vėliava ir kryžiaus ženklas.

---

12) Jie susidūrė savo kelionėje prie Sinajaus kalno. Mūšį iš karto laimėjo Amalechas. Tik Mozei užkopus ant kalno ir laikant iškeltas rankas, laimėjo žydai.

Kartais aš mąstau apie didį tapytoją, kuris būtų nepanašus į visus tuos, kurie ligi šiol buvo vadinami didžiais tapytojais. Aš pasirašau po tuo jausmu, apie kurį garbingas tėvas Faberis, kalbėdamas apie teologiją, yra pasakęs:

„Kai teologija mato tobuliausius dieviškuosius Rafaelio kūdikėlius, ji jaučiasi esanti įžeista, beveik pasipiktinusi. Savo pyktį ji gali išsklaidyti tik savo širdies ašaromis. Tiek jai gražiausi kūdikėliai atrodo vulgarūs, pasakyčiau, net biaurūs, palyginus juos su ta be spalvų ir be linijų vizija, kurią ji visados nešiojasi savo dvasioje".

Šiuos žodžius aš rekomenduoju tapytojui, apie kurį kalbėjau ir jam siūlau, jeigu jis egzistuoja, nupiešti mums kryžiaus ženklą, kurį padarė Mozė kovos metu ant kalno. Siužetas būtų puikus. Mes matytume nusilpusias Mozės rankas, palaikomas Huro ir Aarono. Šie du žmonės turėtų skirtingas išraiškas. Vienas iš jų žiūrėtų į Mozę, antras žiūrėtų į saulę, nes reikia, kad kryžiaus ženklas pasiliktų ligi saulėlydžio. Nė vienas iš jų nežiūrėtų į besikaujančius. Tasai, katras žiūrėtų į saulę, lyg ir lieptų jai skubintis. Tasai, katras žiūrėtų į Mozę, atrodytų pamiršęs dabartį ir spėjąs ateitį, pamiršęs figūrą ir nujaučiąs realybę. Mozės veide būtų neapsakomas švelnumas, kuris yra jėgos ženklas, ir jo ištiestos rankos, nebepajėgiančios pačios išsilaikyti, atrodytų pavargusios dėl kaž kokio

begalinio apkabinimo. Kitame paveikslo plane būtų matyti kova, besibaigianti, saulei artinantis prie laidos.

Po paveikslu būtų parašas: *kryžiaus ženklas.*

V

Samsonas, norėdamas išgriauti stulpus, stengiasi surasti Visagalinčiojo išraišką ir kryžiaus pavidalu ištiesia rankas.

Expandi manus meas, sako Dovydas ir Saliamonas tą iškilmingą dieną, kai prašė Dievą palaiminimo savo šventyklai: ištiesė savo rankas į dangų ir pasakė:

„Viešpatie, Izraelio Dieve, nėra jokių dievų panašių į tave nei danguje nei žemėje. Pažvelk į savo tarno maldas"... ir t. t.

Diena, kurią realybė pakeitė figūras, dėl savo didybės išsprunka iš žmogaus žodžių. Pasaulio centre, ant Golgotos kalno, Jono ir Marijos akivaizdoje, akivaizdoje buvusiųjų ir būsimųjų amžių, akivaizdoje visų kūrinių Jėzus iš Nazareto padarė kryžiaus ženklą.

Saulė pasislėpė, ir nuo to laiko net tie, kurie kratosi tikėjimo, skaičiuos metus nuo Kristaus. Istorinės datos savotiškai atšauks žmonių netikėjimą, ir aštuonioliktasis šimtmetis vadinsis aštuonioliktuoju šimtmečiu: kryžius, kurį jis iš-

juokė, pažymi jam vietą tarp šimtmečių, nes amžiai prasideda nuo jo.

Jis pasirodys dangaus skliautuose: jis teis pasaulį. Bet jau ir dabar jis, slenkant amžiams, skiria gyvuosius nuo mirusiųjų: gerasis latras buvo dešinėje, blogasis latras buvo kairėje. Jau 1800 metų, kai asmens ir tautos yra noromis nenoromis atsiskyrę, susiskaldę, suklasifikuoti to baisaus ženklo, kurį žmonija noromis nenoromis neša savo ištikimomis ir neištikimomis rankomis. Jau aštuoniolika šimtų metų, kai žmonės kryžiaus ženklo atžvilgiu nusistato, kaip jiems patinka, bet jie būtinai kaip nors nusistato. Jie gali atsistoti dešinėje arba kairėje. Bet kiekvienu atveju reikia būti prie jo. Prie jo gyvenimui, prie jo mirčiai. Žmonija yra panaši į minią, per kurią eina procesija. Procesija neša tikrą kryžių. Dešinėje minia klaupia, kairėje minia tyčiojasi ir juokiasi. Procesija iškilmingai eina toliau, skleisdama Dievo teisingumą ant nulinkusių ir ant išdidžių galvų. Vexilla regis prodeunt[13]).

Procesija eina, nešdama kryžių, o kūrinija pasidalina pagal jos pėdsaką, nes praeinančios galybės yra paliečiami ne tiktai žmonės. Kūri-

---

[13]) „Pasirodo karaliaus vėliavos" — tai himnas, giedamas didįjį penktadienį po kryžiaus pagarbinimo, nešant šv. Sakramentą prie didžiojo altoriaus.

nija pasidalina, ir nevisados ji žino, kad kryžius ją padalino.

O tautos, turinčios kryžių, turi sykiu ir perkūnsargį.

VI

Norint atpasakoti kryžiaus ženklo istoriją nuo pirmo pasirodymo ligi mūsų dienų, reiktų atpasakoti ne tik šventųjų gyvenimą, bet ir viso pasaulio istoriją, nes jis valdo ją savo buvimu arba savo nebuvimu. Norint atpasakoti, kaip šv. Vincentas Ferrier vartojo kryžiaus ženklą, reiktų perrašyti šv. Vincento Ferrier gyvenimą. Štai keletas eilučių:

„Jam buvo pranešta viename Piemonto miestelyje, kad vienas apsėstasis tyčiojasi iš švęsto vandens, kuriuo jis buvo šlakstomas, skaitant egzortus. Šventasis atsakė, kad kunigas, kuris šventino vandenį, blogai kalbėjo maldas ir blogai atliko ceremonijas. Jis pats palaimino vandenį, pašlakstė juo apsėstąjį ir išvarė velnią.

Šv. Vincentas pasakoja šį atsitikimą savo pamoksle apie švęstą vandenį. Jis ragina kunigus gerai daryti kryžiaus ženklus, įsakytus ritualo, nusiskųsdamas, kad yra tokių, kurie padaro kryžiaus ženklą labiau panašų į apskritimą, negu į kryžių. Jis sako: „Non diabolus pro

suo proprio signo habet circulum, et Christus per passionem recipit signum crucis"[14].

Kitame pamoksle šv. Vincentas pasakoja, kad paklausęs velnią, kodėl šis apsėdęs vieną žmogų, ir velnias jam atsakęs: Dėl to, kad šis žmogus valgęs ir gėręs visiškai nesimelsdamas, net nė nepadarydamas kryžiaus ženklo".

Bayle pasakoja faktą.

Malda prieš valgį ir po valgio siejasi su visuotinėmis žmonijos tradicijomis.

„Niekados senieji, sako Athénée, nevalgydavo nepasimeldę savo dievams".

Net atrodo, pasak Athénée, kad eigiptiečiai, būdami ištikimi seniems žmogaus atsiminimams, atsiminimams iškreiptiems, bet giliems, specia-

---

[14]) Vie de saint Vincent Ferrier, par M. l'abbé Bayle, Ambroise Bray éditeur, rue des Saints - Pères, 66, Paris (Hello išnaša, *Al. M.)*. — Vertimas: „Argi ne velnias savo ženklu yra pasirinkęs apskritimą. Kristus savo kančia priėmė kryžiaus ženklą". Apskritai čia tenka pastebėti, kad visas šis pasakojimas, į kurį panašių galima surasti daugybę šventųjų gyvenimuose, dvelkia stipria magijos priemaiša. Tikėti, kad tinkamas materialinio ženklo atlikimas suteikia daiktui antgamtinės galios yra magiškas dalykas. Sakramentų tikrumą naikina tiktai objektyvinio ženklo nebuvimas, bet ne netobulas jo atlikimas. Tuo labiau šito tobulumo negalima reikalauti iš sakramentalijų jų tikrumo (validitatem) atžvilgiu. Šitoks magiškas sakramentų ir sakramentalijų supratimas yra kaltas, dėl ko kitatikiai katalikų sakramentus ir sakramentalijas ir laiko magiškomis priemonėmis.

liomis apeigomis apreiškė šios maldos svarbą. Pirmiausiai jie užimdavo vietas guoliuose prie stalo, paskui atsistodavo, puldavo ant kelių ir guldavo valgyti tik tada, kai puotos šeimininkas arba kunigas atkalbėdavo įprastas maldas.

Žydai ir romėnai niekados nevalgydavo nesimeldę. Net patarlė paliudija šį vienodą senovės nusistatymą:

„Ne a chiropode cibum nondum sanctificatum rapias!“

„Negriebk iš katilo dar nepašvęsto valgio!“

VII

Įvairūs karžygiai, karaliai, kankiniai, daktarai savo žodžius sulieja į vieną žodį ir visi liudija, kad kryžiaus ženklas buvo jų pergalės trofejus. Konstantinas, Theodosijus, Charlemagne, šv. Liudvikas, Sobieskis, šv. Julijonas, šv. Pontienas, šv. Konstantas, šv. Krescentas, šv. Izidorius, šv. Nazairas, šv. Celsas, šv. Maksiminas, šv. Aleksandras, šv. Sofija, šv. Povilas, šv. Julija, šv. Kiprijonas, šv. Justinas, šv. Sebastijonas, šv. Bernardas, šv. Jeronimas, Julijus Sabas, šv. Marcijonas, šv. Benediktas, šv. Antanas, šv. Ignacas Antiochietis, šv. Atanazas, žodžiu sakant, visi tie, kurie triumfavo, mums parodo šio triumfo priemonę savo moksle, savo meilėje, savo gyvenime, savo mirtyje — ir visur yra ta pati priemonė.

Vieno mirusiojo prikėlimas, įvykęs šv. Elenai atradus kryžių, nušviečia kryžiaus ženklą bendra šviesa. Kryžius yra gyvenimo ir mirties susidūrimas. Dėl ko tad prikėlimas nebūtų šio medžio vaisius?

Šv. Martinas naudojo kryžiaus ženklą, norėdamas sustabdyti.

Vieną dieną jis šiuo ženklu sulaikė būrį stabmeldžių. Kitą dieną jis sulaikė tuo pačiu ženklu nupiautą ir jo kryptimi leidžiamą medį, nukreipdamas jį į tuos, kurie jį nupiovė. Bet jis išgelbėjo jų gyvybę, ir šie stabmeldžiai atsivertė.

Šv. Gerhardas kryžiaus ženklu sulaikė ore krintančius akmenis.

Traukos jėga išsigando atvaizdo to, kuris Kristų pakėlė aukštyn, ir pabėgo nuo ženklo, kuris iškėlė į orą varinį žaltį.

VIII

Atrodo, kad pirmykštės, neryškios, iškraipytos tradicijos neturi mums tokios jėgos, kokios turėjo seniesiems. Reikia eiti pas moderninės tautas, norint pamatyti, kaip malda yra pamiršta gyvenimo smulkmenose. Būtų įdomu ir naudinga sužinoti šio reiškinio priežastį.

Čia žemėje yra vienas labai keistas jausmas, kurį net įprotis neįstengia mums padaryti suprantamą. Šis jausmas žmonių protuose turėtų pažadinti baisių minčių. Tai žmogiškoji pa-

garba. Žodis yra keistas. Bet dalykas yra dar keistesnis. Pasakymas išjuokia žodį ir daiktas išjuokia mintį. Iš visų žemėje esančių pažeminimų žmogiškoji pagarba būtų sunkiausiai suprantama kokio nors genijalaus keleivio, negyvenančio pas mus, kuris tik valandėlę atskristų į mūsų planetą. Kokiais žodžiais žmonės pasinaudotų, norėdami išaiškinti šiam laisvam ir išdidžiam angelui, kuris garbina virpančiais sparnais kilnaus džiaugsmo nusižeminime, kokiais žodžiais žmonės pasinaudotų, norėdami, kad jis suprastų, jog jų supuvimo dugne glūdi Dievo gėda? Nesugebėdamas suprasti šių žodžių prasmės, angelas, nepatyręs mūsų gyvenimo būdo, nuskrįstų atgal nieko nelaimėjęs.

Tuo tarpu žmogiškoji pagarba kaip tik sulaiko tą žmogų, kuris rengiasi padaryti Kryžiaus ženklą.

Kryžius, kuris garbingai pasirodys gyviems ir mirusiems teisti, kryžius, kuris yra Viešpaties Dievo sostas ir galybės lazda, kryžius kaip tik yra toks daiktas, kurio žmonės gėdisi.

Nėra būtina suprasti žmogiškąją pagarbą. Bet gera pasinaudoti jos pamokomis. Kadangi ji gėdisi kryžiaus, matyt, kryžius yra garbingesnis, negu mes manome, matyt jau laikas jį pagarbinti.

Trijų dieviškųjų asmenų vardas, jungiamas su mūsų dešinės rankos judesiu, darančiu kryžiaus ženklą, galėtų mus išaukštinti. Bet žmo-

gus daro kryžiaus ženklą skubėdamas. Tuo tarpu išaukštinimas yra šventas dalykas, o skubėjimas yra profaninis dalykas.

Išaukštinimo idėja pati savaime siejasi su pergalės idėja. Tad ar ne keista, kad žmogui ateina į galvą rausti, kai jis save pažymi tipiškos pergalės tipišku ženklu[15], kuris yra sykiu Dievo ginklų atvaizdas? Argi tad yra panašu į tiesą, kad žmogui ateina į galvą rausti, kad jis neša savo Viešpaties vėliavą, kai triumfuojanti kankinių kariuomenė žengia pro jį, jam rodydama ženklą, kuriuo ji nugalėjo? Tie, kurie Jeruzalės išgriovimo metu buvo kaktoje pažymėti ženklu thau[16]), kaip kryžiaus atvaizdu, be abejo, nesigėdijo nešioti šį ženklą, likdami dėl to nepaliesti viską naikinančių angelų.

Norint išaiškinti žmogiškąją pagarbą, reikia žmogaus nuopuolį nagrinėti taip giliai, kaip paprastai laikas ir jėgos neleidžia jo nagrinėti.

Lūpos ir dešinė ranka, žodis ir judėsys visi drauge padaro kryžiaus ženklą. Po trijų die-

---

[15]) Tipiška pergalė čia yra Kristaus pergalė ant kryžiaus, kur jis pergalėjo mirtį. Todėl kryžius kaip tik ir yra tipiškas šios pergalės ženklas. Kryžius yra gyvenimo pergalės ženklas gyvenimo, kuris nugalėjo mirtį pačioje josios esmėje, palikdamas jai tik egzistencinę josios formą, tik mirimą. Mirties nebėra yra tiktai mirimas.

[16]) *Thau* yra hebraiškas raidės T pavadinimas. Raidės T pavidalas yra kryžiaus prototipas.

viškųjų asmenų šaukimosi žmogus sako: *Amen*. Tuomet stoja tyla. Žodis *Amen* iškilmingai pritaria nesuprantamumo gilybei.

Dviejų linijų sukryžiavimas ir ištarti žodžiai parodo, kad čia susitelkia paslaptys, kurių akivaizdoje blykšta žmogaus kalba. Tuomet mūsų švebeldžiavimas, liečiąs šiuos dalykus, yra daug mažiau į juos panašus, negu pirmieji, nedrasūs nemokančio vaikščioti, bet motinos šaukiamo kūdikio žingsniai yra panašūs į angelo skriejimą, kuris sparnais perskrodžia orą, šaukdamas didžiu balsu: Quis similis Deo?[17])

---

[17]) „Kas kaip Dievas?" — tai šūksnis, kuriuo, pasak Apreiškimo, Mykolas Arkangelas pradėjo kovą su liuceferiu.

ŠV. DIONYZAS AREOPAGITA

I

Štai šv. Dionyzo šventė. Bet ar Paryžius apie ją galvoja? Anaiptol! Šis atbukęs miestas jaustųsi nuobodžiaująs, prisimindamas jo garbę. Jis jaučiasi besilinksminąs, žiūrėdamas į savo karabelninkus.

Tuo tarpu jeigu koks nors aptemdintas dalykas galėtų nustebinti šį apšvietos amžių, tai ir būtų toji užmarštis, kuria Prancūzija apsupa šv. Dionyzą.

„Jei kas, perbėgdamas akimis savo biblioteką, jaučiasi traukiamas Ferney[1]) veikalų, tas nemyli Dievo“, yra puikiai pasakęs grafas Saint-Petersburgo vakaruose[2]).

Priešginybė šiems gražiems žodžiams taip pat būtų tikra:

---

[1]) Voltairio.

[2]) Tai vienas iš J. de Maistro veikalų: *Soirées de Saint-Petersbourg.*

„Jei kas, perbėgdamas akimis savo biblioteką, jaučiasi traukiamas šv. Dionyzo veikalų, tas myli Dievą“.

Tiesa, grožis, galybė — štai trys šv. Dionyzo žymės.

Tai aukštumų ramybė. Tai skriejimas į skaistų dangų. Tai kalnai be stačių uolų, tai gelmės be prarajų. Tai išmintis genijaus, kuris drąsiai ir tikrai, be karščiavimosi ir be baimės skrenda į neapgaulingos šviesos sritis. Šv. Dionyzas kvėpuoja palaima. Ramus jo žvilgsnis niekados neapsiblausia. Kūriniją jis apžvelgia iš tokio aukščio, kad atrodo, jog jis ją regi šviesoje. Kaip kalnai, apie kuriuos kalba Bossuetas, jis randa savo giedrią ramybę aukštumose. Jis gyvena viršum audrų, jis niekados nesusijaudina. Net ir tada, kai šis erelis baisiais savo nagais suspaudžia ir drasko klaidą, net ir tuomet jis nepakeičia savo žvilgsnio: niekas neiškreipia nenugalimo jo apšviestos akies švelnumo. Jis nenusileidžia žemyn užmušti klaidos. Jis ją užmuša iš viršaus.

Jo teisingumas yra toks didelis, kad, atrodo, tiesiog nežmoniškas. Šis vandenynas neturi putų. Net ir kovos metu šv. Dionyzas mąsto apie cherubinus, kurie nuo laimės viršūnių stebi mūsų susirėmimą. Žemės priešginybės tiek mažai jį paliečia, kad jis beveik visiškai yra apimtas aukštesnės ramybės. Jis yra prieinamas, bet jis nėra beširdis. Gailestingumas prasiveržia jo

garbės gelmėse: jis pasigaili silpnybių, kurių pats neturi. Jam kalbant apie nusidėjėlius, stiprus ir skambus jo balsas sušvelnėja, bet niekados nesuvirpa. Jo smūgiai neišnyksta, tik jie suminkštėja ašarose.

Visa nurimsta jame, net griaustinio balsas. Pažvelgęs į gelmes, jis jas nuramina savo žvilgsniu.

Daugumas žmonių, kalbėdami apie kilnius dalykus, deda pastangų juos pasiekti. Jausti, kaip sunkiai kartas nuo karto jie pakelia į juos savo žvilgsnį ir ištiesia savo ranką. Net ir tada, kai jie aukštai mato, jie nemato iš aukšto.

Šv. Dionyzas elgiasi priešingai. Norėdamas pasiekti aukštumas, jis nekopia. Net atrodo, kad jis leidžiasi žemyn. Net atrodo, kad, gyvendamas centriniame Vienybės taške, kur viskas pasakoma vienu žodžiu, jis deda pastangų ir daro malonę, kreipdamasis į šį daugingą pasaulį, pasinaudodamas žmogiškąja kalba, kuri daiktus išreiškia vieną po kito.

Toks yra šv. Dionyzo būdas: jis naudojasi žmogaus kalba. Jo balsas plaukia iš šventovės gelmių ir mus pasiekia dėl to, kad jis nori mums gero.

Tai draugas, bet tvirtas draugas, kurio nejaudina mūsų pasitikėjimo silpnybės. Mūsų skurdą jis atjaučia ir dėl jo nenusimena. Jis taip gerai pažįsta Dievą, kad gailisi visų kūrinių. Jis tiek yra įsitvirtinęs galybės srityje, kad jo

nestebina joks nuopolis. Nuostabus dalykas! Juo labiau žmogus prisiartina prie Viešpaties, tuo labiau jis pažįsta sukurtos ir puolusios prigimties trūkumus. Juo labiau jis dalyvauja jėgoje, tuo labiau jis atjaučia silpnojo kentėjimus.

II

Moksliniu atžvilgiu mielai pavadinčiau šv. Dionyzą Būties Daktaru.

Šis titulas galėtų atrodyti baisus. Bet tegul nurimsta žmogaus prigimtis! Būties mokytojas visados yra nebūties žinovas.

Dionyzo atsivertimas yra panašus į mokslo atsivertimą. Senovė visados tikėjo, kad mokslo versmės yra danguje: senovė buvo užsidegusi astronomija. Chaldėjos piemenys keldavo savo galvas į dangų, ir paprotys žmogui žiūrėti į viršų niekados visiškai nebuvo pamirštas.

Šv. Dionyzas savo prigimtimi gyveno viršūnėse, ir regima saulė jam apreiškė pirmuosius neregimos saulės spindulius: ji apreiškė jam dieną, kurią ant Golgotos tarp tamsybių ir raudų buvo iškeltas kryžius, kuris teis pasaulį. Šv. Dionyzo žvilgsnis, įpratęs nuolatos stebėti dangų, pamatė danguje gamtos nuostabą: saulė atrodė mirusi. Amžinasis žodis sakė Judėjoje: Štai atėjo tamsos galybių valanda. Tą patį momentą Heliopolyje šv. Dionyzas, žvaigždžių stebėtojas, paklausė savo draugą — Apollophaną,

ką reiškia užtemimas. Apollophanas atsakė: Tai ženklas; šiuo metu vyksta pasikeitimai dieviškuose dalykuose.

Arba Dievas kenčia, pridėjo Dionyzas, arba jis dalyvauja kito kančioje.

Šv. Povilas, paskelbęs areopage Nežinomą Dievą, atbaidė saulės pradėtą darbą. Dionyzas, kuris vėliau tapo šventuoju Dionyzu, mokslo ir žmoniškumo vardu pasakė Amen, kurio laukė žemė ir dangus. Genijus atsivertė: Dionyzas nuėjo paskui šv. Povilą ir susitiko Hierothejų. Jų žvilgsniai ieškojo tos pačios saulės: kur buvo grobis, ten rinkosi ereliai.

Dievas, kuris patraukė savęspi žvejus stebuklinga žūkle, astronomą patraukė saulės užtemimu. Prigimtis buvo sugauta josios pačios palinkimais.

III

Tiesos troškimas nebuvo šv. Dionyzo gyvenimui prietapas: jis buvo pats jo gyvenimas. Jis tiesą mylėjo ir ja kvėpavo. Šviesa ir paslaptis buvo du jo gyvenimo poliai, kaip jos yra du žmonijos gyvenimo poliai. Dionyzas atvaizdavo žmonijos giminę. Šviesos ir šešėlių kova, kuri vyko žemėje nukryžiavimo valandą tarsi atsispindėjo šv. Dionyzo mintyje. Ši kova simbolizavo jo mokslą ir jo linkmę. Jis buvo šviesos

ir tamsybių žiūrovas. Jis pasiliko šviesos ir paslapties daktaras.

Skaitydamas šv. Dionyzo veikaluose ir išmintingame Mgr. Darboy nagrinėjime puikią teigimų ir neigimų teoriją[3]), jaučiuosi regis šviesos apsireiškimą, įvykstantį dėl saulės užtemimo.

Šitoji tiesos aistra šv. Dionyze buvo tuo pačiu metu ir grožio aistra. Niekados metafizinė jo kalba nėra sausa. Ji yra turtinga, plati, peotiška tikra šio žodžio prasme, pilna švelnumo ir meilės.

Tiesos, grožio ir gėrio vienybė, vienybė, kurią jis skelbia, trykšta iš jo žodžių, nes jis kalba, kaip mąsto, ir mąsto, kaip gyvena.

Štai, pasak šv. Dionyzo, maldos sąvoka; štai aukščiausia ir gryniausa metafizika: didžiojo žmogaus genijus ją padarė prieinamą ir vaikui:

„Visų pirma mes šaukiamės Trejybės, to aukščiausio gerumo, tos visų daiktų priežasties, kuri pati mums atskleis švelnios savo apvaizdos paslaptis. Reikia, kad malda pirmoje eilėje mus vestų į geradarį Kūrėją ir kad, nuolatos prie jo besiartindami, mes būtume paskatinti pažinti tuos malonės turtus, kurių jis yra tarsi apsuptas. Iš tikrųjų, jis yra arti kiekvieno daikto,

---

[3]) Pasak Pseudo-Dionyzo Areopogitos, kuris visur linksta į platonizmą, pasaulis yra valdomas kilimo ir smukimo dėsnių. Viso ko pradžioje stovi Vienas, iš jo visi daiktai išeina ir į jį grįžta.

bet ne kiekvienas daiktas yra arti jo. Tik tada, kai šaukiamės jo pagalbos skaisčia malda, kai tokiu būdu dvasia išsivaduoja iš iliuzijų ir širdis pasiruošia dieviškajai vienybei, tik tada mes pasidarome jam artimi. Nebūtų galima pasakyti, kad jo kada nors nėra, nes jis negyvena jokioje vietoje ir nekeliauja iš krašto į kraštą. Todėl žmogus maldos galia pakyla ligi kilnios dieviškojo gerumo spindėsių kontempliacijos. Tarsi šviesos grandinė, prikabinta prie dangaus skliautų, leistųsi į žemę ir mes, ją pačiupę, vis kilnotume priekin savo rankas vieną po kitos, manydami ją traukią į save. Tuo tarpu tikrumoje ji stovėtų nejudanti, o mes artintumės prie spindulingos jos viršūnės. Arba jeigu įsisėstume į laivą, kuris yra prikabintas prie uolos, ir trauktume lyną, tai juk mes nepritrauktume uolos, tik patys su laivu prie jos prisiartintume. Arba jeigu kas nors nuo laivo dėnio norėtų nustumti kranto kalnus, jis nepajudintų šių begalinių luitų, tik pats nuo jų atsitolintų, ir nuo juo jo pastangos būtų smarkesnės, tuo labiau jis nusistumtų. Štai dėlko visus mūsų veiksmus, ypač tuos, kurie liečia dieviškuosius dalykus, reikia pradėti malda ne tam, kad pritrauktume į save šią jėgą, kurios niekur nėra ir kuri visur yra, bet tam, kad patys patektume į jos rankas. . ." (De noms divins, chap. III.).

Gyvoji simbolizmo prasmė šv. Dionyzo palyginimus paverčia ne banaliomis retorikos figū-

romis, bet suteikia jiems griežtos realios reikšmės.

Dieviškųjų vardų knyga, kaip rodo jau pats josios pavadinimas, atskleidžia mums šv. Dionyzo idée fixe; šitoji idée fixe jam kaip tik ir yra Būties sąvoka. Jis turi ryjančią ir vaisingą gyvosios begalybės aistrą, ir net tada, kai jis santykiuoja su aprėžtais ir daugingais dalykais, jo širdis pasilieka su savo turtu uždaryta šventykloje. Šv. Dionyzo siela turi tabernaculum pavidalą: ji yra Vienybės šventykla. Kai jis kalba, jo žodis tuo pačiu metu turi žodžio grožį, nes jis sako tai, kas galima sakyti, ir tylos kilnumą, nes jo žodis visados miršta, prisipažindamas esąs per silpnas.

IV

Šalia Krikščionybės žmonės, turintieji tam tikrų aukštesnių intelektualinių principų, paprastai esti gyvenimo praktikoje griežti ir nepalenkiami. Jų dvasios pakilimas apskritai juos verčia būti kietais. Jų turimoji arba įsivaizduojamoji jėga juos įtikina, kad jie neturi atjausti silpnumo. Tuo tarpu Krikščionybėje yra priešingai. Juo šventasis labiau įsistiprina Dievuje, tuo labiau jis atkreipia savo rankas ir savo sielą į tuos, kurie nežino, nemato, nenori. Teisingumas ir gailestingumas susijungia Dievuje nesuprantamais ryšiais. Šventuosiuose esanti nepa-

laužiama nepriklausomos ir nekintančios doktrinos vienybė dieviškai susijungia su pasigailėjimo švelnumu, kuris ligi dugno regi nusikaltusiojo skurdą.

Puikiame laiške Demophiliui šv. Dionyzas papasakoja jam Carpaus viziją. Carpus buvo žmogus, „nuostabiai tikęs dieviškosioms kontempliacijoms dėl nepaprasto savo sielos grynumo".

Carpus turėjo garbės priglausti šv. Dionyzą. Vieną sykį kaž koks netikintysis vėl atgal atvertė į stabmeldystę neseniai pakrikštytą krikščionį. Tai sužinojęs Carpus pajautė savyje šiems abiems žmonėms kartų pyktį. Pirmą sykį Carpaus pyktis pavirto neapykanta. Jis pamiršo, kad audroje Dievo nėra, ir jis pradėjo keiktis. Jis pamiršo, kad saulė neturi nusileisti mums pykstant, ir jis užmigo neapkęsdamas. Įprastą prabusti maldai valandą, jis atsikėlė pilnas neapykantos ir keikėsi.

Atrodo, kad Dievas mylėjo Carpų ir tada, kai šis keikėsi. Jis regėjo viziją, kurią šv. Dionyzas laiko dieviška.

Ant prarajos kranto jis matė du nusidėjėlius, o jos briauna ropojo prie jų baisūs žalčiai. Keletas žmonių prisidėjo prie žalčių. Pusiau priversti, pusiau suvilioti du nusikaltėliai prisijungė prie visų. Carpus vis tebesikeikė. Atsivėrusio dangaus skliauto gilumoje pasirodė Jėzus Kristus. Atrodo, kad Carpus buvo pamiršęs net dangų, nes jo akys, žėrinčios kerštu, bu-

vo nusigręžusios nuo To, Kuris atleidžia. Bet jis matė, kaip Kristus pakilo nuo savo sosto ir, angelų padedamas, ištiesė nusikaltėliams ranką. Išganytojas tarė Carpui:

„Pakelk ranką ir mušk dabar mane, nes esu pasirengęs dar kartą mirti dėl žmonių išganymo, ir man bus malonu, jeigu mane nukryžiuos be kaltės".

Carpus suprato pamoką, ir šv. Dionyzas buvo priblokštas šio įvykio, kaip kokio gailestingumo kardo.

Pasakodamas šv. Dionyzo garbę, nenorėčiau tylomis praeiti pro šviesų draugiškumą, kurį jis visados jautė dieviškajam savo mokytojui Hierothejui. Dieviškojo Hierothejaus figūra nepasiliko istorijoje. Mes ją regime tik nuoširdžioje Areopagitos pagarboje, nes kiekvieną sykį jis mini savo mokytoją sujaudinta širdimi. Hierothejus išnyksta iš mūsų akių ir dingsta šv. Dionyzo aureolėje, kaip ugnies vežime, numesdamas savo mokiniui dvigubą savo dvasią ir savo apsiaustą. Šv. Dionyzas buvo šito Elijo Elisejus[4]).

---

[4]) Čia Hello primena vieną Senojo Įstatymo įvykį, apie kurį Šventraštyje taip rašoma: „Kuomet juodu (pranašas Elijas ir Elisejus) perėjo (Jordaną), Elijas tarė Elisejui: Reiklauk ko, nori kad tau padaryčiau, pirma negu būsiu atimtas nuo tavęs. O Elisejus tarė: Meldžiu, kad man būtų suteikta tavo dvasios dvigubai... Kuomet gi juodu keliavo toliau ir

Mirusio šv. Dionyzo istorija traukiasi šventųjų gyvenimuose, žmogaus minties metraščiuose, ji siejasi tuo pačiu metu ir su Prancūzijos istorija. Mgr. Darboy stropiai ištyrė jo įtaką viduriniams amžiams. Per šv. Anselmą šv. Dionyzas įsiskverbė į Vakarų mokslą.

Chlodvigas išmoko iš šv. Chotildos gerbti šio Mokytojo ir Kankinio vardą. Dagobertas šiuo vardu prisidengė nuo karaliaus Chlotaro II pykčio: jis pastatė šv. Dionyzui bažnyčią, kuri ir šiandien vadinasi šiuo vardu. Šv. Suibertas, Fryzijos apaštalas, palaimintasis Notkeris, Niederlandų vyskupas, šv. Edita, Anglijos karaliaus ir kankinio šv. Edvardo sesuo, — visi šie žmonės pasekė Dagoberto pavyzdžiu.

Dagobertas padėjo savo vainiką ant šv. Dionyzo altoriaus. Pepinas Mažasis norėjo būti palaidotas tiktai prie šv. Dionyzo bažnyčios durų, nedrįsdamas trokšti didesnės garbės. Charlemagne skleidė šv. Dionyzo garbinimą savo valstybėje. Liudvikas Debonerietis paskelbė atgavęs savo karaliją šv. Dionyzo užtarimu. Iš tikro,

---

beeidami šnekėjosi, štai ugninis vežimas ir ugniniai arkliai perskyrė juodu, ir Elijas pakilo viesule dangun... Jis (Elisejus) pakėlė Elijo apsiaustą, kuris jam buvo nukritęs ir sugrįžęs atsistojo ant Jordano kranto...“ (4 Kar. 2, 9—13). Hello Hierothejų palygina su Eliju, o šv. Dionyzą su Elisejumi.

būdamas kalėjime Daktaras, kuris turėjo tapti kankiniu, iš pačių Kristaus lūpų girdėjo šiuos žodžius:

„Už ką tik melsiesi, gausi visa, ko norėsi".

Kaip ir Dagobertas, šv. Liudvikas taip pat nunešė savo vainiką ant Daktaro — Kankinio altoriaus ir, prieš iškeliaudamas į Palestiną, pasimeldė jo bažnyčioje.

VIENYBĖ

I

Mirtis bet kokia forma yra atsiskyrimas. Moralinė mirtis atskiria žmogų nuo tiesos, kuri yra jo centras. Fizinė mirtis atskiria kūną nuo sielos. Tasai, kuris mėgsta mirtį, josios išradėjas velnias, yra tasai, kuris atsiskyrė ir kuris atskiria. „Nelaimingasis, jis nemyli! Nelaimingasis, jis atskiria“, galėjo pasakyti šv. Teresė. Ir šie du šūksniai yra sinonimai.

Meilė yra ne kas kita, kaip gyvenimas, ir gyvenimas yra ne kas kita, kaip vienybė. Dievas yra vienas, Bažnyčia yra viena, unum baptisma, una fides[1]), žmonija yra viena, kiekviena tauta yra viena, nes ji ativaizduoja vieną iš žmonijos atžvilgių.

Tasai, kuris negyvena, nemyli: jis yra atskirtas ir jis atskiria kitus.

Gyvenimas, Meilė ir Vienybė siejasi tarp savęs, arba tiksliau, yra vienas ir tas pat dalykas.

---

1) Vertimas: „Vienas krikštas, vienas tikėjimas“.

Mirtis, abejingumas, atskyrimas yra trys sinoniminiai žodžiai.

Ką reikia daryti, norint atskirti? Ką turi daryti atskirtasis par excellence, atskyrėjas par excellence, velnias, kuris nemyli?

Jis turi gundyti kiekvieną pagal jo būdą, pagal jo papročius, pagal jo temperamentą. Audringos neapykantos jis sukelia tiktai rinktinėse prigimtyse.

Apskritai, jis beldžiasi į duris, kurios atsidaro labai lengvai: tai tinginystės durys. Šioms durims atsidarius, paprastas žmogus neprisiverčia nekęsti, nes neapykanta žadina nuovargį; jis taip pat neprisiverčia mylėti, nes meilė yra darbštus poilsis.

Jis įsitikina, kad gėris yra negatyvus, kad, norint daryti gera, pakanka nieko nedaryti, kad yra kalti tik tie, kurie turi piktos energijos ir aistringos iniciatyvos.

Tuomet, bent netiesioginiu būdu, reikia sutikti, kad blogis yra veikimas, kad gėris yra susilaikymas, snaudulys, praktinis neigimas, žodžiu, blogio riba.

Velnias tyčiojasi iš jų, juos įtikindamas, kad jis yra grynasis veiksmas ir kad Dievas yra susilaikymas.

II

Žmogus, kuriam velnias įkvėpė šitą būdą regėti arba geriau šitą būdą neregėti, šitą dva-

sios nusiteikimą, šitą ramų apjakimą, kuris mano esąs išmintingas ir todėl nesigaili, šitą švelnią maniją, kuri mirčiai leidžia įeiti nepasibeldus pro atviras duris, kaip kokiam draugui, nesirengiančiam suardyti namų papročių, pietausiančiam paskirtą valandą, nereikalausiančiam jokios aukos, neištarsiančiam jokio baisaus žodžio, — toks žmogus jau iš anksto yra netekęs gyvenimo ir meilės. Jis jau iš anksto yra atskirtas, atskirtas tyliai, be triukšmo, be susijaudinimo, be baimės, be graužimosi. Jame viešpatauja karsto tyla, kuri yra ramybės išjuokimas.

Bet jeigu ši rami, gili, įsišaknijusi, nepergalima mirtis visados yra velnio triumfas, tai ypatingai ji juo yra tokiais laikais, kaip mūsieji, kada gėrio ir blogio dvasios stovi viena prieš antrą kovos lauke, iškilmingai laukdamos sprendžiamojo momento, ir klausinėja, ir skaičiuoja, ir kviečia kiekviena savo kareivius. Jos juos klausinėja, skaičiuoja ir kviečia. Bet gėrio dvasia juos išbudina, o blogio dvasia juos užmigdo.

Gėrio dvasia sako: „Palik mirusius laidoti mirusiems, imk savo lovą, kelkis ir eik!"

Blogio dvasia sako: „Nurimk! Ką tu veiksi toje maišatyje? Kovai užteks kitų. Būdamas protingas, nekeisk savo įpročių. Blogis, sako toliau velnias, visados buvo ir bus tuo pačiu kiekiu. Kvailiai, kurie nori jį nugalėti, nieko nelaimi, tik praranda savo ramybę. Būdamas iš-

mintingas, sutik su kiekvienu dalyku ir niekam neskelbk karo. Žmones išmokyti neįmanoma. Kam tad bandyti? Susitaikink su nuomonėmis, kurios nėra tavos. Argi jos nevisos yra vienodai teisėtos?“

Taip kalba velnias. O žmogus, atskirtas nuo tiesos, nes jos bijo, jos, kuri yra grynasis veiksmas, nejaučiamai esti susiejamas su klaida, kuri nieko nereikalauja, norėdama paimti jus į savo mirusį glėbį. Ji sako jums: „Leisk, aš tave pasupsiu; nieko nedaryk, nieko nemylėk, ir būsi vienybėje su manimi, nes aš esu Niekis“.

Tokiu būdu žmogus, nenorėdamas susijungti gyvąja vienybe su tais, kurie gyvena meilėje, pamažu snausdamas nuslenka į šį sustingusį, tylų ir tolerantišką abejingumą, kuris nieku nesipiktina, nes nieko nemyli, kuris mano esąs švelnus, nes yra negyvas.

O velnias, matydamas tokį nejudantį žmogų, jam sako:

„Tu ilsies išminčiaus poilsiu“. Matydamas jį abejingą tiesai ir klaidai, jam sako: „Tu valdai jas abi“. Matydamas jį nieko neveikiantį, jam sako: „Blogo tu nedarai“. Matydamas jį be jėgų, be gyvenimo, be pasipriešinimo melui ir blogiui, matydamas jį neturintį Meilės pykčio, kaip yra pasakęs J. de Maistras, velnias jam sako: „Aš tau įkvėpiau ramios filosofijos, švelnios tolerancijos, ir tu radai ramybę meilėje“, nes velnias dažnai taria tolerancijos ir meilės žodžius.

Gyvasis žmogus, aktyvus žmogus, žmogus, kuris myli ir kuris yra sujungtas su vienybe, suvokia daiktų santykius ir suvienija tiesas tarp savęs.

Mirusis žmogus yra netekęs vienybės nuovokos. Jis nebevienija tiesų tarp savęs: jis nebetaiko, tyrinėdamas harmoniją, daiktų, kurie turi būti sutaikyti, tikrų, gerų ir gražių daiktų.

Bet, lyg ir keršydamas, jis sukomponuoja velnišką vienybės parodiją. Jis stengiasi sykiu mylėti tiesą ir klaidą, gėrį ir blogį, grožį ir biaurumą. Jis nesipiktina, bent paviršiumi, girdėdamas skelbiant dogmas, bet jam labiau patinka, kai jos yra neigiamos.

Nenorėdamas sujungti tai, kas yra sujungiama, nenorėdamas tikėti kiekvienai tiesai, sutaikinti, kas yra sutaikoma, jis stengiasi jungti tai, kas būtinai ir amžinai yra priešinga, stengiasi tikėti sykiu tiesai ir klaidai, sutaikyti Taip ir Ne. Nenorėdamas mylėti vieno Dievo, jis stengiasi sykiu mylėti Dievą ir velnią. Vis dėlto šį pastarąjį jis myli truputį labiau.

III

Ten buvo teorija. Štai dabar praktika.

Šitas žmogus, susietas su atskyrimu, remiasi šiuo atskyrimu, kurio jis pats yra autorius ir bendradarbis, kad jam nereiktų dirbti vienybei. Jis padaro ją negalimą savęs atžvilgiu ir paskel-

bia ją negalimą visų atžvilgiu. Nenorėdamas, jis sakosi negalįs. Pats savyje jis sukuria negalimumą ir jį paskui konstatuoja. Kartais jis pripažįsta, kad esama pakankamai vienybės dvasiose ir sielose: kam tad reikalingos, tuomet sako jis, specialios dogmos? Kartais jis pripažįsta, kad šalia Katalikybės vienybės nėra. Bet jis atsisako leisti vienybei atgimti jame ir kituose.

Jis atsisako — štai velnio žodis! Štai kur aš norėjau nueiti. Štai žodis, kurį šėtonas pašnibždėjo į Judo ausį. Štai savižudybės žodis, nuobodulio žodis, nevilties žodis, pragaro žodis. Dievas niekados neatsisako. Velnias atsisako visados, net ir tada, kai rodosi ką nors darąs. Jis yra tas, kuris atsisako! Žmogus, kuris atsisako, nieko nebegali ir viską kliudo. Žmogus, kuris neatsisako, perkelia kalnus.

Kas turi teisės ištarti žodį „negalima", jeigu Dievas pažadėjo padėti? Tegul tad susijungia visi tie, kurie neatsisako. Tegul tad susijungia viltyje, gyvoje, degančioje, veiklioje ir vaisingoje viltyje! Mūšio valandą kareivis nereikalauja, kad jo draugas būtų tobulas. Jis nenagrinėja jo klaidų. Jis žino, kad anas yra jo draugas, kad juodu kovoja drauge, kad juodu turi tą pačią tėvynę, ir niekas jam daugiau nerūpi.

Jeigu menkniekių pamiršimas visados buvo vertas žmogaus ir krikščionies vardo, tai šis dalykas yra ypatingai jaučiamas mūšio lauke. Su-

sivienyti ir tikėtis — štai pergalės šūkis. Jis siūlosi kiekvienam, kas tik paima šią vėliavą. Viltis, kurią Schlegelis laikė būdingu žemės žmogui ženklu, viltis yra jėga, kuri viską padaro galimą, kaip valia viską padaro realų. Paskelbdami, kad tiesos pažanga ir grožio pergalė yra negalima, mes iš tikro šią pažangą ir šią pergalę padarome negalimas. Mes jų nesitikime ir nuo to laiko jų nenorime. Drįskime tikėtis pergalės, ir ji pasidarys galima. Drįskime josios norėti, ir ji pasidarys reali.

Bet čia glūdi viena sąlyga: tie, kurie drįsta tikėtis, turi ištiesti ranką tiems, kurie drįsta norėti. Yra dar viena sąlyga: kiekvienas turi padėti pats — ir tie, kurie tikisi, ir tie, kurie nori — o nepalikti sumokėti kitiems mokesčių dalį, kurią turi sumokėti jie patys. Kuo virstų pasaulis, jeigu kiekvienas, pasitikėdamas kitais, kad šie veiks, pats nieko neveiktų?

Drįsti tikėtis, kad tiesos ir gėrio pažanga yra galima, nors ir dar nerealizuota, drįsti norėti, kad ji būtų realizuota, drįsti susivienyti, drįsti gyventi (toks paprastas daiktas, rodos, nereikalaująs jokios drąsos, tuo tarpu reikalaująs jos nepaprastai daug), — štai pareiga visų tų, kurie turi sielą. Kiekviena pastanga, kuri izoliuojasi, pasidaro nevaisinga. Galybė yra atlygis už įvykdytą vienybę. Ne žmonėms, gyvenusiems prieš aštuoniolika šimtų metų, bet šios dienos žmonėms kalbėjo Amžinasis Žodis, kai, duodamas

gerti tą patį savo kraują, įsakė žmogiškajai vienybei susiformuoti pagal dieviškosios vienybės pirmavaizdį. Jis įpareigojo savo erelį — tą, kuris aną dieną buvo padėjęs galvą ant Atpirkėjo krūtinės[1]), perteikti mums šią begalinę maldą, nukreiptą į dangų ir į žemę. Kad jie būtų viena![2]).

Tegul jo (erelio, A. M.) riksmas suaidi visose dvasios srityse. Tegul jis nuskrieja ligi pasaulio viršūnių!

---

[1]) Kaip jau buvo minėta, Hello erelį laiko šv. Jono simboliu.

[2]) Kristus paskutinės vakarienės metu meldėsi, kad žmonės būtų vieningi: „Garbę, kurią man davei, aš daviau jiems, kad jie būtų viena, kaip ir mes esame viena“ (Jon. 17,22).

AMŽIUS IR AMŽIAI

I

Viena iš žemiausių klaidos formų yra mada. Ir vis dėlto žmogaus kostiumas turėtų būti gražus. Juk mada yra ne kas kita, kaip kostiumas, kurį žmogui uždeda amžius. Mada pasidaro juokinga, kai praeina: šiandieninis kostiumas galėtų pasikeisti, nesityčiodamas iš vakarykščio kostiumo. Bet vakarykščia mada yra juokinga šiai dienai, nes ji buvo pagrįsta amžiaus dvasia. Netekusi atsitiktinių, išviršinių, praeinančių aplinkybių, kurios ją palaikė, ji pasirodo visu savo biaurumu.

Iš visų madų aštuonioktojo šimtmečio mados[1]), kurių nesu pakankamai išstudijavęs, turėtų būti ypatingai juokingos ir biaurios. Aš tuojau patikrinsiu tai, ką pasakiau. Bet jaučiu, kad galiu tai pasakyti dar prieš patikrinęs. Yra

[1]) Charakteringos: krinolinais, perukais, didele dekolte, persmaugtu liemeniu, ypatingai į viršų pakelta šukuosena (plg. Histoire du costume).

dalykų, dėl kurių galima būti tikram jau iš anksto.

Dabar pasiruoškite šitokiai prielaidai: įsivaizduokite, kad šiandien kas nors sugalvoja naują religiją.

Kliūčių tokiam žygiui būtų nepaprastai daug: man nėra laiko jas išskaičiuoti. Norėčiau pažymėti tik vieną, būtent, *kunigų drabužį*. Jiems reikėtų drabužio. Kertu lažybų, kad neįsivaizduosite tokio, kurio išvaizda ir net pati idėja jūsų neprajuokintų.

Tuo tarpu ar esate kada nors norėję, kas jūs bebūtumėte, juoktis, matydami nors ir suplyšusią katalikų sutaną?

Ar kada nors atėjo jums į galvą mintis pasakyti: pasenusi mada? Ne! Sutanos akivaizdoje jūs pasijautėte esą šalia mados. Šitas žmogus sutanoje galėjo jums atrodyti priekaištingas, bet ne atgyvenęs, nes jis nėra laiko žmogus.

Visi žino, kad mada praeina. Bet dėl ko ji praeina? Ji praeina tada, kai esti visiškai pažinta, kai esti pažinta savo pilnatvėje, kai ji pasiekia savo tobulumą.

Ją nužudo ne tie, kurie iš jos juokiasi, bet ją nužudo jos ištikimieji, jos vergai, jos apgautieji. Mada, prieš kurią sukiltų žmonės, laikytųsi ilgiau, nes jai būtų kliudoma išsivystyti. Bet kai tik ji, klausant publikai, atskleidė, pilnai ir tobulai išsivystydama, visą savo biaurumą ir

kvailumą, nieko jai daugiau nebelieka, kaip tik mirti pasislėpus.

II

Blogio kunigaikštis yra vadinamas šio amžiaus kunigaikščiu, o Bažnyčia, kreipdamasi į Dievą, sako, kad jis viešpatautų per amžių amžius. Kristaus žodžiai suskambėjo Alyvų darželyje tiems, kurie sugebėjo juos suprasti: „Tai yra jūsų valanda ir tamsybės valdžia“ (Luk. 22, 53).

Valanda! Kristus blogio triumfui skyrė tiktai vieną valandą. Bet savo draugams jis pasakė: Aš esu su jumis ligi amžių pabaigos.

Valanda! Amžiai! Kokia gili prasmė glūdi šioje priešginybėje! Tuo tarpu šią valandą, suteiktą tamsybėms, Jėzus pažada gerajam latrui rojų, kuriame garbė gyvens in aeternum et ultra!

Visagalybė yra įpratusi leisti besistengiančiai nebūčiai pasinaudoti juokingu netikro trumpalaikio pasisekimo atlygiu, savotiška triumfo iliuzija, kuri slepia savyje pajuokimą. Šitaip žaisdama su nugalėtąja nebūtimi, Visagalybė leidžia jai pasidžiaugti pergalės apgaule, pasilikdama pati sau, kaip neskolinamą dalyką, amžinąją Būties pergalę.

Klaida sau turi tiktai momentą. Tiesa turi prieš save amžinybę. Štai kodėl viena yra kantri, antroji skubi.

Klaida vykdo du uždaviniu: ji skuba, ji suįra.

Ji skuba ir savo skubėjime ji mano bėganti į gyvenimą, tuo tarpu tikrumoje ji bėga į mirtį, nes čion ją stumia jos neramus rūpestis. Jeigu jai tenka raginti kokį nors dalyką, ji skatina bręsti mirties principą, kurį ji nešioja pati savyje. Juo labiau ji laimi, tuo labiau ji suįra.

Jeigu klaida gerai suprastų savo reikalus, ji pasiliktų prieblandoje. Ji mėgtų slaptumą, nes vienintelis būdas jai ilgai gyventi yra būti po truputį. Vienintelis kelias jai išsilaikyti yra nerodyti savo veido. Ji gali būti pakenčiama ir pati pakelia jos ieškančius žvilgsnius tik ta sąlyga, jeigu ji yra paslėpusi savo veidą. Jeigu ji atidengia jį, niekas negali atsilaikyti prieš šį biaurumą, ir šitas biaurumas pats susigėsta, kai tik esti pastebimas.

Bet, tiesai lyg ir keršijant, klaida, kuri turėtų slėptis dėl savo naudos ir dėl gėdos, neprotingai trokšta pasirodyti, o pasirodžiusi tuojau žlunga. Žuvusi vienu pavidalu, ji ieško kito ir jo laikosi tol, kol šviesoje esti pažįstamas naujasis jos veidas. Čia vėl iš naujo prasideda ši komedija, kurioje klaida yra sykiu apgaudinėjamasis ir apgavikas.

Klaidos istorija yra maskaradas. Šis posakis nėra nei įžeidimas, nei stiliaus puošmena, bet istorinė tikrovė.

Kaukė yra būtina sąlyga kiekvienai klaidai. Demaskuota klaida žūsta tą patį akimirksnį.

III

Būtų įdomu ištirti kai kurias klaidas taip, kaip jos yra pačios savyje, paskui pažiūrėti, kokiomis kaukėmis jos prisidengdavo, suskaičiuoti laiką, per kurį jos išsivystydavo vienokia ar kitokia forma, pasekti pažangą nuodų, kurie jas žudo, bet kurie formuojasi jose ir dėl jų.

Iconaklastai[2]), pavyzdžiui, buvo gana stiprūs. Bet jų laikas praėjo, ir kas beliko nugalėtai klaidai? Jai beliko atgimti kitokiu pavidalu, apsuptai kitokiomis klaidomis, apsiginklavusiai kitokiais žodžiais, nepažįstamai neatidžiai akiai. Liuteris realizavo šią programą. Liuteris turėjo savo laiką. Carlostadas[3]) norėjo turėti savo laiką ir turėjo.

---

[2]) *Iconoklastai* — paveikslų garbinimo neigėjai. Kova prieš paveikslų garbinimą prasidėjo Rytų Bažnyčioje 8 šimtmetyje ir persimetė į Vakarų Bažnyčią. Tikra audra prieš paveikslus buvo sukelta Zwinglio, Calvino ir kitų 16 šimtmetyje.

[3]) *A. Carlostadas* (ca 1480—1541) sochalastinės filosofijos profesorius, vėliau Liuterio šalininkas, padaręs visas išvadas iš Liuterio doktrinos: paneigęs vie-

Liuteris norėjo pasilikti paveikslų naikinimo teorijoje. Bet teorija kai kam patiko. Ir Carlostadas panorėjo pats savo akimis pamatyti ir pats savo rankomis palydėti šių paveikslų skiautes, paveikslų, ne tiktai keikiamų, bet ir realiai draskomų. Minia patenkino jo norą.

Liuteris pasitenkino smerkęs. Carlostadas troško bausmės pasmerktiesiems. Minia ją įvykdė.

O ką darė Liuteris?

Jeigu jo pažiūra būtų buvusi teisinga, jis būtų palaiminęs savo mokinius, kurie nuėjo šiuo keliu toliau, negu jis pats. Jis būtų padėkojęs Dievui, kad atsirado žmonių, kurie jį pralenkė. Jis būtų padėkojęs Dievui, kad šis padarė jo žodžius vaisingus, paversdamas juos veiksmais. Zwinglio įsakymu Züriche daužomų vitražų skambėjimas jam būtų atrodęs, kaip maloni harmonija, kaip jo gyvenimo muzika, kaip jo žodžių tolimas aidas.

---

nuolių apžadus, reikalavęs kunigų moterystės, atmetęs privatines Mišias. Savo veikalu „Von Abtuhung der Bilder" jis davė progos tikrai vandališkam paveikslų naikinimui (1522 m.). Vėliau atsisakė nuo kunigiškų privilegijų, nuo daktaro titulo ir pasitraukė į Orlamündės parapiją, kurioje jis nekrikštijo vaikų, neigė Kristaus buvimą Eucharistijoje. Liuteris jį pavadino „naujuoju Judu". Carlostadas buvo išvytas, vėliau atšaukė savo mokslą ir gavo profesoriaus vietą Baselyje. Carlostadas yra charakteringas, kaip liuteranizmo doktrinos išvystytojas ligi galo.

Bet toli gražu buvo netaip. Liuteris, instinkto įspėtas, pasipiktino tais, kurie vykdė jo teoriją. Jis pasmerkė tuo pačiu metu ir paveikslus ir jų naikinimą.

Kokios prasmės turi šita baimė, esanti bendra visiems ardytojams?

Ji reiškia, kad tasai, kuris daro bloga, bijo savo darbo. Jis bijo savo darbo dėl to, kad jaučia, jog neturi jėgos nei pramatyti nei sulaikyti jo pradėto blogio pasėkas. Jis bijo savo darbo dėl to, kad neaiškiai jaučia, jog, jam išaugus, šis nustos buvęs jo darbas, o jo tęsėjai virs jo neigėjais. Jis norėtų, kad klaida pastoviai pasiliktų tokia, kokią jis pradžioje padarė, kad ji būtų *jo klaida*.

Jis norėtų sulaikyti tuos, kurie krinta į prarają, sulaikyti ne dėl pasigailėjimo, bet dėl puikybės; ne dėl to, kad juos išgelbėtų, bet dėl to, kad juos pritvirtintų pastovioje vietoje ant prarajos kranto. Jis norėtų jų puolimą tvarkyti pagal savo norą. Jis norėtų mirčiai pasakyti: ,,Tu eisi tik ligi čia, bet netoliau, ir ten sulaikysi savo bangas. Eidama toliau, tu peržengtum mano rankos nubrėžtas ribas. Aš bijau svetimo įsiveržimo. Jeigu tau reikalinga didesnių kapinių, negu aš, Liuteris, suplanavau, kokiu būdu galėčiau pridengti savo šešėliu ir apsaugoti nuo saulės šį man per didelį žemės plotą? Man baisu didelių kapų, kurių neiškasiau pats savo rankomis. Jie gali turėti plyšių, o aš saugojuos

šviesos, kuri veržiasi visur ir kuri yra panaši į prisikėlimą!“

Liuterio baimė buvo pagrįsta. Koks buvo liuteranizmo rūpestis? Pražudyti Liuterį. Sulaukusi mažesnio pasisekimo pradžioje, jo doktrina būtų išlikusi ta pati ilgesnį laiką. Jos neaiškumas ją ilgiau būtų išlaikęs pirmykščiu jos pavidalu. Mirties daigas, kurį ji nešė su savimi, būtų glūdėjęs josios gelmėse. Bet šitas daigas subrendo dėl apgaulingo praeinančio pasisekimo. Liuteris pradžioje buvo atmestas, paskui pamirštas tų, kurie vadinosi liuteronais. Jeigu niekas nebūtų pasivadinęs šiuo vardu, niekas šiandien nebepažintų Liuterio jo pasėkose.

IV

Vandenyno deivė Thetis, Achillo motina, Homero poemoje apverkia mirtį Hectoro, kurį užmušė Achillas. Ji verkia dėl savo sūnaus triumfo, kuris nugalėjo didelį priešą, nes mato, kad su Hectoro mirtimi artėja kita mirtis, būtent, Achillo mirtis. Priešo mirtyje ji regi įvadą į savo sūnaus mirtį. Josios akims Achillo pergalėje glūdėjo mirties daigas.

Taip lygiai galėtų verkti klaidos tėvas tą momentą, kai jis apgauna kitą. Šios klaidos pasisekime jis galėtų matyti, kaip jo klaida žengia į savo suirimą ir į savo pasikeitimą. Jis galėtų suprasti, kad augdama ji netenka visko, ką buvo

gavusi iš jo; kad, perėjusi pasaulį, kelionės gale ji pamirš tą, kuris ją išsiuntė; kad ji nevisados keliaus su tuo pačiu kostiumu ir kad apgaulingo jos pasisekimo valanda jam, melo tėvui, bus tikro pažeminimo laikas, nes melui sekasi tik ta sąlyga, jeigu jis nepasilieka tuo pačiu ir jeigu jis nepasilieka jo autoriaus darbu.

Štai dėl ko tiesos mokytojai taip labai myli savo mokinius. Štai dėl ko klaidos mokytojai nekenčia tų, kuriuos pasiseka jiems apgauti. Savo mokiniuose jie regi žiaurius priešus, priešus savo aš, kuriam jie viską atidavė; juose jie regi naikintojus tos savimeilės, kuriai jie paaukojo savo gyvenimą. Jie dreba dėl savo triumfo, kaip nusižudyti pasiruošęs žmogus dreba, pasiėmęs užtaisytą revolverį.

Jų amžius jiems plojo, bet jie mirė aplodismentų metu, ir štai ateina amžiai, kurie ištars savo sprendimą prie jų kapo.

Be abejo, klaida, kuri nebuvo užkrečiama, kurios išradėjas pasiliko vienas ir nė vieno neapgavo, klaida, kuri nepadarė karjeros ir amžių žvilgsniui neatskleidė savo išsivystymo, tokia klaida tam tikro laiko pabaigoje bus mažiau demaskuota, silpniau teisiama, menkiau gėdinga, negu ta, kuria pasisekė apgauti ištisas tautas ir kuri nugalėjo karalius.

Klaida yra netikras kelias, kelias, kuris niekur neveda, kuris yra grįžimas atgal. Juo greičiau perbėgsite šį nenaudingą plotą, į kurį esate pa-

tekę, tuo greičiau pateksite į kelią, kuris veda į tėvynę, nes juk turite į ją grįžti.

Viena klaida pagimdo daugybę klaidų tokiu būdu, kuris nevisados yra logiškas. Šios gimusios klaidos kyla iš pirmosios ne silogizmo, bet pažadintų aistrų dėka.

Kiekvienas žmogus, kuris sako tiesą, patarnauja tiesai ne tiktai savo žodžiais reiškiamų idėjų tikrumu, ne tik savo žodžiais, bet ir ta nuotaika, kurią jo nuotaika sukuria sieloje tų, kurie jo klauso. Kas tad drįstų kokio nors šventojo akivaizdoje išmatuoti jo žvilgsnių įtaką? Jis gali, net netaręs nė žodžio, savo buvimu priminti jums Dievo Būtį ir žmogaus silpnybę. Iš kitos pusės, kas galėtų didelio melagio akivaizdoje suskaičiuoti visas klaidas, kurioms netiesioginiu būdu jis davė progos atsirasti?

Ką patirtų žmogus, kuriam būtų leista staiga kokiame nors magiškame veidrodyje pamatyti atspindį jo žvilgių, aidą jo žodžių, spinduliavimą jo gyvenimo? Mes žinome, kaip mūsų veiksmais ir mūsų žodžiais naudojasi mūsų gyvenamasis amžius, amžius, apie kurį Tacitas yra pasakęs: Corrumpere et corrumpi seculum vocatur[4]). Bet koks būtų mūsų džiaugsmas arba mūsų išgąstis, jeigu pastebėtume, ką žmonija padaro iš mūsų gyvenimo, jeigu galėtume pamatyti, kaip šitas

---

[4]) Vertimas: „Amžiumi vadinamas gadinimas ir sugedimas".

gyvenimas amžių laboratorijoje yra paruošiamas, pratęsiamas, prailginamas ir išvystomas!

V

Palikuonys tų, kurie suklydo prieš tūkstantį metų, gali suklysti ir dabar, bet jie suklys jau kitaip. Pats laikas neatpalaiduoja nuo klaidos, bet jis pakeičia klaidos formą.

Įsivaizduokite tokią klaidą, kuri, savo amžiaus padedama, trunka keletą amžių. Šitoji klaida plinta: erdvė, atrodo, esanti jai pralenkiama, kaip ir laikas. Ji telkia savo šalininkus iš visų penkių pasaulio dalių. Pabandykite pasakyti, kad ši klaida yra viena, nekintanti, visuotinė. Žmonių kalba nepriims tokio pasakymo, nes visuotinumą ji yra rezervavusi Bažnyčiai, tai Bažnyčiai, kuri yra Bažnyčia ir kuri turi neskolinamą vardą, būtent *Katalikų Bažnyčiai.*

Dėl ko? Dėl ko visuotinumas priklauso Katalikų Bažnyčiai, kaip josios savybė? Šiuo ypatingu atveju minėti du žodžiai yra neatskiriami[5]). Dėl ko kalba, skelbdama Bažnyčią nekintama, visuotine, neklaidinga, tai sako ypatingu tonu, prieš kurį melo balsas negali nė kiek pasipriešinti?

---

[5]) Pavadinime „Katalikų Bažnyčia" faktiškai kaip tik ir glūdi visuotinumo sąvoka, nes *katalikiškas* reiškia *visuotinis.*

Dėl to, kad žmonių kalba jaučia, iš kur kyla šios Bažnyčios savybės. Jos kyla ne iš žmogiškumo, bet iš dieviškumo. Žmonija nėra tiesos autorė. Ji gali tiesą turėti, bet ji negali josios sukurti.

Nuostabus dalykas! Kai žmonija nori išrasti religiją, žmonių kalba tyčiojasi iš žmogaus. Norėdama būti rimtai mūsų sutikta, religija neturi kilti iš mūsų.

Įsivaizduokite klaidingą, dar nepasikeitusią religiją. Ar drįsite ją pavadinti nekintama? Ne, nes jūs jaučiate, net ir nenoromis, kad jeigu ji dar nėra pasikeitusi, tai vis dėlto ji *gali* pasikeisti. Tuo tarpu jūs jaučiate, kad Katalikų Bažnyčia ne tik nepasikeitė, bet negali pasikeisti ir nepasikeis niekados. Skelbdama Katalikų Bažnyčią nekintama, kalba pakartoja tą patį pažadą, kuri jai davė Dievo žodis[6]). Žodis *nekintama* įpareigoja ateitį.

Katalikų Bažnyčia valdo visus amžius. Apie amžinybę ji kalba visai paprastai. Jeigu Bažnyčia nebūtų labiau neklaidinga, negu kitos draugijos, jeigu ji reikštų tiktai žmogiškąją didybę aukščiausiame laipsnyje, jeigu, kalbėdama taip nepaprastai autoritetingai, kaip ji kalba dabar, ji kalbėtų tiktai žmogaus vardu, jos žodžius pa-

---

[6]) Šis pažadas glūdi Kristaus žodžiuose: „Štai aš esu su jumis per visas dienas ligi pasaulio pabaigai" (Mat. 28, 20).

lydėtų toks nepaprastas kvatojimas, einąs nuo vieno pasaulio krašto ligi kito, kad jis sujaudintų saulę ir sugriautų katedras!

Tautos ir amžiai, kurie praeinate, laike ir erdve, tebūnie tai jums įspėjimas!

Jeigu Katalikų religija nebūtų dieviškosios kilmės, jai netiktų josios vardas. Graikų bažnyčios, Fotijaus bažnyčios gali žaisti nekintamumu, kaip neklusni duktė gali pamėgdžioti savo motiną, būdama į ją nė kiek nepanaši. Fotijaus bažnyčios nekintamumo tiktai siekia. Jos yra sustingusios, pasakė Juozapas de Maistras. Tiesa, Rusijoje yra bažnyčia, kuri vadina save ortodoksiška. Bet šis vardas prajuokina tuos, kurie jį girdi tariant. Tuo tarpu Katalikų Bažnyčios vardas niekados nėra prajuokinęs nė vieno protestanto. Jo priešai jį taria, kaip priverstą pagarbos pareiškimą, kaip savo pačių ištartą pasmerkimą sau patiems, pasmerkimą, kurio pasmerktieji nepastebi, bet kuriam jie nusilenkia ir kurį skelbia, nors niekados jo nesupranta.

Žiūrėkite, kaip ši tiesa, pasitikėdama pati savimi, sklinda tautose ir amžiuose, nesutikdama jai kelią užtveriančios kliūties! Žiūrėkite, kaip ji yra tikra sau neprieštaraujanti. Žiūrėkite, kaip ji yra laisva nuo mirties! Žiūrėkite, kaip ji gali eiti į visas puses, niekados neeidama pati prieš save! „

Dievo pavojus niekados netyko. Tuo tarpu klaidoje glūdi josios pačios sudužimas.

Tiesa niekados negali turėti nepramatytų, jai pačiai nežinomų pasėkų. Ji negali nustebti. Josios keliai nėra palenkti klydinėjimui.

Josios pilnatvė yra be nuovargio ir josios vaisingumas yra be sąmyšio.

Ji amžinai stiprins palaimintųjų žvilgsnius, kurie ją regės, ir joks šešėlis neaptemdins jokio džiaugsmo. Marijos mergystė, yra pasakęs Bossuetas, buvo Dievo išmėginimas. Kadangi Dievas norėjo, kad ji paliktų Mergelė, todėl ir pasilikdama nekalta, ji neprarado jokios grožybės savo pašaukime. Kadangi Dievas norėjo, kad ji būtų Motina, jis, kuris šalina kliūtis, veikė pagal savo planą. Klausydamas Dievo, žmogus niekados nepatiria nepatogumų. Priešingai, tasai, kuris žengia klaidingą žingsnį, tuo pačiu susitinka šimtus nepatogumų, nes įeina į sąmyšingą klaidos sritį. Bet tiesa išmėgina pati save.

VI

Jau šimtas metų, kai žmonija nutarė pribaigti Krikščionybę. Proto deivė pasirinko šiam bandymui trumpiausią kelią. Ko negalėjo padaryti išminties balsas, tą padarė pamišimo balsas. Žmogus, bandydamas pasitraukti nuo Dievo ir matydamas, kad, nuo jo atsisakius, reikia jį kuo

nors pakeisti, ir išgąsdintas dievybės, kurią jis pastatė Dievo vietoje, sustojo priešais savo kūrinį. Jis negalėjo šaltai į jį žiūrėti, jis negalėjo net ilgai į jį žiūrėti. Jis atsitraukė atbulas, pasibaisėjęs tuo milžinišku niekšingumo ir juokingumo didumu, kurį padarė jis pats. Žmogus piktažodžiavo akivaizdoje gyvojo Dievo, esančio altoriuje. Akivaizdoje išniekinto altoriaus, akivaizdoje to, kuo žmogus norėjo pakeisti Dievą, piktažodžiavimas sustingo ant visų lūpų. Nebuvo galima išvyto Dievo neverkti akivaizdoje to, kas jį išvijo. Nusikaltimo didumas sumišusiose sielose pagimdė menką norelį grįžti prie senosios religijos.

Ką tad peregėtų įvykių gelmėse skvarbesnis žvilgsnis, negu žmogaus? Ką regi tie, kurie gyvena šviesoje? Kokio įspūdžio cherubinams daro žemėje vykstą dalykai, jeigu jau mes, kurie regime tik menką jų dalelę, matome, kaip Dievas pasinaudoja savo priešais ir kaip žmonių kvailumas pamoko išminties tuos, kurie yra atidūs?

Proto deivė nužudė aštuonioliktojo šimtmečio filosofiją, kuri buvo pasivadinusi racionalizmu. Ji nužudė ją visiškai, išspręsdama bylą josios naudai. Ji parodė, kaip ši filosofija triumfuoja, ir net jos draugai nusigando. Leidžiant Dievui, kuris pasakė: Ego quoque ribedo ir subsanabo, aštuonioliktojo šimtmečio filosofija įkūnijo savo idealą ir pasodino jį ant altoriaus. Bet ši diena jai buvo paskutinioji. Ji regėjo savo

pasisekimą, ji gavo atlygį, gėdingą, kaip ji pati, menką, kaip ji pati, pasmerktą, kaip ji pati, gėdingai mirčiai.

Nuo to laiko, kai proto deivė savotiškai pamokė pasaulį, jau šimtas metų, kai piktažodžiavimas, nukreiptas į Dievą šventos Gamtos vardu ir tariamas tų, kurie skaitė Emilį[7]), pasidarė nebegalimas. Kai žmogus jaučia esąs pasiruošęs garbinti šventą žmogaus prigimtį, jam užtenka pamatyti jos darbus, ir jis atsivers.

Užtenka atskleisti bet kokį bet kokios istorijos lapą, ypatingai praėjusiojo šimtmečio pabaigos, kada šventoji prigimtis buvo pavirtusi mada, kada žmonės taip buvo jaudinami josios gerumo, taip žavėjosi josios švelnumu, kada visur sklido sentimentalūs romansai, ir mes visur užtiksime kraują ir purvą: kraujas ir purvas yra įpareigotas pasakyti žmonėms, kas jie yra.

Savo triumfo nugalėtas, velnias pradėjo pulti kitaip.

Jis negundo žmonių absoliučiai atsisakyti nuo Krikščionybės. Jis tik liepia jiems Krikščionybę pakeisti. Jis nevaizduoja jiems Krikščionybės, kaip gėdingo absurdo. Jis vaizduoja jiems ją, kaip puikią humanistinę doktriną. Jis teigia, kad ji esanti puikiausias dalykas, bet — žmogiškas. Jis sutinka nepaprastai gerbti Kristų, bet — tiktai kaip žmogų. Atimkite iš jo die-

---

7) Rousseau veikalas *Emile* (1762).

viškumą, ir velnias jį pasveikins, kaip nuostabų humanistą.

Bet ar žinote, koks yra geriausias būdas sukurti tokią žmogiškąją Krikščionybę? Moralę atskirti nuo dogmos ir pasakyti žmonėms: Evangelijos moralė yra kilni. Laikykitės josios. Visos tautos principialiai turi tą pačią moralę. Jos skiriasi tiktai specialiomis savo dogmomis. Moralė žmones suartina, dogmos juos skiria. Mes pripažįstame Krikščionybei visą josios moralę. Jeigu ji mums padarytų tam tikrų nuolaidų dogmų atžvilgiu, mes visi susitartume.

Gavęs tai, ko prašo, velnias viską gautų. Bet Jis pasakė: Non praevalebunt!

Kadangi tiesa mums nepriklauso, mes negalime nė kiek nusileisti.

Visos todėl velnio pastangos kaip tik ir siekia gauti šią negalimą nuolaidą. Jis įkalba Katalikybei paaukoti tai, ką jis vadina specialiomis dogmomis (reiktų jas vadinti visuotinėmis dogmomis, nes jos juk yra katalikiškos), paaukoti jas taikos dėliai.

Velnias mėgsta sakyti, kad kliūtis taikai yra dogma, ir taika būtų įvykdyta, jeigu tik žmonės norėtų Krikščionybę paversti paprastos moralės kursu.

VII

Nuostabus dalykas! Istorija prabyla ir velnias pats patenka į spąstus. Jau du šimtu metų,

kai protestantizmas vieno iš savo atstovo, Jurieu, jei neklystu, lūpomis prašė, kad taikos dėliai būtų paaukotos kai kurios dogmos.

Šiuo tarpu nenagrinėsiu to gilaus absurdišdumo, kuris glūdi paaukotos dogmos posakyje: tai yra išsižadėta tiesa dėl išskaičiavimo. Tarsi tiesa būtų mūsų dalykas ir tarsi mes turėtume teisę ją padovanoti. Jeigu išskaičiuočiau visus absurdiškumus, kurių reikalauja atlaidumas, neprieičiau galo ir nukrypčiau nuo temos, kuri yra istorinė. Šiuo tarpu žiūrėkime tik į faktus. Štai mes matėme, kaip šėtonas proto vardu atvedė savo garbintojus prie proto deivės altoriaus. Dabar mes matome, kaip jis juos taikos vardu stumia į žiauriausią kovą.

Katalikybė ir protestantizmas nuėjo priešingais keliais.

Pirmoji pasilikó nepalaužiama savo nekintamoje dogmoje.

Antrasis sudraskė savo įščių, suaižė pats save. Vienam jis davė vieną dovaną, kitam kitą. Jis atkapojo, pasakė Jurieu, savo dokrinos sąnarius taikos dėliai. Štai mes turime du patyrimu: pažiūrėkime, kokios jų pasėkos. Katalikybė, kuri pasiliko, kaip Dievas, savo nekintamoje tiesoje, pasiliko, kaip Jis, savo nekintamoje vienybėje. Ji pasiekė ramybės, nes josios norėjo tik tokios, kokios nori Dievas. Protestantizmas, nuklydęs nuo tiesos, nuklydo ir nuo vienybės. Trokšdamas tiesos išduotos tiesos kaina,

nesuprasdamas nei metafizinės nei moralinės nesąmonės, jis įsivėlė į karą. Katalikybė, nepaaukojusi jokios dogmos, išsaugojo, išlaikė, sukūrė, išplatino tąją rinktinę giminę, kuri moralę pakėlė ligi šventumo. Tuo tarpu protestantizmas, kuris tiek daug kalba apie moralę, neturėjo šventųjų, nes jis buvo neištikimas dogmai. Ar jis tai žino? Ar jis tai supranta? Ar jis gailisi to, ką prarado? Nemanau. Nes jis neteko net šventumo sąvokos, net jo atsiminimų.

Šventieji! Šis žodis yra toks nepaprastas, kad nežinau, ar jį galima tarti nesusimąstant! Šventojo akivaizdoje ir akivaizdoje padoraus žmogaus, padoraus ir gero, net maldingo žmogaus, kaip jūs nejaučiate skirtumo, kaip jūs nematote prarajos? O Jeigu matote, ką jūs darote, kad nesnuprastumėte?

Jūs bandėte sakyti: „Protestantizmas, atpalaiduodamas žmogų nuo daugybės, kaip jums atrodo, moralei nenaudingų dogmų, atleisdamas jį nuo išviršinio paklusnumo, sutelkia jo jėgas gyvenimo praktikai, gėriui daryti ir meilės pareigoms vykdyti. Šitaip suprastinta religija visą žmogų pakreips į moralę, kuri vienintelė yra reikalinga, ir nepadalins jo tarp dogmos ir moralės“.

Jeigu jūs sykiu su daugeliu kitų esate bandę šitaip kalbėti, užverkite amžiaus istoriją ir atverkite amžių istoriją: kur yra šventieji? Iš

ko susideda ši triumfuojanti Dievo armija? Ar iš dogmos neigėjų ar iš josios gynėjų?

Gimine, kylanti iš Žodžio, tapusio kūnu, pasaulio žibintai, turintieji savyje Dievą, bevardės gėlės, kokia yra toji dirva, kuri žino paslaptį jus išauginti? Kokia rasa jus gaivina? Kur jūs einate? Kur jūs klestite? Nakties žvaigždės, pasakykite man, kokioje apylinkėje jus paregi keleivis? Koks kraštas yra jūsų tėvynė?

Jūsų tėvynė yra Bažnyčia, ir keleivis jus sutinka visuose kraštuose, kuriuose yra Marijos altorių.

Įsivaizduokite žmogų, kuris neigia vieną kurią dogmą, arba tokį, kuris neigia visas dogmas, jums atrodančias moralei nereikalingas ir pamėginti vadinti tokį žmogų šventuoju.

Aš jums tvirtinu, kad negalėsite.

Pagalvokite, prašau, kodėl kalba to neleidžia.

Liuteriui atrodė, kad Katalikų Bažnyčios kultas yra per daug sumedžiagintas. Jis norėjo, kad bažnyčios būtų negyvos, kad jų sienos būtų nuogos, kad jos būtų tuštumos atvaizdas. Jis sakė, kad Įsikūnijusiojo Žodžio paveikslas, meno vaizduojamas, pykinąs dangų. Jam atrodė, kad Bažnyčia per daug vietos užleidžia Marijai. Jam atrodė, kad šventieji negarbino Dievo dvasioje ir tiesoje. Jis norėjo pašalinti medžiagą ir padidinti religijos grynumą.

Ar norite žinoti, kaip baisiai patys iš savęs pasityčioja tie, kurie nori būti išmintingesni už

Dievą ir skaistesni už Bažnyčią (tarsi menas būtų nuolaida nešvarumui)?

Skaitykite istoriją šio griežto vienuolio, kuris norėjo viską išgryninti; skaitykite Liuterio istoriją, istoriją Liuterio ir Katerinos.

Aš dar sykiu šaukiuosi faktų. Šventieji dygsta ir auga ten, kur dogma yra gryna, nepaliesta. Moralė išsivysto ligi dieviškumo tiktai grynos tiesos sargyboje.

Ten, kur dogma yra pažeista, net ir norint padėti moralei, žemė šventųjų neželdo.

Žmogaus skaičiavimas nevisados pasiseka. Kai jis yra nukreipiamas prieš amžinuosius planus, jis nuostabiai atsigręžta pats prieš save, savo mirtimi jis apreiškia išimtį, kuri jį sugniuždo praeidama ir kuri preina nesukliudyta.

Tikroji religija, nesužeidžiama pati savyje, saugo taiką ir saugo šventumą, tuo tarpu josios priešai reikalauja moralės.

VIII

Argi Voltairis nekalbėjo apie meilę?

Iš tikrųjų, jis kalbėjo. Bet meilė jam atrodė esanti absoliučiai priešinga tikėjimui. Jis šaukėsi meilės indiferentiškumo vardan. Jūs žinote, kokia meilė atsiliepė į jo šauksmą, ir kiek kraujo buvo išlieta ant tos žemės, kurioje jis buvo neseniai palaidotas.

Šv. Povilas skelbė meilę. Liuteris josios taip pat kartais reikalavo. Bet istorija nesuplakė šv. Povilo su Liuteriu. Moralistai, dogmos neigėjai, kurių istoriją mums papasakojo Bossuetas, patys įpareigojo mums parodyti, iš kur šventieji semia savo šventumą. Jie mums leido senųjų apaštalų veiksmus palyginti su naujųjų apaštalų veiksmais.

Istorija pirštu prikišamai mums rodo aereopagą, kuriame pasirodė šv. Povilas, ir vokiečių kabaretą, kuriame Liuteris susitiko Carlostadą. Istorija savotišku būdu pakartoja katekizmo pamokas.

Istorija! Bet ar reikalingas amžių liudijimas, norint pamatyti klaidos prieštaravimą pačiai sau? Ar reikalingas yra erezijos mokinių liudijimas? Ar pats erezijos autorius, nešiojąs savo asmenyje amžiaus santrauką, nešiojąs savo širdyje amžių, neatskleidžia glūdinčią jame pačiame priešginybę?

Apie ką Liuteris kalbėjo visą savo gyvenimą? Apie kilnumą, apie laisvę, apie nepriklausomumą. Jis įsakė žmogaus dvasiai nepaklusti jokiam įsakymui. Įsakydamas nepaklusti, jis tuo pačiu susilpnino ir suniekino įsakymą. Bet ar tai jau viskas? Ar tiktai jo praktika paneigė jo teoriją? Mums yra leista pasigėrėti dar gražesniu reginiu. Mes jau nebeskaitome Liuterio raštų, bet jeigu skaitytume, tai paskaitytume jo veikalą, pasirašytą ta ranka, kuri įsako sukilti,

ir pavadintą: *De servo arbitrio.* Liuteris yra skyręs vieną traktatą laisvai valiai paneigti. Esu sakęs, kad klaida skuba ir suįra. Bet žiūrėkite, kaip greitai! Stebėkitės tąja pamoka, kurią ji mums davė Liuterio lūpomis. Atrodo, kad šis maištininkas lyg ir nepasitikėtų savo maištu, lyg ir bijotų lėtų savo mokinių, per lėtų atšaukti jo mintis, per lėtų dirbti priešinga jam linkme. Todėl jis pats užima jų vietą, jis pats pasidaro būsimąja karta, pats pavirsta ateitimi. Susikuprinęs ant savo melo šaknų, jis pats jau nori parodyti jų žiedus ir vaisius. Jis pats atskleidžia mums veikiantį išvidinį melo mechanizmą. Jis pats savo asmenimi mums parodo savo klaidos santrauką. Šaukdamasis laisvos valios nusikaltimo reikalui, jis pats, kaž kokio išvidinio pasiutimo apimtas, neigia šią laisvę, kurią pats piktnaudžiauja tą pačią valandą. Visa tai vyksta tuo pačiu metu, tame pačiame laiko ir erdvės taške!

IX

Pasitaiko iškilmingų valandų, kada absurdas atskleidžia visą save, kada klaidos kačių muzika, nors ir nenoromis, pritaria didžiosios teisybės koncertui. Žmonės kalbėjo tiktai apie nepriklausomumą, o neigė laisvą valią. Jie kalbėjo tiktai apie meilę, o ginčijosi ir pešėsi gerdami. Jie kalbėjo tiktai apie vienybę, o Babelio bokš-

tas iškilo Europoje. Kartais meilės, kartais sukilimo, kartais paniekintos tiesos, kartais išgarbintos klaidos vardu žmonės pritarė visokiems melams, priešingiems ir pažemintai tiesai ir išgarbintai klaidai.

Štai stabmeldybė: ištiesusi savo tinklus nuo senosios Romos ligi senosios romėnų imperijos papkraščių, ji pražudė pačią save orgijų viduryje dar anksčiau, negu patekėjo saulė Betlejuje, ir Vilkės Roma žlugo, uždusinta Kryžiaus Romos.

Štai panteizmas: pasakęs paskutinį savo žodį, parodęs visą save, jis jau nebegali toliau kalbėti, nes jo liežuvis paralyžuotas; jis vos drįsta pakartoti savo paskaitas. Baigęs save apreikšti, jis sudavė sau mirtiną smūgį.

Štai racionalizmas: nugalėtas proto deivės atsiminimo, jis miršta iš gėdos savo paties pastatyto altoriaus papėdėje.

Štai protestantizmas: tie, kurie norėjo tiesą paaukoti taikos labui, dabar miršta kare, ir liuteronai nebežino, ko mokė Liuteris.

Žmonių diskusijose labai dažnai pasitaiko, kad nenuolaidumas to, kuris klaidina, paskatina tą, kuris sako tiesą, per daug pabrėžti savo teigiamą tiesą ir tuo pačiu ją iškreipti. Bijodamas padaryti neteisingų nuolaidų, žmogus dažnai neigia savo priešininkui tai, ką jis visai teisingai galėtų jam pripažinti. Tai yra atvirkščia silpnybė, tai atvirkščia nuolaida, kurią jis padaro klaidos dvasiai.

Bet štai vienas faktas, į kurį prašau atsiskyrusiųjų sektas atkreipti dėmesio.

Bažnyčia, nieko nepaisydama, visados pasilieka toje kryptyje, kuri veda į tikslą. Ji neiškrypsta nei į dešinę, nei į kairę. Ji nežino neteisingų nuolaidų ir perdėtų prieštaravimų. Ji nepripažįsta silpnybės padidinti ir silpnybės sumažinti. Šventoji Dvasia kalba iš jos, ir ji nesuklysta.

Tuo tarpu, kai proto garbintojai stengiasi išniekinti žmogaus protą ir negali, kai sukilimo garbintojai stengiasi neigti žmogaus laisvą valią ir nekliudo tautoms į ją tikėti, neįstengdami paneigti savo atsakingumo ir savo žodžių pasėkų, Katalikų Bažnyčia, garbindama tiktai vieną Dievą, myli žmogų, jį gerbia, saugo jo vietą, nors jis pats ir nori būti iš jos išstumtas, saugo jam vainiką, nors jis pats ir nori save nuvainikuoti. Ji pripažįsta žmogui laisvą valią vistiek, ar jis to nori ar nenori. Žmogus pamiršta pats save dėl to, kad jis save garbina, o Bažnyčia, kurią jis niekina, jam primena jo balsą, kuris nepakeičia to, ką Dievas yra padaręs. Tuo pačiu metu ji pirštu prikišamai rodo jam kruviną žaizdą, tąjį pirmykštį žmogaus sužeidimą.

Nusivylimas ir puikybė eina vienas po kito ir kyla vienas po kito nepaprastai greitai. Kartais žmogus tiki, kad jis viską gali net be Dievo pagalbos. Kartais vėl jis mano nieko negalįs net ir Dievo padedamas. Tuo tarpu Bažnyčia nepa-

laužiamu savo balsu skelbia gailestingumą, kuris esti atstumiamas, ir teisingumą, kuris esti paneigiamas. Klaida vargina Bažnyčią, bet josios neaptemdo. Ji vargina ją pakrikusiais ir prieštaraujančiais savo šauksmais. Bet niekados klaida nepasiguodė, niekados ji nepasiguodžia ir niekados ji nepasiguos tuo, kad Dievo Žodis kada nors nusilptų arba kad Dievo žodis kada nors perdėtų.

TREČIA KNYGA
MENAS

MENAS

I

Akivaizdoje tos minties, kuri užpildė mano gyvenimą ir kuri glūdi vieninga manyje, norėčiau visa išreikšti vienu žodžiu. Tačiau menas, žengdamas pas mus, yra palenkiamas eilės (succésion) dėsniui. Jis skaidosi, jis turi *prieš* ir *po;* jis prisiima daugybę formų. Todėl kalbant apie jį, reikia paklusti tam pačiam būtinumui ir žengti į tas pačias harmonijas.

Menas yra pojustinis grožio išreiškimas.

Jis yra idealo apreiškimas prigimtojoje tvarkoje.

Ko tad jis griebsis, norėdamas įsibrauti į šią mūsų ištrėmimo vietą?

Laikas ir erdvė saugo šio pasaulio sienas ir čiumpa kiekvieną, kuris tik nori čion įeiti. Niekas iš jų nepasprunka. Todėl ir menas, neardydamas savo vienybės, sumažina savo begalinį ir patrauklų žėrėjimą, kad galėtų jį pritaikinti prie mūsų žmogiškųjų savybių.

Pirmutinis jo veiksmas yra nuolaida ir auka. Jau kitur esame matę, kad auka yra žodžio esmė. Garsas gema mirčiai ir palaiko save tik tam, kad kitiems atsiduotų. Menas skaldosi, norėdamas apsireikšti.

Būdamas priverstas nusilenkti laikui ir erdvei, jis prašo jų pagalbos, kad galėtų ir pas juos išlikti gražus. Laikas jam paskolina žodį, erdvė jam paskolina šviesą.

Žodis ir šviesa yra du meno tarnai.

Aritmetika išreiškia laiko dėsnius, geometrija išreiškia erdvės dėsnius.

Aritmetika gimdo meno pasaulyje poeziją ir muziką, šias idėjos tarnaites laiko srityje. Laikas joms duoda matą, o šis matas yra ritmas.

Geometrija idealiniam pasauliui teikia architektūrą, skulptūrą ir tapybą, šias idėjos tarnaites erdvės srityje. Erdvė sudaro jų proporcijas.

II

Sakėme, kad meno formos, objektyvuojančios mintį laiko atžvilgiu, pasigelbsti žodžiu.

Meno formos, objektyvuojančios mintį erdvės atžvilgiu, pasigelbsti šviesa.

Žodis ir šviesa patraukia mano dėmesį paslėptomis savo panašybėmis. Žodis yra spindėjimas neregimo pasaulio, šviesa yra spindėjimas regimo pasaulio. Žodžio pagalba kūrinija

virsta šviesa mūsų dvasiai: ji išaiškina mūsų protui savo spindėjimą. Šviesos pagalba kūrinija virsta žodžiu mūsų akims: ji skelbia joms Kūrėjo garbę. Dangus būtų nebylus be šviesos, kaip žmogus būtų nebylus be žodžio. Žmogaus žodis išaikina kūrinijos didybę, kurią apreiškia šviesa. Per žodį ir šviesą regimi ir neregimi dalykai susiartina ir vieni antrus pagerbia. Jie kalba, jie garbina, jie gieda: jie gieda savo meilę, džiaugdamiesi savo grožiu. Žodis ir šviesa turi tų pačių draugų ir tų pačių priešų[1]).

Šviesa pristato regimąjį pasaulį proto nuostabai, žodis palenkia neregimąjį pasaulį proto tarnybai. Abu jie — žodis ir šviesa — yra be svorio, paslaptingi; abu jie priklauso kiekvienam ir visiems nepadalinti, nesumažinti; abu jie paliečia, perskverbia, persunkia kūnus, nesutepdami savo spindulių. Abu jie atšoksta: aidas atliepia žodį, veidrodis atspindi šviesą. Kai šviesa persunkia vandens lašą, paverčia jį perlu. Kai žodis perskverbia mirusį protą, Dievas žino, kokiomis spalvomis šis protas sužėrės.

---

[1]) Žodžio ir šviesos santykius yra nagrinėjęs ir E. Reisner savo istoriosofiniame veikale „Die Geschichte als Sündenfall und Weg zur Gericht“ (München und Berlin 1933). Čia jis prieina priešingų Hello išvadų: šviesa ir žodis jam yra priešingi dalykai. Šviesa regėjimu žmones jungianti, žodis žmogų paverčiąs objektu, į kurį kreipiamasi, ir todėl žmones skiriąs (plg. 36—65 p.).

Karštis eina paskui šviesą, meilė eina paskui žodį.

Ir žodis ir šviesa abu išvaiko šmėklas. Abu jie nudengia šydus. Ar norite žinoti šio štai dalyko vertę? Pasakykite jo pavadinimą. Ar norite demaskuoti šį štai nusikaltėlį? ·Pasakykite jo vardą.

Nusikaltimas vengia žodžio ir vengia šviesos. Melagystė yra tamsa.

Vardas išreiškia moralinę būtybę, šviesa padaro regimą materialinį daiktą.

Žodis nušviečia tai, ką jis pavadina. Šviesa aprėžia tai, ką ji parodo. Abu jie atskiria ir aprėžia. Abu jie, spinduliuodami savo prigimtimi, skrieja ir pranyksta. Abu jie pasislepia, norėdami veikti: vienas sielos gelmėse, antras kūnų gelmėse, ir savo buvimą apreiškia tik tada, kai atranda medžiagos savo veikimui. Abu jie sutapdo su savimi tai, ką sugauna; abu palenkia sau visa, patys niekam nenusilenkdami. Abu nužiūri savo grobį, kaip erelis, nuo kalno viršūnės, puola ant jo, jį sudrasko, jį atnaujina, paskui vėl skrenda tolyn, ištrūkdami savo greitumu iš bet kokios vergijos. Bet savo perteikiamu spindėjimu jie pasilieka kūnuose, kuriuos apvaldo. Kai juodu kur nors krinta, kaip sėkla, tuomet aktyvus ir nepastebimas jų buvimas prašosi pažadinamas. Tuomet jie išsiskleidžia, tuomet jie spinduliuoja ir atiduoda save nemažėdami. Tą dieną, kurią žmogus, pasi-

gaudamas šviesos išrado atsimenantį veidrodį[2]), fotografijos pagalba jis atskleidė žodžio dėsnius. Būdamas pastovus ir ištikimas tam, prie kurio prisirišo, bet slėpiningas savo veikime, priimtas žodis dažnai gyvena sieloje, bet pasirodo tik tam tikromis aplinkybėmis.

III

Žmogus, kuris yra gavęs žodžio dovaną, yra ypatingai jaudinamas šviesos grožio. Šviesa yra toks aiškus simbolis, kad jos vardas dažnai tinka tiek regimai, tiek neregimai šviesai.

Estetinėje kūryboje menininkas tam tikrą akimirką, tą nuostabią akimirką, kada išreiškia savo suvokiamą grožį, jaučiasi paskendęs nuostabioje, karštoje ir gaivinančioje šviesoje, kuri jam ketina duoti žodį. Kupinas savo idėjos, apimtas savo vaizdo, jis jaučia savyje kaž ką judant. Tai gimstantieji dvasioje žodžiai, žėrį ir karšti. Jie formuojasi pagal idėją, jie puošiasi jos grožiu, jie žiba jos blizgesiu.

Dar nerealizuota idėja menininkui atrodo tokia graži savo vienybėje ir pilnatvėje, kai jis

---

[2]) Fotografiją Hello vadina atsimenančiu veidrodžiu dėl to, kad jo supratimu, vaizdas, užfiksuotas fotografinėje plokštelėje, yra panašus į įspūdžio pasilikimą mūsų atmintyje (plg. skyrelį „Vandens lašas").

dar nėra sutepęs savo rankų dauginga medžiaga, kurią kiekvieną kartą jis laiko nepakankama, tačiau būtina savo sumanymams. Rašytojas, dailininkas arba skulptorius, imdamas į drebančią savo ranką reikalingą įrankį, klauso savo idėjos, tarnauja jai savo parama, dirba, žiūri į savo darbą ir mato, kad jis yra netobulas. Jis nerealizavo savo idealo. Idealas reikalauja dar daugiau, ir menininkas, nebeturėdamas ko duoti, tuščiomis rankomis verkia ir prašo atleisti. Jis pažemino savo idėją, norėdamas suteikti jai pavidalą. Jis nurodė jai ribas. Jis ją aprėžė. Jis atsisakė nuo begalybės, kurią buvo regėjęs savo dvasioje. Jis pasikėsino prieš savo idealą.

IV

Saulėtekis yra šviesos triumfas pasaulyje. Kūrinija pasirodo. Leiskite šviesai ištrikšti ir žiūrėkite. Šita didybė yra simboliškas ir paslaptingas atspindys neregimos ir dvasinės harmonijos, kuri skleidžiasi simbolizuojama spalvomis.

Saulėtekis yra panašus į pasaulio sukūrimą. Jis yra šio pastarojo figūra. Argi jis nėra nuostabiai panašus į žodžio gimimą kūrėjo sieloje? Kartais sieloje esti vidunaktis, ir tą valandą žmogus nieko nepajėgia. Bet staiga nušvinta jo mintis: tai teka žodis. Mintis pirmiau buvo

pasislėpusi, dabar ji nušvinta. Pirmiau žmoguje jos lyg ir nebuvo: dabar ji pažįsta save ir savo tiesos spindėjimą. Ji pasijuto esanti gyva, nes ėmė kalbėti.

Žodis, kaip ir šviesa, pamažu kyla horizonte. Iš pradžių pasirodo tik aušra, paskui pasipila dienos šviesa. Kaip saulei tekant, plėšrūs žvėrys grįžta į savo urvus, taip slepiasi begėdiškos aistros, kai žodis kyla, šviečia ir užplūsta. Paskui debesys užstoja sieloje žodį, kaip danguje šviesą. Bet juodu abu žaidžia šioje žemesnėje maišatyje. Jie mėto žiežirbas ir sproginėja įvairiomis ugnimis, kurios visokiausiomis, turtingiausiomis, gausiausiomis spalvomis pagražina dangų ir žemę. Pagaliau visiškai išaušta diena ir pasidaro karštą. Žemdirbys varo savo vagą. Išpurenti laukai išsitiesia po dangaus skliautais, ir žemė duoda savo vaisių.

V

Panagrinėkime pagaliau harmonijos spindėjimą. Mes sakome: ši meliodija yra graži, paveiksle ši figūra yra graži.

Harmonija, kuri yra žodžio grožis, yra įleidusi savo šaknis į ritmą, kitaip sakant, į skaičių.

Tuo pačiu metu sakome, kad grožio, kuris yra formos harmonija ir nušviesto meno spindėjimas, šaknys, kaip ir garsų harmonijos, ke-

roja skaičiuje, nes grožis iš esmės reiškiasi kampu, o kampas gali būti išreikštas skaičiumi.

Menininkas — menininkas vertas šio vardo — duoda žmogaus sielai oro. Menas tam tikrame laipsnyje ir tam tikrą momentą virsta jėga, kuri susprogdina požemio skliautus, po kuriais mes dūstame. Kokia svirtimi jis pasinaudoja? Kokis svoris jam patarnauja? Žodis, muzika! Koki silpni dalykėliai! Truputis oro, išpūsto pro lūpas!

Vargšės prabėgančios gaidos, vargšai skiemenys, kuriuos pagavęs nusineša vėjas! Vargšės neregimos didybės, kokios jūs esate menkos! Jūs išjudinate žemę, ir dangus klauso jūsų balso. Iškilmingais momentais, kada mes priklausome jums, siela gauna oro: ji kvėpuoja, ji atgauna savisąmonę. Ji sako: „Taip, mano Dieve, aš esu didinga, bet aš buvau tai pamiršusi". Jūsų[3]) dėka žmogaus siela ragauja pirmutinių savo laisvės vaisių. Tuomet ji stebisi savo įprasta užmarštimi, ji stebisi, kad ji nevisados atsimena tai, kas staiga ateina jai į galvą. Atsitiktinė šviesa jai atskleidžia kasdieninės tamsos gelmes. Atbudusi ji supranta tiktai šį savo atbudimą ir stebisi savo apsnūdimu. Ji stebisi, kaip ji galėjo pamiršti pirmavaizdžius, kaip ji galėjo įsivelti į prietarus ir pasinerti biaurume. Sunkios ir storos mūsų kalėjimo

---

3) Muzikos ir poezijos, garso ir žodžio.

durys užtemdo mums meilę. Jos kartais išnaikina net meilės atsiminimą. Bet staiga atsiveria horizontas, platus, gilus, tolimas, švytruojąs žaibais, srovįs ugnimi. Šviesos ir žodžio nešamas, iškeltas ant sukryžiuotų šių dviejų erelių sparnų, atėjo *Menas*. Jis išvertė, išgriovė sieną. Siena valandėlę prasiskyrė, perskrosta neapčiuopiamos jėgos, smilkalo kvapo, kaip debesys pervertas žaibo...

KRITIKA

I

Kritika! Jūs, be abejo, kartais esate girdėję šį žodį. Bet ar tasai, kuris jį tardavo, suprato jo pramę? Nemanau! Nedaug yra žodžių, kurie būtų labiau nesuprasti. Jei literatūros kritika klestėtų šiandien Paryžiuje, pasaulio veidas pasikeistų per vieną savaitę.

Kritika, kokia ji paprastai esti, yra ne kas kita, kaip ištižę, pataikaujantieji plepalai, kurie kalbėti nemoka, negali ir nedrįsta. Kritikas Povilas pažįsta rašytoją Petrą. Jis turi pastarąjį užtarti, nors šis ir kaž ką darytų. Be to, Petru yra susižavėjęs Jokūbas. Todėl ir Povilas yra priverstas juo žavėtis. Bet Povilas visai neturi ko pasakyti: jis neturi nei idėjų, nei stiliaus, nei troškimų, nei akiračio. Jis tik pastebi, kad Povilas yra panašus į jį, todėl jam paploja ir tiek. Arba dar geriau. Povilas savo vaikystėje skaitė kaž kokią knygą, pažymėtą senu ir garsiu vardu. Nuo to laiko jis žavisi šia knyga ir ją perša, kaip pavyzdį, būsimiems rašytojams. Po-

vilas yra tvirtai įsitikinęs, kad visos knygos, kurias jis yra skaitęs savo vaikystėje, yra šventos, kad joks aukštesnis žmogus neturi teisės gimti ir kad kūrėjas yra pavargęs. Povilas mano, kad po Buffono ir Montesquieu nebėra nieko daugiau pasakyti.

Daug kartų sakydavau pats sau, žiūrėdamas į Paryžių: Dieve mano, koks nelaimingas miestas! Kiek žuvusių talentų blaškosi jame! Tuo tarpu kiek vidutinybių linksmai pasiekia pigaus laimėjimo! Kiek paklydusių ir pavergtų protų, neturėdami vadovo ir paramos, nerado savo kelio ir savos laisvės!

Kiek jaunuolių, trykštančių gyvybe, buvo atstumti nedraugiškumo ar abejingumo, kuris yra dar baisesnis už nedraugiškumą, abejingumo, kuris nepakenčia pasikėsinimo prieš jį, — ir neatšaukiamai pasmerkti už tai, kad pasiliko savarankiški, nepaisydami įsakymo pedantų, norinčių, kad visi būtų panašūs vienas į kitą ir kad niekas neprašoktų įprasto lygio. Kiek čia darbo kritikui, kuris perbėgtų pasaulį, atstatydamas teisybę, kaip Herkulas!

Pagalvokite, kas atsitiktų Europoje ir visame pasaulyje, jei Paryžiuje patekėtų meno teisingumas gyviesiems ir mirusiems. Įsivaizduokite (nebijokite, tai tik svajonė), įsivaizduokite, kad šis teisingumas užteka sykiu su Dievo saule viršum miegančio miesto. Įsivaizduokite, kad žmonėms leista pajausti valandėlę savo šir-

dis plakančias tiesa, kad leista nusikratyti švininiu apsiaustu, kuris šaldo ir spaudžia jų pečius ir akis; kad leista prabusti gyvoje šviesoje tikrojo grožio akivaizdoje; kad leista išsilavinti iš senų klaidų, kartojamų nuo pat mažens; kad leista persiimti jauna meile, kuri juos atjaunintų, meile viso to, kas nesensta. Įsivaizduokite, kad šiandien saulė nušviečia tokį reginį viršum Paryžiaus ir spėkite, ką nušviestų visame žemės rutulyje rytojaus saulė.

Bet nusiminimas, tasai baisus pragaro vylius, stingdo sielą ir sulaiko. „Tu visko nepadarysi, sako jis, taigi nedaryk nieko!“ Bet argi tai protinga?

Ar norint kalbėti, reikia laukti, kad visi jau iš anksto būtų įtikinti? Ar dėl to, kad pasitaiko kurčių, žodis netenka teisių?

Nemanau! Tad kalbėkime, nepaisydami kurčiųjų!

II

Kalbėkime apie kritiką tokią, kokia ji yra, ir apie tokią, kokia ji turėtų būti.

Pasakęs mažajai kritikai, kad ji esanti vidutiniška, per daug jos nenustebinčiau. Žmonės mielai sutinka būti vidutiniškais, nes jie yra įsitikinę, kad, nenorint perdėti, kitokiais būti neįmanoma.

Bet jeigu pasakyčiau, kad ji yra žiauri, ji nustebtų, nes, nelaikydama pačios savęs rimta, ji rimtai nežiūri nė į žaizdas, kurias padaro jos šalta, pirštiniuota ranka. Jeigu pasakyčiau, kad ji, nesugebėdama statyti, puikai moka daug ką griauti, kad, būdama bejėgė duoti gyvybės, ji turi galios skleisti mirtį, kad nenorėdama būti žiauri, ji turėtų pasidaryti protinga, tuomet, nesuprasdama, ką aš noriu pasakyti, ji man atsakytų, kad aš einąs truputį per toli. Ji man pasakytų, kad ji nesanti pasiryžusi skleisti mirtį. — Ak, juk aš nekalbu apie jūsų pasiryžimus. Aš labai gerai žinau, kad jūs neturite pasiryžimų. Bet kaip tik dėl to aš jums ir prikaišioju: jūs turėtumėte jų turėti.

Tas, kuris nori teisti, turi žinoti, kad dvasios pakilimas, pažiūrų platumas ir gilumas jam yra ne liuksusiniai dalykai, bet dėsniai.

Parodykite paprastam kritikui nežinomą šedervą. Nedrįsdamas pasakyti savo nuomonės, jis lauks jūsiškės ir pažiūrės į savo draugų nuomonę, jis pasiklaus visų savo reikalų ir pažiūrės į savo draugų veidus. Išeikvojęs savo palankumą seniesiems, jis teikia tik žiaurumo ir abejingumo tiems, kurie kovoja, kurie kenčia, kurie prašosi padrąsinami.

Pakeiskite veikalo autoriaus pavardę, ir tie puslapiai, kuriuos jis laikė kvailais, jam pasirodys didingi arba priešingai.

Jis pataikauja, jis kliudo, jis persekioja.

Apskritai, mažajai kritikai visa atrodo neįmanoma. Ji pripažįsta galimumą būti tik tam, kas atitinka jos įpročius. Bet genijus netelpa jos įpročiuose. Todėl ji pasitinka jį taip, kaip kadaise pasitiko garvežius ir elektrinį telegrafą. Seniai mirusių žmonių genijalumą ji skelbia prie kiekvienos progos, net nežinodama, ką sako, nes ji yra papratusi skelbti; be to, ji vargiai tiki į šių žmonių buvimą. Nešykštėdama ji svaido jos supratimu pramanytiems žmonėms vainikus, kurie jai nieko nekaštuoja dalinti, nes tų žmonių jau nebėra. Ji sutinka, kad praeitis turi garbingų žmonių, nes ji netiki nei į praeitį nei į garbę. Bet dabartis? Bet ateitis? Patys niekai!

Taip pat ši mandagi, korektiška, saldi ir vidutiniška kritika turi tik nuvalkiotų nuomonių, tik saikingo žavėjimosi, tik oficialaus entuziazmo. Ji pripažįsta jus modernišku tik tada, kai tuo pačiu metu jūs esate ir vidutiniškas. Vidutiniškumui ji yra kaž kaip švelniai nuolaidi, mat, jame ji atpažįsta pati save ir gėrisi savimi. Net tada, kai ji sutinka, kad ir vidutiniškumas nėra be priekaištų, net ir tada ji jam viską atleidžia ir viską leidžia.

Vidutiniškas žmogus yra siaurosios kritikos lepūnėlis, Benjaminas. Ji jaučia jam silpnumo. Vidutiniškumui pakanka būti vidutiniškumu, kad jis įsigytų teisės į šios kritikos atlaidumą, nes vidutiniško žmogaus klaidos yra taip pat vidutiniškos, todėl simpatingos kritikai, apie kurią

čia kalbu. Jos yra išblukusios, o jai patinka visa, kas yra išblukę. Aukštesnio žmogaus klaidos parodo gyvą asmenį, kuris skleidžiasi, o mažoji kritika jų neapkenčia ne dėl to, kad jos yra klaidos, bet dėl to, kad jos yra energingos.

Būdama pati išglebusi ir negyva, ji mėgsta tai, kas yra išglebę ir negyva. Bijodama, kad žmogus, apsiginklavęs idėjomis, nesušuktų garsiau, negu įprasta, ji daug labiau vertina tuos, kurie rašo, nieko nepasakydami. Šie yra jai labiau palenkti. Ji gėrisi juose pati savimi ir juose save atpažįsta. Ji draudžia žmogui būti savarankiškam ir įsako jam būti panašiam į kitus. Tai ji vadina drausmingumu. Prieš žavėdamasi, ji žiūri savo papročių, norėdama sužinoti ar paprastai yra žavimasi tuo, kas jai yra prieš akis, ir gero skonio vardu ji nesutinka pripažinti jokio grožio, kurio charakteristikos ji nebuvo žinojusi iš anksto. Ji neteisia tam, kad teistų, bet teisia, kad įtiktų saviesiems teisėjams. Ji mėgsta tuos, kurie kartoja įprastus posakius, nes jie nekompromituoja. Ji žino, kad tokį pinigą visi ima. Įprasti posakiai yra seniai pažįstami, kurių ji nesibijo. Žmogus, kuris prabyla sava kalba, atrodo, jauniklis savo amžininkams, prieš tapdamas dideliu žmogumi būsimosioms kartoms. Mažoji kritika, įsitikinusi, kad didieji žmonės niekados nėra buvę jauni ir net nėra gyvenę, kad visais laikais jie buvę senoviniai, mirę prieš kokius keturis tūkstančius metų, iš-

juokia ir nesigręžia nuo dabartinės didybės. Pasibaisėjimas, kurį ji jaučia genijui, yra sumišęs su gėda. Ji rausta šio nepažįstamojo akivaizdoje. Prieš genijų būtų didinga nusilenkti, bet mažoji kritika niekados nenusilenkia: ji laikosi tiesi ir sustingusi. Norėdama atkeršyti, ji nurodo genijaus koncepcijose trūkstantį kabliuką, o vidutiniškumas ploja.

Galima visaip vertinti šį keistą faktą, bet vidutiniškumas niekados nenusimena. Jis nori, kad pasaulis taptų jo grobiu. Jis reikalauja, įsitikinęs turįs teisės, tarsi pasaulis jam vienam tepriklausytų. Vidutiniškiems žmonėms pakanka pasirodyti, ir durys atsidaro pačios. Prieš aukštesnį žmogų jos instinktyviai užsitrenkia.

Tik pagalvokite apie vidutiniškų žmonių skaičių. Entuziazmas yra paprastumo atlygis, o susipainiojusios sielos nieko nejaučia ir nieko nesupranta. Nesitikėkite, kad vidutiniškumą sujaudintų jūsų drąsa, jūsų pastangos. Štai jo būdas: jis iš prigimties yra negailestingas. Jeigu nors vieną kartą jis leistųsi nustebinamas, sujaudinamas, jis nebebūtų tas, kas yra.

Savo elgesiu jis neparodo nieko, kas būtų nepramanyta. Jo veido išraiška tik atrodo esanti rimta. Bet iš tikrųjų jis yra užgaulus, smulkmeniškas, vaidingas, siauras ir pavydus. Jis mėgsta menkniekius, smulkias proporcijas, siaurus sumanymus, įprastas smulkmenas, bailias nesąmones, kuriomis jis paprastai naudojasi. Jis

sprendžia apie žmogų iš jo amžiaus, iš jo pasisekimo, iš jo visuomeninio padėjimo, iš jo turto.

Jis sprendžia apie žmogų iš jo praeities ir iš jo viršutinės išvaizdos, nepasitikėdamas nei žmonių tikrove nei jų ateitimi. Giliausios pagarbos jis jaučia tiems, kurie yra daug išspausdinę. Jis viską sveria, bet nieko nematuoja. Jis nedrįsta apie dar nežinomo žmogaus veikalą pasakyti: „Štai garbė ir genijus!". Jeigu jis pastebi žmogų, kupiną gyvybės ir meilės, jis apsupa jį kapinėmis.

Jeigu aš nuolat keliu aikštėn nesąmoningą kvailumo žiaurumą, tai todėl, kad šio žiaurumo nepastebi tasai, kuris jį vykdo, arba tasai, kuris jį regi iš tolo. Genijus yra vienintelė kančia, kuri niekur neranda užuojautos, net moteryse. Moterys, kurios taip mielai jaudinasi dėl netikrų vertybių, dažnai neturi širdies tikroms didybėms. Jos myli tai, kas žiba, bet nemyli to, kas šviečia.

Peržvelkite vardus tų, kurie yra pasiekę ne garso, bet garbės: paskaitykite jų istoriją. Paklauskite juos! Jie jums atsakys, kad jie išeikvojo daug daugiau jėgų prasiveržti pro minią ir pasidaryti vietos, negu jų būtų reikėję sukurti tūkstančius šedevrų. Ištisas valandas, kurios būtų galėjusios būti gražios ir vaisingos, jie praleido kentėdami jaučiamo neteisingumo kančias. Jie eikvojo savo gryniausią kraują išviršinėje ir tuščioje kovoje, kuri stabdo vaisingą

meno darbą. Tūkstančius sykių nusiminimas atėmė jiems ir pasauliui gražiausias jų svajones ir jaunystės užsidegimus. Kiek daug valandų, kurios būtų buvusios genijaus valandos, šviesos valandos, kurios būtų galėjusios spinduliuoti laike ir erdvėje, kurios būtų sukūrusios nemirtingų dalykų, pasiliko bergždžios liūdesio ir nusiminimo valandos. Gal tai kaip tik ir buvo mažosios kritikos darbas, kuri buvo visiškai abejinga. Ji pasiryžo užpūsti šventą ugnį, kurią turėjo palaikyti.

Tegu ji prasmenga skradžiais žemę!

III

Ar norite žinoti, ligi kur gali pakilti kritika? Pažiūrėkite ligi kur ji gali nusmukti. Galimas jos geradarybes matuokite piktadarybėmis, kurių ji taip pat gali pridaryti.

Menas turi savus periodus, savus tarpsnius, savus amžius. Jo gyvenime pasitaiko dienų, kada jis įgyja pilną samonę, pilną savisąmonę. Juk kiekvienas iš mūsų yra patyręs tų nuostabių išvidinės šviesos valandų, kada žmogus savo būties akivaizdoje, rodos, pirmą kartą save paregi ir save pažįsta. Atrodo, kad jis, pergalėjęs kliūtis ir išsinėręs iš tamsybių, kurios buvo jį uždengusios nuo jo paties, žengia galop į savo būties laisvę ir džiaugsmą. Tai žvilgterėjimas į sritis, kurios buvo laikomos prarastomis. Tai

žmogaus žvilgio atbudimas. Šios akimirkos esti staigios ir retos.

Dažniausiai mes neregime patys savęs, netekę savęs pačių. Žmogus pažįsta save tik žaibui blykstelėjus. Žaibas perveria naktį, sužimba ir užgęsta, o žmogus gyvena atsiminimu, laukdamas kito žybtelėjimo.

Kai žaibas nušviečia Meną, tuomet atbunda kritika. Reikia išlaisvinti šį žodį *kritika* nuo negatyvinės ir siaurinančios prasmės, kuri jam buvo teikiama. Jis reiškia sugebėjimą atskirti. Tuo tarpu atskyrimas yra šviesos darbas.

Kritika yra meno sąmonė.

Kai menas save paregi ir pajaučia, kai jis sako „Štai aš esu", jo džiaugsmo šūkterėjimas virsta atbundančios kritikos polėkiu. Ji gyvena entuziamu, bet ne neigimu. Paprastai įsivaizduojama, kad kritika yra atsigrįžusi į nebūtį. Bet aš ją regiu atsigrįžusią į būtį. Jau laikas jai žavėtis!

Viena iš genijaus prerogatyvų yra ta, kad entuziazmas, kuris tik vienas turi dovaną suprasti genijų, taip pat tik vienas turi teisės jį vertinti. Vidutiniškumas, kuriam trūksta šio jausmo, mato genijuje tiktai neigimąją pusę, tiktai trūkumą, todėl jį teisia, kaip teisėjas nusikaltėlį. Vidutiniškumo akimis genijus yra nusikaltėlis par excellence. Ir net tada, kai vidutiniškumas savo iš galvos išmoktose pamokose nesuranda straipsnio, pagal kurį pasmerktų genijų,

jis menkai tesirūpina; jis pasmerkia jį iš anksto neformuoluoto įstatymo vardu, išleisto specialiai tik jam vienam. Didžioji kritika gyvena susižavėjimu, mažoji — pašaipa. Šiam pasauliui trūksta entuziazmo: tegul kritika visa savimi rūpinasi jį įžiebti ir ji pati pasidarys gyva. Tegul ir ji atneša savo akmenį naujos jaunystės statiniui, jaunystės, kurios laukia pasaulis, nes jaunystės stinga šiai žemei. Sustingę lavonai užėmė menininkų darbo kambarius ir jų gyvenamas pastoges.

Per jas perėjo ištvirkimas. Tai jis verčia Paryžiuje klajoti, jaunai saulei šviečiant, dvidešimties metų senius. Todėl kritika kaip tik ir yra pašaukta atgaivinti dirbančiųjų kraują ir grąžinti jiems jaunystę. Norėdama atlikti savo uždavinį, ji turi turėti sielos, daug sielos.

Argi jūs nežinote, kad menininkas, norėdamas kurti, visados baisai kenčia? Ar jūs pagalvojate, kad jis niekados nerealizuoja to, ką norėjo realizuoti? Ar jūs pagalvojote, kad kiekvienas šedevras būtinai yra auka? Ar pagalvojate, kad didelis menininkas pradeda kovą, žinodamas ją pralaimėsiąs, kad jis yra pasmerktas niekados nepasiekti savo tikslo, tikslo, kuris yra absoliutinis grožis, kuris įsakytas jam siekti, bet užgintas realizuoti jo veikale? Eikvoti savo gyvenimą ir klausti save, ar jis nėra bergždžiai eikvojamas, pradėti savo kūrinį ir juo abejoti, visko bijoti ir eiti lyg niekur nieko! Įkvėpimas

reikalauja laimės. O vis dėlto būta žmonių, kurie dirbo nuliūdime, tamsoje, skausmuose, kurie užgniaužė savo šauksmus, kurie nepaisė savo kūrė, nes *norėjo* kurti net ir tada, kai *nekančių*, nenorėdami pasilikti nevaisingi, kurie *betroško*.

Veltui didelis menininkas bandytų rasti atbalsio savo aplinkoje. Jam lygių nėra šiame pasaulyje. Jam reikia pereiti per apledijusius vienatvės dirvonus.

Žiūrėdama į jį iš tolo, mažoji kritika (norėčiau mielai manyti, kad ji nežino, ką daro) bado jį tūkstančiais adatų ir žaizdama nori pamatyti, kiek kraujo lašų dar jai liko išlieti.

IV

Tad ar suprantate dabar, kokį kilnų uždavinį turi tikroji kritika? Ji turi pasidaryti pakankamai didi, kad taptų ramintoja. Ji turi įžengti į gyvenimo kelią, ji turi viena ranka paimti sustingusią ranką to, kuris žengia vienas, o kita ranka jį parodyti žmonių žvilgiams. Ji turi drįsti žavėtis arba laisvai peikti. Ji turi sugėdinti žmonių bandą, kad ši taip neprotingai yra paklusni neregiams ir priešinasi tiems, kurie regi šviesą. Kur nėra meilės, ten nėra nei tiesos, nei grožio, nei vaisingumo. Neigiamosios kritikos žymė kaip tik ir yra meilės stoka. Tegul kritika pažadina savyje begalybės meilę, ir meno vei-

das pasikeis. Mylėdama begalybę, kritika savo žvilgiu apims visumą.

Pirmutinis vidutiniško sprendžiančio žmogaus žodis visados liečia smulkmeną. Ir šis pirmutinis žodis visados yra klaidingas, net jeigu jis būtų ir tikras. Jis yra klaidingas savo užimama vieta, klaidingas jam teikiama reikšme, klaidingas savo atsitraukimu, kuriame užsisklendžia. Atrodo, kad jis neigia visa, ko nepasako. Atrodo, kad niekniekį jis laiko svarbiausiu dalyku, o svarbiausią dalyką laiko niekniekiu.

Didysis kritikas pakyla pakankamai aukštai, kad vienu akies žvilgiu galėtų aprėpti visumą ir dalis. Niekas negali spręsti apie tai, ko nėra apvaldęs. Kasdieninis pamėgimas yra šališkas. Aukštesnis entuziazmas gimdo nešališkumą, kuris teikia sprendėjui garbės. Entuziazmas duoda drąsos, o drąsa turi du atžvilgiu: ji žavisi tuo, kas yra gražu, ir ji peikia tai, kas yra negražu.

Ko tad reikia? Drąsos! Štai viso ko sąlyga.

V

Jeigu jūs esate didis, kritika turi tai pasakyti, net jeigu to nežinotumėte ir tuo stebėtumėtės. Kritika neturi paisyti nei jūsų vardo nei jūsų amžiaus, tarsi koki keturi tūkstančiai metų jau būtų praslinkę pro jūsų kapą. Tai yra

josios pareiga, kurios nevykdymas jai grąso negarbe. Jei esate pasivogę vardą, ji turi tai pasakyti, vis tiek kas jūs būtumėte.

Kas tad kliudo mūsų drąsai ir ko mes bijomės? Kam reikalinga ši kvaila pagarba, ši nebūties pagarba? Argi mirties nepriklausomumas yra nesulaužoma teisė? Kam tad leisti, kad žodį monopolizuotų tie, kurie nori sukliudyti kraujui tekėti ir širdžiai plakti? Argi esama įsisenėjimo teisės kvailybei ir begėdystei? Pakelkite tad balsą jūs, kurie sprendžiate! Akivaizdoje mums sukurto meno pakelkite balsą ir pasmerkite! Kam reikalingas jūsų turimas ginklas, jeigu jūs šaltakraujiškai žiūrite į visuotinį susmukimą, jeigu jūs pakenčiate žmones, kurie vadinasi menininkai, bet kurie bijo, kad šiai žemei nepritrūktų purvo? Fantazijos gyvenimo begėdiškumu jie nori sustiprinti realaus gyvenimo begėdiškumą, į kurį jie mus stumia.

Įpūskite tad visuomenėje užgniaužtą kibirkštėlę, pažadinkite grožio pasiilgimą! Kritikai, pakelkite balsą ir pasakykite šiems žmonėms: Jūs, menininkai, jūs žmonės, apdovanoti tokia garbe ir tokia galia, kad jūsų mintis virsta kitų žmonių duona ir krauju, tekančiu jų gyslose, jūs, kalbos grynumo saugotojai, suteršėte kalbą, jūs išmokėte savo amžininkus savo pačių ydų, norėdami pasinaudoti jų nuosmūkiu, kuris yra jūsų pačių darbas. Jūs, kurie vadinatės menininkais, kurie taip brangiai parduodate žmonėms begė-

dystę, supraskite savo prarastą kilnumą, kad galėtumėte, jei tai yra galima, suvokti savo nuosmūkio gilybę.

Didelis kritikas ieško didelio poeto, kaip geležis ieško magneto. Neklauskite mane, katras katrą valdo. Aš nenurodau jiems eilės. Aš apsupu juos ta pačia pagarba, tuo pačiu susižavėjimu. Kritika yra viena iš aukščiausių meno formų. Kritikas dirvą padaro vaisingą ir skelbia dėsnius. Jis atranda poetą, jis jį vainikuoja. Juodu abu pergyveno bandymus, juodu abu turėjo drąsos, kovojo, kentėjo. Juodu abu turėjo garbės sukelti tą patį pyktį. Jų abiejų lygiai nekentė tie, kurie lenkiasi viešajai nuomonei. Tegul tad juodu naudojasi ta pačia garbe! Leiskime jiems susitikti ir apsikabinti drąsos ir džiaugsmo aukštumose. Tasai, kuris darbininkui gali pasakyti: *Mano mielas, tu esi genijus* laimi tai, ką pažada kitam. Suprasti reiškia prilygti, yra pasakęs Rafaelis.

Kritikos dirva yra platesnė, negu paprastai manoma. Ji neapsirėžia tokia ar kitokia medžių rūšimi. Gamta yra josios veikimo sritis. Ji turi būti visur, kur tik didybę tyko pavojus. Ji praplaukė Gerosios vilties iškyšulį su Vasco de Gama. Visi garsai ir visos tonacijos yra leistos josios žodžiui. Jai leista yra mylėti, jai leista yra pagelbėti. Ji sėdėjo šalia Kristupo Kolumbo penkios minutės prieš šūktelėjimą „Žemė! Žemė!", kuris praskambėjo ant palai-

minto laivo dėnio. Štai tikroji jos vieta, štai josios darbas, josios likimas, josios garbė. Ištikimybė! Ištikimybė! — štai josios laimėjimo šūksnis. Ištikimybė yra pastovumas, laimėtas entuziazmu. Kritika turi būti ištikima, kaip ateinančioji karta, ir dabartyje tarti ateities žodį.

Kritika šalia laukiančio žmogaus turi pradėti žmonijos darbą ir pagroti įvadą koncertui, kurį būsimoji karta užbaigs ant žmogaus kapo. Ji turi sudaryti vardą ir apvainikuoti garbe. Juk tai ji mėto spindulius. Argi šitokia palmė nėra verta skinti? Aš manau, kad būtų gera, jeigu atsirastų žmogus, kuris galėtų po Amerikos atradimo, nebūdamas ko nors šmeižęs ar išdavęs, pažvelgti Kristopui Kolumbui tiesiai į akis.

PAPROTYS, FANTAZIJA IR TVARKA

I

Meno veikalas, sukurtas antros eilės menininko, išreiškia jo mintį. Jei jis išeina iš genijaus rankų, jis dar pasako, kokia buvo jo mintis. Tačiau, žiūrint giliau, jis nepasako, kokia buvo jo mintis. Nes ši mintis, būdama aukštesnė už kiekvieną išpildymą, pačia savo prigimtimi pasilieka nerealizuojama.

Menininkas kalė marmorą; jis dirbo, norėdamas įkūnyti tam tikrą grožį. Jis atpalaidavo glūdintį grožį, aprėždamas beformę medžiagą, suskaldydamas medžiagos luitą, išskleisdamas išvidines ir neregimas formas, kurios slepia grožį ir kurios pačios slepiasi medžiagoje, kaip kibirkštis titnago viduje.

Kai vidutiniškam menininkui atrodo, kad jo kūrinys yra vykęs, vadinasi, be trūkumų, jis sustoja ir sustoja visai patenkintas.

Kai genijui atrodo, kad jo kūrinys yra gyvas, vadinasi, sklidinas jo minties, pritvinkęs, srovįs

ugnimi, jis taip pat sustoja, bet sustoja liūdnas ir nugalėtas savo laimėjime.

Apvaldęs medžiagą, kuri sykiu yra kliūtis ir priemonė, jis priartino savo kūrinį prie idealo. Bet tą akimirką, kai jau rodėsi netrukus pasieks tai, apie ką buvo galvojęs, jis turi sustoti, nes dar vienu kalto smūgiu jis sudaužytų savo kūrinį, jis jį sunaikintų.

Medžiaga nesiduoda toliau tašoma, ir jeigu menininkas dar spirtųsi, vietoje įkvėpęs gyvybės, jis savo kūrinį numarintų.

Todėl jeigu jis nori, kad jo kūrinys šiuo tuo būtų, jis turi palikti jį neužbaigtą ir pasitenkinti leisdamas žmonėms, pasigelbint tuo, ką yra padaręs, atspėti didybę to, ką buvo sumanęs, ir svarbą to, ko nepadarė.

Kiekvienas šedevras yra užbraiža. Neužbaigimas yra žymė genijaus, kuris piešia stambiais brūkšniais, nemanydamas nieko užbaigti. Tai yra jo žymė, jo privilegija, jo pasmerkimas ir jo didybė.

Ir juo labiau darbas artinasi prie idealo, tuo labiau juos[1]) skirianti praraja menininkui rodosi platesnė ir gilesnė. Juo įrašyto daugiakampio kraštinių skaičius didėja, tuo sunkiau darosi apčiuopti apskritimą.

Paprastam menininkui, vistiek ar jis tai žino, ar ne, dėsnis yra formulė. Štai kodėl jis gali

---

1) Realų užsimojimą ir idealą.

būti patenkintas: jo programa gali būti įvykdyta.

Genijui dėsnis yra gyvenimas, gyvenimas ir šviesa. Jo okeanas neturi krantų; jis žino, kad formulė, būdama kartais vaisinga ar bent naudinga moksle, visiškai yra bergždžia mene. Prakaitas turi varvėti nuo kaktos, kad gyvenimo laukai būtų išdirbti. Bet jokia formulė negimdo, jokia formulė ant nulinkusio vynmedžio nepakabina vynuogių kekės.

Genijus yra papratęs formulę pakeisti gyvenimu.

Čia kaip tik ir glūdi jo žadinamos nuostabos paslaptis. Tie, kurie jį matė einantį, buvo įsitikinę, patys to nesuvokdami, kad dėsnis yra formulė, o, į jį įsižiūrėję, pastebėjo, kad dėsnis yra gyvenimas ir šviesa.

Čia mums pasirodo vienus ir antrus skiriantì ugnies linija. Tarp tų, kurie ginčijasi, kurie pasauliu žavisi ar juo nesižavi, vieni yra formulės žmonės, antri yra gyvenimo žmonės.

Menininkai, kuriems dėsnis yra formulė, sakiau, yra patenkinti savimi. Dar pridėsiu, kad jie patenkina valandėlę ir publiką.

Formulė yra receptas, kurį pakanka pritaikinti. Yra tam tikras taisyklių skaičius pagaminti gerai tragedijai. Kai šių taisyklių laikomasi, tragedija yra pagaminama ir gerai paga-

minama. Kai dėsnis virsta taisykle, menas virsta amatu, organizmas virsta mechanizmu, ir metodas atstoja gyvybę. Metodas yra juk patogesnis, negu gyvybė. Maža tereikia kantrybės, norint pasisavinti metodą. Bet gyvybę galima paimti tik tada, kai ji pati pasiduoda.

Dėsnis kyla iš daiktų prigimties.

Meno dėsnis yra tvarkos išraiška meno srityje.

Taisyklė kyla iš sutartinio papročio.

Ji yra išraiška papročio, pastatyto vietoje gyvybės, išraiška mados, pastatytos vietoje dėsnio.

Žmogaus dvasioje glūdi siauras linkimas, kuris jį verčia nusikratyti dėsniu, vedančiu jį į santykius su daiktų visuma, ir susivaržyti taisykle, kuri yra jo paties padaras ir jį atskiria nuo daiktų visumos. Susivaržęs taisykle, žmogus prisidengia formule. Gyvybę pakeitęs mechanizmu, meilės vietoje jis pastato programą. Gyvybė visados yra perpildyta. Mechanizmas yra patenkintas, jeigu jam netrūksta jokios dalies. Meilė yra nepilna, nes ji palygina save su begalybe, kurios idėja budi joje, net ir tada, kai ji miega. Programa nieko daugiau nereikalauja, jeigu yra išpildytos jos nurodytos sąlygos.

Štai kodėl mechaniškiems žmonėms taip lengvai sekasi. Jų talentas yra prieinamas visam pasauliui. Norint jį įvertinti, užtenka ži-

noti programos sąlygas, kurias jie yra išpildę. Negalvodami apie begalybę, jie atleidžia nuo šios pareigos ir savo mokinius, o šių pastarųjų susižavėjimas yra jiems atlygis, kurio jie yra nusipelnę.

Norint įvertinti mechanišką Boileau[2]) veikalų vienybę, užtenka mokėti suskaičiuoti ligi trijų. Bet nėra priemonių pajausti gyvą ir organišką vienybę, kurią išjuokia mechaniškoji vienybė. Ją reikia pergyventi, reikia mokėti skaičiuoti iki Vieno. Apskritai, mechaniškos taisyklės privilioja minią rupiu nugalėtos sunkenybės maistu. Vidutiniškas žmogus mėgsta daugingas taisykles taip, kaip jis mėgsta tyčiomis padėtą užtvarą šuoliais lekančiam žirgui. Jis gėrėsi ne arkliu, jis gėrisi tąja juokinga ir biauria kliūtimi, kurią žmogaus kvailumas pameta po kojų kilniam gyvuliui.

Juo daugiau yra taisyklių, tuo labiau vidutiniškas žmogus tiki, kad verta jų laikytis. Jis nepastebi, kad šios taisyklės yra šunkeliai, kuriais menininkas, nesugebėdamas kurti, gėdingai pasprunka nuo vienintelės sunkenybės, kurią vertėtų nugalėti, nuo realios, rimtos ir garbingos kovos, kurioje, grumdamasis akis į akį

---

[2]) *N. Boileau* (1636—1711) prancūzų poetas ir kritikas, pseudoklasikinių taisyklių menui kūrėjas, jas išdėstęs savo veikale „L'Art poétique".

su medžiaga, palenkdamas ją formai, jis išlaisvina ir gimdo grožį.

Genijus nesistengia griauti dirbtinių taisyklių: jis jas pamiršta — ir viskas. O vidutiniškas žmogus jį laiko netvarkingu, nes šio žmogaus žvilgis nesiekia dėsnio, kurio valdžioje genijus yra atradęs savą vietą.

Kai genijus yra neištikimas tiesai, jis neįžeidžia jos, išjuokdamas ją kokia nors vaikiška taisykle, bet atkreipia dėsnį prieš jį patį, krinta stačia galva į prarają ir savo nuopuolio gilumu atskleidžia užsimojimo didybę, kurią būtų galėjęs laimėti.

II

Žmogaus dvasia lengvai pasiduoda papročiams. Ji alksta ir trokšta dėsnio. Bet pamiršusi dėsnį apskritai, ji bando jį pakeisti tam tikru dėsniu. Kiekviena maišatis stengiasi sukurti savyje tam tikrą tvarką, nes be tam tikros tvarkos ir pati maišatis nustotų buvusi, užleisdama vietą nebūčiai. Maišatis, kuri atsisako nuo tikros tvarkos, norėdama save apgauti, sukuria netikrą tvarką: karštligė ima tvarkytis.

Jūs turite pasimatymą šeštą valandą pagal šitą štai laikrodį, jūs atvykstate pusė septynių, bet laukiančiųjų laikrodis vėluoja pusę valandos,

ir jie nelaiko jus pasivėlinusiu. Jūs ateinate pusė septynių, bet jų laikrodis skuba pusę valandos, ir jūs pasivėlinate ištisą valandą. Paprotys yra laikrodis, kuris rodo kitą laiką, negu saulė, ir kuriuo žmonės pasitiki labiau, negu ja.

III

Eilėraštis, tasai nuostabus kūrinys, gimęs iš žodžio ir muzikos, mums parodo puikų ir tuo pačiu paslaptingą dėsnio ir taisyklės pritaikymą.

Žodis trokšta harmonijos: jie veržiasi į muzikos sritis, nors su ja ir nesusilieja. Menui patiko padovanoti eilėraštį mūsų žmonijai. Panagrinėkime valandėlę eilėraštį, palenktą savam dėsniui, ir eilėraštį įspraustą į jam primestas taisykles.

Maža yra, gal kiek net ironiškai, vadinamų kultūringų žmonių, kuriems poezija neprimintų giedrių džiaugsmų, spindulingų nušvitimų ir tuo pačiu metu juokingų pastangų, nedėkingos baudžiavos, kurią turėjo iškentėti jų vargšė jaunystė.

Todėl esama dvejopos poezijos: viena išsilaisvinimo valandoms, kuri mus paskatina, antra nuovargio ir atbukimo valandoms, kuri mus pavergia. Tiesą sakant, yra tik viena poezija, o antroji yra tik šios pirmosios išjuokimas.

Didelis poetas nėra tiktai didelis rašytojas. Jis yra kaž kas daugiau: jis yra paslapties tarnas.

Jeigu jums kas nors pasakytų, kad yra tam tikra kalbos forma, ypatingai tinkanti poezijai, jūs gal būt atsakytumėte: Tokia kalbos forma turi būti laisviausia iš visų. Visi varžtai turi nukristi ir poetas turi žiūrėti tik savo įkvėpimo.

Bet tikrumoje yra kaip tik priešingai. Atrodo, kad žmogus pasiryžo padidinti sunkenybes ir besiveržiančiai savo dvasiai išrasti nežinomų pančių. Eilėraštis yra paslaptinga kūryba, ir tik įpratimas trukdo mums juo stebėtis.

Kas gi yra rimas? Paviršium žiūrint, atsitiktinybė. Jei niekas nebūtų kūręs eilėraščių ir jei jums kas nors pasakytų: „Pradėkite!", be abejo jūs, pasiklausę savo proto, atsakytumėte, kad tai yra ne tik sunkus, bet iš viso neįmanomas dalykas. Argi galima tikėtis, kad sakinys, neardydamas minties, natūraliai kiekvienos eilutės gale pasibaigtų reikalaujamu sąskambiu; kad eilutė turėtų dvylika skiemenų; kad vyriški ir moteriški rimai kaitaliotųsi vieni paskui antrus; kad šie nepaprasti formos reikalavimai, kurie, rodos, turėtų priešintis sveikam žmogaus protui, kurie visą darbą paverstų juokingu pakrikusių sakinių dėliojimu, apgaubtų idėją karališku apsiaustu, kurio negavusi idėja visados jo liūdėtų.

Argi ši eilių magika nėra panaši į skundus medžiagos, kuri virpėdama traukia harmonijos vežimą, harmonijos nors ir apdraskytos, bet vis dėlto apvaldytos, pagarbintos ir perkeistos josios pačios galia? Kodėl šią šviesos valandą, kai menininkas neieško, bet regi, rimas pats garbingai ir žėrėdamas ateina, pasirengęs papuošti mintį garbe ir šviesa?

Argi rimas nėra panašus į netikėtą susitikimą dviejų žmonių, skirtų vienas antram? Argi ši drauge veikiančių daiktų ir asmenų santarvė neatskleidžia panašumo, pasigelbėdama mikliais žodžiais ir sąskambiais, kurie tuč tuojau atskuba, kai tik idėja juos pašaukia? Iš tikrųjų, argi nėra būtybių, kurių vardai, sudėti drauge, sudarytų rimą, kurios susitiktų, nepaisant tūkstančių negalimybių, ir vieną dieną taptų didelės šio pasaulio poemos epizodu, nes jų pirmavaizdžiai turi artimumo pradų, kurie galėtų būti pavadinti harmonija?

Savo dėsnio priversta ir prislėgta, poezija pasidaro plati ir gausi: ji virsta nuoširdžiausių ir karščiausių mūsų troškimų apsireiškimu. Argi žodis taip pat iš aukos semtųsi jėgų pakilti aukštyn? Iš viršaus žiūrint prigesusi, tikrumoje poezija yra žmogaus žodžio žėrėjimas; iš viršaus žiūrint suspausta, tikrumoje ji apima viską; iš viršaus žiūrint pavergta, tikrumoje ji yra išsilaisvinimo himnas.

Eilės yra pasmerktos ritmui, kuris joms reiškia laiko ir erdvės vergiją. Bet šitos vergijos dėka poezija išsiskleidžia savo laisvėje, apvaldo laiką ir erdvę, priverčia mus jausti realų amžinybės artimumą. Štai dėl ko poetas yra pavadintas tuo pačiu vardu, kaip ir pranašas. Štai dėl ko dideli žmonės pasidarė nemirtingi dėl poezijos, kuri valdo ateitį ir nežlungančių dalykų draugijoje ją sujungia su praeitimi. Viena ranka ji siekia regimus dalykus, antra — neregimus. Ir kai čia žemėje ji užgauna didžiojo instrumento klavišius, tuo pačiu metu ji suvirpina ir atitinkamus neregimojo pasaulio klavišius.

Štai viena dėsnio forma.

IV

Kas liečia taisykles, skaitykite Boileau susirašinėjimą su Racinu[3]). Jūs galėsite jas pačiupti in flagranti. Pavyzdžiui:

Reikia sužinoti, ar Homeras vartojo žemų žodžių, ar ne. Boileau tvirtino, kad graikų poetas šiuo atžvilgiu niekados nėra nusikaltęs, kad jo vartojamas žodis *asilas* graikų kalboje yra labai kilnus.

---

3) *J. Racine* (1639—1699) prancūzų klasikinių tragedijų rašytojas.

„Aš nemanau, sako jam Racine, kad žodis *asilas* graikų kalboje būtų turėjęs labai kilnios prasmės. Jūs galėtumėte pasitenkinti sakydami, kad šis žodis nereiškia nieko žeminančio, kad jis yra tokios pat rūšies, kaip briedis, arklys ar avis. Teigti jam labai kilnios prasmės, man rodos, būtų truputį perdaug".

Štai kur atsidūrė diskusijos. Kokiu atžvilgiu žodis *asilas* yra kilnus? Ar truputį? Ar labai daug? Gal nė kiek?

Kartą pas ponią de Broglie vienas kalbėtojas ėmė tvirtinti, kad Pradonas[4]) savo *Phèdre* taisyklių labiau žiūrėjo, negu Racinas. Boileau atsakė:

„Peripetija ir agnicija turi susidurti toje pačioje tragedijoje. Taip yra Racino *Phèdre*. Tuo tarpu Pradono veikale visiškai to nėra".

Kalbėtojas pertraukė Boileau, norėdamas paklausti, kas yra toji peripetija ir agnicija.

„O, sušuko Boileau, jūs norite kalbėti apie taisykles, o nesate girdėję net terminų. Nesiginčykite apie tokį dalyką, kuris jums yra nežinomas".

Gal jūs norite žinoti, kaip Boileau atrodė kūrybos skausmai?

Paskaitykite laišką, kuriuo jis siunčia Racinui satyrą *Moterys:*

---

[4]) *N. Pradon* (1632—1698) prancūzų tragedijų rašytojas, sekęs Racinu.

„Šis veikalas, sako jis, žudo mane daugybe perėjimų, kurie, mano nuomone, poezijoje yra sunkiausias darbas“.

Perraultas[5]) užpuolė Pindarą, kurio jis nesuprato dėl savo šviesos silpnumo. Boileau nori apginti graikų poetą:

„Perraultas, sako jis, juokingomis palaikė tas puikias vietas, kur poetas, norėdamas pabrėžti nesuvaldomą dvasią, sąmoningai kartais pertraukia savo pasakojimo eilgą”.

Ar jūs girdite? Kas tad yra didelis poetas? Ar ne šarlatanas, kuris sąmoningai pertraukia savo pasakojimo eigą, norėdamas pabrėžti nesuvaldomą dvasią?

„Aš buvau įsitikinęs, tęsia toliau Boileau, kad negalėjau geriau pateisinti didžiojo poeto, kaip stengdamasis prancūziškai parašyti odę jo pavyzdžiu, vadinasi, kupiną bangavimų ir susijaudinimų, kur dvasia pasirodo labiau nešama poezijos, negu vedama proto“.

Taip kliedėdamas ir siūlydamas kvailybes, Boileau priduria:

„Senųjų ditirambų poetų pavyzdžiu drįsau pavartoti pačias drąsiausias figūras, net kalbėdamas apie baltą plunksną, kurią karalius paprastai dėvi prie savo kepurės ir kuri yra *tarsi*

---

5) *Ch. Perrault* (1628—1703) prancūzų poetas ir istorikas.

tam tikros rūšies kometa, fatališka savo priešams; ją pamatę jie mano esą jau žuvę".

Reiktų viską pacituoti, bet mane sulaiko gėda: mums dar pakankamai yra kilnumo, kad galėtume šlykštėtis tuo, kas žemina mūsų dvasią. Aš esu nemaža kalbėjęs apie taisykles, kad parodyčiau jas tiems, kurie nieko apie jas nežinojo.

V

Prieš trisdešimtį metų buvo suvaidinta gana keista komedija.

Keletas maištininkų paneigė literatūros taisykles ir papročius. Turėdami energijos jų neapkęsti, bet neturėdami jėgos jų apvaldyti, jie sukėlė prieš jas audrą, kuri jiems rodėsi esanti šventa, tikrą audrą, kuri pasireiškė koliojimais ir įžeidinėjimais. Šie jaunuoliai, tarp kurių žymiausias buvo Viktoras Hugo, vaidino labai rimtai, labai pedantiškai; jų darbas buvo imti vieną po kito jų pirmatakų papročius ir juos sunaikinti. Jeigu anie sakė, kad tai balta, šie tvirtino, kad tai juoda. Nė vienas iš jų nepastebėjo, kad jie atbuli pateko į tuos pačius varžtus, iš kurių buvo norėję išsilaisvinti. Pareiga neigti taisyklę visados prilygsta pareigai nusilenkti taisyklei. Ji gamina kitą taisyklę, kuri yra pirmosios priešingybė ir kuri turi daug šansų dar labiau kliudyti, negu pirmykštė. Tai buvo vienašališki

žmonės, kurie prie tiesos nepriėjo. Nė vienas iš jų nepakilo ligi meno sąvokos.

Nė vienas iš jų nebuvo toks didelis, kad galėtų užsimiršti meno akivaizdoje. Priešingai, visos šios asmenybės buvo pamirštos dėl to, kad pirmoje eilėje jos norėjo patriukšmauti ir pasirodyti. Jie visi norėjo pragarsėti, bet nė vienas nepasiekė garbės. Jeigu jiems laikinai ir pasisekė, tai sukeltas triukšmas buvo pažadintas tų pačių priežasčių, kaip ir pirmesnis, kurį jie norėjo nuslopinti. Šie rašytojai, kurie nežinau dėl ko vadinami romantikais, buvo patenkinti savimi ir patenkindavo publiką, kaip ir jų pirmatakai, savo metodu; metodu priešingu, bet tokios pat prigimties.

Tai buvo tas pat mechanizmas, kuris veikė priešinga kryptimi. Kadangi jis turėjo aiškiai nustatytą programą, kurios sąlygos galėjo būti gerai išpildytos nuo pirmosios ligi paskutiniosios, tai aktoriai ir publika galėjo būti visiškai patenkinti vienas antru ir, nusileidus uždangai, ploti be rezervų už tai, kad buvo sukilta prieš visas taisykles, neišskirant nė vienos. Tik žvilgio kilnumas neleidžia menininkui visiškai pasitenkinti savimi. Norint būti teisingam, reikia dar pridurti, kad tiktai pasitenkinimas teikia džiaugsmo. Jeigu įniršę Horacijaus ir Boileau priešai būtų galėję pažvelgti aukščiau, jie būtų nesipiktinę, bet juokęsi, o jei būtų mokėję pažvelgti dar aukščiau, jie būtų verkę.

Juokinga klasikų ir romantikų kova buvo trumparegių nykštukų grumtynės tamsoje. Jie norėjo pasiglemžti nežinomą grobį, esantį kalno viršūnėje, nepasiekiamą nei jų rankoms nei akims — erelių grobį. Boileau ir Viktoras Hugo nenugalėjo vienas antro, bet jie kiekvienas nugalėjo pats save. Kova pasibaigė besirungiančiųjų nenaudai: jie visi paskendo nesveikame tuščių žodžių tvane, kaip dvi musės vandens stikle, kurių nė viena negalvojo problemos išspręsti ir net jos iškelti. Vietoje užmiršusi *poetikos meną*, 1830 metų mokykla jį prakeikė; vietoje pasaulį išlaisvinusi, ji pradėjo parteryje vaidinti represijų komediją[6]).

Sistemos žymė yra riba. Bet riba yra tokia pat nepermaldaujama naujoje sistemoje, kaip ir senoje. Kiekviena sistema, jau tik dėl to, kad yra sistema, mano, kad neužtenka kalbėti taip, kaip žmogus mąsto. Ji prideda žodžiui dar kitų pareigų šalia natūraliųjų. Ji linki jam grožio, kuris kyla ne iš daiktų prigimties. Didžiausia nelaimė, kokia tik gali ištikti stilių, yra priversti jį žavėtis savimi nepriklausomai nuo reiškiamos idėjos, ir sistema visados jį pasmerkia šiai gėdin-

---

[6]) Nemanau čia formuluoti galutinio sprendimo apie autorius, kuriuos minėjau šiame skyrelyje. Čia nagrinėju jų klaidą, bet ne jų ištisą kūrybą. Čia vertinu tą atžvilgį, kuriuo jie pasiduoda aikštims ir apgaulėms. Bet tai dar nėra pilnutinis jų asmenybės įvertinimas. (Hello pastaba, *A. M.*).

gai nelaimei. Sistema jam įsako būti tai kilniam, tai paprastam, ir t. t. ir t. t. Ji nuplėšia jam garbę, ji atima jam tikrą nuoširdų spindėjimą, kurį sudaro ištikimybė.

Naujieji įstatymų leidėjai, verti šio vardo, paprotį pakeitė fantazija, vadinasi, tą patį dalyką tuo pačiu, nes paprotys daugeliui žmonių yra fantazija. Fantazija yra sutartis, kurią žmogus padaro pats su savimi.

Paprotys ir fantazija, neturėdami nieko bendro su begalybe, visados yra patenkinti savimi. Jie patinka publikai savo naujoviška išvaizda, kurią fantazija išdidžiai rodo ir kurią paprotys slepia po netikru senumo pavidalu. Bet apgaulingas pasitenkinimas, kurį juodu pažadina, palieka tuštumą, kurią gali užpildyti tik tiesa.

Žmogus yra toks menkas, kad patinka pats sau: bet jis yra ir toks didis, kad gali pasitenkinti tik Dievu. Mokyklos vadas nori būti viršininkas: jis primeta savo sistemą. Tiesos mokinys nori būti tarnas: jis priima dėsnį, kurio pats nesukūrė. Tasai, kuris nori būti mokytojas nepažįsta savo didybės ir neturi ambicijos, nes jis nepažįsta savo galutinio tikslo, kuris yra jo garbė, ir vietoje šio tikslo jis pastato pats save.

Tik vienintelė tarno rolė žmogui yra pakankamai didi. Tegu Dievas mums duoda genijų, pakankamai ambicingų, kad galėtų užsimiršti, pakankamai didžių, kad galėtų nusižeminti, pakankamai nusižeminusių, kad galėtų būti didin-

gi. Tegu Jis duoda žmonių, kurie grąžintų daiktams jų įprastą didybę.

VI

Paprasti žmonės vieni mano, kad poezija yra pratybos, kurios siekia savo tikslo formulės pagalba; kiti ją laiko kvailybe, kuriai netvarka yra josios buvimo sąlyga, kuri yra netaisyklinga jau pačioje savo esmėje.

Bet štai kur tiesa!

Poezija ir muzika, kurios gyvena meilėje, turi savo šaknis pastovioje ir absoliučiai tikslioje matematikoje taip, kaip meilė ir tvarka, kurios kartais atrodo lyg priešingos, tačiau nepaprastai linksta viena į antrą ir skelbia savo vienybę.

AZIJA, GRAIKIJA IR ROMA

I

Azija, Graikija, Roma (Romulo Roma). Veizdėjimas, mokslas ir formulė: šie trys žodžiai išreiškia tris žmogaus pažinimo sąvokas, kurias žmonija jau seniai yra susidariusi. Jie išreiškia tris atžvilgius, kuriais žmonija tyrinėjo savo proto kūrybą. Kai šie atžvilgiai laikomi prieštaraujančiais, tuomet prieštaravimas valdo žmogaus proto sritis. Kai šios trys idėjos kovoja tarp savęs, menas pasidaro karo išraiška.

Jei šiose srityse įvyktų taika, bent tiek, kiek šis vargšas pasaulis gali jos pakelti, tuomet ir menas būtų taikos išraiška.

Pažvelkime į senovės istoriją.

Ką mes ten matome?

Visų pirma Aziją.

II

Azija — tai atvira akis. Visur, kur tik tradicijos nebuvo išsaugotos nepaliestos, tiesa susipynė su klaida. Bet kiekviena mintis, teisin-

ga ar klaidinga, kuri kyla iš senosios Azijos, atrodo, kaip stebimas vaizdas, bet ne kaip rasta formulė. Klaida ir tiesa, kylančios iš Azijos, nors jos ir absoliučiai skirasi, nes viena yra tiesa, o antra klaida, vis dėlto jos abi turi bendrą bruožą. Norėdamas apibūdinti šį bruožą, duodu žodį Juozapui de Maistrui. Norėčiau, kad jis išgirstų mane kalbant apie Rytus.

„Azija, sako jis, yra buvusi didžiųjų stebuklų arena. Todėl nenuostabu, kad josios tautos yra išlaikiusios stipresnį linkimą į stebuklingus dalykus, negu tas, kuris yra prigimtas žmogui apskritai ir kurį gali kiekvienas surasti savyje. Štai kodėl jos visados turėjo tokį menką skonį ir gabumą mūsų išvestiniams mokslams. Atrodo, kad jos dar tebeatsimintų pirmykštį intuityvinės epochos mokslą.

Argi surakintas erelis prašo lakstytuvo, kad galėtų pakilti į erdvę? Anaiptol! Jis tik prašo, kad jo raiščiai būtų sutraukyti. Ir kas žino, ar šioms tautoms nėra lemta išvysti tokių reginių, kurių neišvys disputuojąs Europos genijus? Bet kiekvienu atveju galite pastebėti, kad negalima mąstyti apie moderninį mokslą be jį apsupusio dvasios sumechaninimo ir be visokiausių praktinių metodų.

Po ankštu šiaurės drabužiu, galvą įsivyniojęs į melagingos šukuosenos sruogas, prisiėmęs glėbį knygų ir instrumentų, išbalęs nuo nemigo ir darbo, mokslas velkasi tiesos keliu, visas

susitepęs rašalu ir kretėdamas, palenkęs į žemę algebros raukšlėmis išvagotą savo kaktą. Tuo tarpu nieko panašaus nebuvo žiloje senovėje. Kiek mes pajėgiame įžiūrėti tokiame tolimame nuotolyje pirmykščių laikų mokslą, mes pastebime, kad jis visados buvo laisvas ir atsiskyręs, greičiau skrendąs, negu einąs ir visa savo išvaizda reiškiąs kaž kokį perregimą, antgamtinį pradą. Vėjas draiko jo plaukus, išlindusius iš po rytietiškos mitros. Ephodas dengia įkvėpimo kilnojamą jo krūtinę. Jo žvilgis įsmeigtas į dangų. Jo kojos paniekinančiai liečia žemę tik tam, kad nuo jos kuo greičiausiai atsiskirtų..."

Rytų dvasia yra menas, vadinasi, veizdėjimas, vadinasi, poilsis. Rytų mokslas yra estetika.

III

Graikijos dvasia yra mokslas, vadinasi darbas[2]). Graikija neveizdi: ji sprendžia, ji lygina,

1) *Ephodas* yra savotiška tunika, kurią žydų kunigai dėvėdavo iškilmių metu.

2) Kitoje vietoje Hello kiek labiau paaiškina savo mintį, kad Rytai yra valdomi polisio, o Vakarai, ypač Graikija, darbo dvasios: „Rytai ir Vakarai, perskirti ilgisi vieni antrų: Rytai savo dykinėjime, Vakarai savo darbe. Reikia, kad Rytai pradėtų veikti ir kad Vakarai gautų pasilsėti. Rytų poilsis bus dalyvauti Vakarų aktyvume, gamyboje ir sąjūdyje. Vakarų poilsis bus dalyvauti Rytų poilsyje, nes šiame krašte poil-

ji matuoja. Visas josios grožis glūdi proporcijoje[3]).

Kilnumas jai yra nepažįstamas, nes kilnumas ištrūksta ne iš matų (tokiu būdu jis ištrūktų iš kūrybos dėsnių, šalia kurių yra tik netvarka), bet iš paprastų, kasdieninių matų, kuriuos yra nustatę žmonių papročiai. Kilnumas yra tokia kiekybė, kuri mūsų papročiais nėra išmatuojama, nes ji priklauso aukštesniam papročiui. Tai skaičius, kurio mes nenaudojame savo reikalams. Tai nežinomas kampas.

Graikiškasis kampas yra įprastas kampas. Graikiškoji architektūra yra šito kampo pada-

---

sis kaip tik yra gimęs. Vakarai ir Rytai trokšta išeiti iš savęs. Jų poilsis bus persikelti į vienas antrą". (Paroles de Dieu 10 p. Paris [4]1929). Kad iš tikro Graikija nuolatos troško poilsio, tai rodo visa josios kultūros istorija. Kultūrinės josios gėrybės buvo kuriamos daugiausiai tam, kad būtų naudojamos žmogaus verto poilsio metu.

[3]) Kiek Rytai priklauso monumentinės kūrybos tarpsniui, kada žmogus savo idėją nori išreikšti masės kiekiu, tiek graikų kūryba priklauso apvaldytosios kūrybos tarpsniui, kada žmogus savo idėją reiškia ne medžiagos kiekiu, bet medžiagos forma. „Graikija, yra pasakęs H. Franzas, yra aprėžtos formos, o ne beformių jausmų begalybės šalis. (Plg. Die Pädagogik des griechischen und römischen Altertums, 253 p. München 1936). Tuo pačiu proporcija atsistoja kūrybos centre, nes forma tarp kitų yra valdoma ir proporcijos dėsnio.

ras. Tai yra ne veizdėjimo architektūra, bet mokslo.

Graikiškoji skulptūra yra tiesi linija, linija, kurią lengva išmatuoti. Jos grožis, sakydavo vokiečiai, net skausmo nėra sugadinamas. Pažvelkite į Niobę[4]). Dar pridėsiu, kad šitasai grožis nėra sugadinamas nė kilnumo.

Graikų tragedija yra ne kas kita, kaip judanti graikiška skulptūra: aktoriai nešioja kaukę ir kalba per garsiakalbį.

Eigipto skulptūra yra hieratinė. Savo pobūdžiu ji yra iš esmės tipinė ir simbolinė, todėl žmogaus išvaizdos ji nevaizduoja. Ji visados vaizduoja idėją. Jai svarbu parodyti ne žmogų, bet jai svarbu atskleisti kokį nors sakralinį ir misterinį dalyką. Ieroglifinis bruožas visados glūdi joje: Rytų kalba yra simbolis.

Graikijoje statulų skulptūra netarnauja religijai tiesioginiu būdu: ji tarnauja žmonių giminei. Ji nebeišreiškia misterijų, ji dar neišreiškia individo: ji išreiškia tipą[5]). Jeigu jį vaizduo-

---

[4]) Statula, sukurta apie 450 metus prieš Kristų, dabar esanti Romos nacionaliniame muziejuje.

[5]) Kitaip sakant, graikų menas stengėsi išreikšti žmogiškumą, kaip tokį, žmogiškumą, esantį šioje tikrovėje, kaip pastovioje savo būties formoje. Graikų menas buvo savotiška žmogaus apoteozė, kurioje buvo atbaigtos visos netobulos gamtos formos. Graikų plastika išreiškė visą nuostabų žmogaus kūno grožį Ji parodė puikų žmogaus kūną visame jo paprastume ir

ja dievą, tai šitas dievas yra iš Olimpo: jis nėra nei slaptingas, nei baisus, nei didingas. Šitas dievas yra graikas, kuris stumdosi žmogiškose srityse.

Juo menas yra senesnis, tuo labiau jis išreiškia bendrą idėją. Juo labiau jis tolsta nuo savo pradžios, tuo labiau jis stengiasi reikšti tik specialią idėją.

Graikija išplėšė meną iš šventyklos, kurioje Rytai jį buvo apgyvendinę, ir pastatė jį ant žmogiškojo grožio altoriaus, grožio, kuris buvo atstovaujamas tiktai graikišku pavidalu.

Netrukus mes matysime jį padėtą ant dar žemesnio tėvynės altoriaus.

Graikija pakeitė Aziją. Bet Roma, toji Romulo Roma, Vilkės Roma, tykojo savo grobio, o šitas grobis buvo visas pasaulis. Be abejo, tai

---

aiškume ir paslėpė visa, kas galėtų atskleisti išvidinį žmogaus sukilimą ir išvidinę jo kovą. H. Lützeleris gražiai pastebi, kad „graikų plastika yra nepaliesta psalmininko skundo, kad dienos nyksta, kaip šešėlis ir kūnas džiūsta, kaip žolė". (Plg. Die christliche Kunst des Abendlandes, 59 p. Bonn 1932). Štai kodėl graikai visados vaizdavo kūną puikių formų, nors individualus kūnas tokių formų beveik niekados neturi. Graikų skulptūra kūrė idealinį žmogaus tipą. Graikų skulptūros žmogus yra ne šios tikrovės nupuolęs, ne antgamtinės tikrovės perkeistasis žmogus, kaip vidurinių amžių mene, bet fiktyvus žmogus, koks jis galėtų būti be nuodėmės ir be dieviškosios malonės (natura pura).

buvo ano meto pasaulis, kuriam kaip tik atstovavo Graikija.

IV

Tą dieną, kai Roma prarijo Graikiją, formulė prarijo mokslą.

Kiek Rytai yra spekuliatyviški, kiek Graikija yra moksliška, tiek Roma yra formališka. Tik pažvelkite į jos įstatymus. Ji siunčia į Atėnus kopijuotojus ir pati rašo dvylikos lentelių įstatymus[6]). Jos generolai atima iš Graikijos meno veikalus, bet įpareigoja tuos, kurie šiuos kūrinius gabena, pagaminti kitus tokius, jeigu šie kartais žūtų. Šitoji Roma tikėjo į recepto galią. Ji visados elgėsi tuo pačiu būdu: savo marmorinėmis rankomis ji gniaužė nugalėtųjų kvėpavimą ir pagal paragrafus tvarkė tai, ką buvo įgijusi.

Pažvelkite į josios meną: ji pamėgdžioja, ji kopijuoja, ji paverčia jį formule. Jos literatūra yra graikiškosios literatūros periodas, ir tai yra formulių periodas.

Galop juk reikėjo, kad nugalėtas pasaulis bū-

---

[6]) Dvylikos lentelių įstatymai, kurie pagrindiniais bruožais apėmė visą romėnų gyvenimą, buvo tokios pat reikšmės romėnų kultūrai, kokios graikams Homero poemos arba vėliau krikščionims Šventasis Raštas. Romėnų vaikai savo mokslo darbą pradėdavo dvylikos lentelių išmokimu.

tų kam nors naudingas. Šiam reikalui kaip tik ir patarnaus formulė. Nugalėtieji bus plakami. Jie yra gražūs, bet jų grožis bus sunaikintas arba bent bus tikimasi jį sunaikinti. Nugalėtojas manys darąs jiems per daug garbės, paimdamas ir jų, iš žemesnės rasės, kokį nors dalyką, iš rasės, kuri nemokėjo apsiginti. Jis pareikalaus jų paslapčių. Bet paslapčių negalima paimti: jos atsiduoda pačios. Jos atsiduoda draugams, nes paslaptis yra gyvenimo smegens. Priešas, norėdamas jas pagrobti, pačiumpa tiktai formulę. Graikijos paslaptis buvo grožis. Roma, apgrobdama nugalėtąją, tikėjosi atimsianti iš jos šitą grožį. Bet kai ji praskėtė savo rankas, norėdama pasauliui parodyti savo grobį, ji parodė tiktai griaučius.

Ji buvo gavusi tiktai formulę gražioms proporcijoms.

Apskritai, kas nori nukopijuoti eleganciją, nukopijuoja tiktai šiurkštumą. Proporcijų garbinimas, kuris sudarė Atėnų pažibą, Romoje virto masės ir patvarumo garbinimu. Graikija garbino grožį. Roma garbino jėgą.

V

Puikus yra reginys matyti rungiantis veizdėjimą, mokslą ir formulę, prisidengusius trimis

vardais: Azija, Graikija ir Roma. Keistas dalykas! Pergalė savo kelionėje vis labiau smuko.

Graikija nugalėjo Aziją prie Trojos. Savo pergalę ji atpasakojo *Iliadoje*.

Roma nugalėjo Graikiją tą dieną, kai padėjo pirmąjį akmenį. Jos įsteigimas jau buvo pergalė. Ir šitą pergalę ji atpasakojo *Eneidoje*.

Bet ar nesuklydau, sakydamas, kad Homeras atpasakojo Graikijos laimėjimą prieš Aziją.

Taip, suklydau. Homeras atpasakojo kovą, bet Homeras buvo iš nugalėtųjų partijos. Homeras mylėjo Hectorą. Homeras graikiškai apdainavo savo rytietiškus polinkius. Homeras atpasakojo kovą, bet jam pritrūko drąsos atpasakoti pergalę. Šį reikalą jis paliko Virgilijui, romėnui Virgilijui, Virgilijui, kurio ranka nesudrebėjo. Gal būt jūs manote, kad Virgilijus verkė Iliono, nes Eneidoje kalba Enejas? Anaiptol! Tai graikas Homeras verkė Iliono. Tai jis verkė sykiu su Hectoru, pramatydamas ir iš anksto pasakydamas, kad Trojos sienos sugrius. Tai jis verkė mąstydamas κατᾶ φρἕνᾳ κᾳἴ κατᾶ τυμόν. Bet Enejus, Virgilijaus Enejus jau nebeatsimena rytietiškos savo kilmės. Sausomis ir džiūgiomis akimis jis regi griūvantį ir degantį Priamo miestą, nes šis įvykis ruošia Pharsalo mūšį. Jis yra Junonos šalininkas ir todėl jo ranka nesudreba.

Nugalėjusi Graikiją, Roma žinojo, kad ji nugalėjo pasaulį. Be abejo Vakaruose dar pakankamai pasiliko senų misterijų mėgėjų. Dar tebežaliavo druidų[7]) miškai. Ąžuolų amalas dar tebesilaikė, kaip paskutinis protestas. Bet Roma jautėsi tvirtesnė. Nugalėjusi mokslą ir gudrumą, Graikiją ir Kartaginą, ji suprato, kad Galijos miškai atskleis jos armijai savo gelmes, kad šventi ąžuolai kris, paliesti kareivių kirvio, ir kad militarinė formulė sudarys žmonijos pagrindą.

Romos statula nėra nei hieratinė, kaip Eigipte, nei graži, kaip Graikijoje. Ji yra patriotinė. Ji yra portretas, ir šis portretas yra Romos portretas arba romėno portretas. Ji nėra nei dievas nei tipas, bet individas, kareivis. Ji yra, jeigu norite, Jupiter Stator[8]). Koks romėniškas yra šis epitetas! Kaip labai šiam dievui tinka būti Romos dievu. Ši viską ryjanti Roma, nugalėjusi pasaulį, nori nugalėti ir dvasią. Ji nori būti centras ne tik regimo, bet ir neregimo pasaulio. Ji nori sykiu valdyti Europą, Aziją ir Afriką, religiją, mokslą ir meną. Romėno religija buvo Roma, jo mokslas buvo Roma, jo menas buvo Roma. Romai jis turėjo tarnauti, Ro-

---

[7]) Druidai buvo stab. keltų išminčiai ir kunigai, sudarę savą kastą ir turėję didelės įtakos viešajam gyvenimui.

[8]) *Stator* vienas iš Jupiterio antrinių vardų, išreiškiąs jo galią, kuri teikia patvarumo.

mą jis turėjo mylėti, Romą jis turėjo garbinti. Ką kitą tad tapyti ir apdainuoti, jeigu ne Romą? Roma paglemžė romėną savo mirusia vienybe, ir išvyta gyvybė nebeturėjo kur prisiglausti. Šventyklos, kaip ir namai, buvo užimti šios baisios tėvynės. Nei religija, nei literatūra, nei šeima — niekas negalėjo ištrūkti iš Romos glėbio. Roma apgaubė pasaulį, apgaubė mintį, apgaubė sielą, kaip begalinė formulė; griežta, kaip formulė, tyli, kaip formulė, nepalenkiama ir nepermaldaujama, kaip formulė.

Bet atėjo diena, ir ši didžiulė mašina subraškėjo. Pasaulis buvo pažadintas braškėjimo. Sudilę ratai nebesisuko. Vilkės Roma jau seniai nebeturėjo kraujo savo gyslose, ir šis sukimasis aplinkui save, šiek tiek panašus į gyvybę, kurią ji dar išlaikė dėl įpratimo, pradėjo pamažu sustoti dėl nuovargio.

Formulė atliko savo darbą. Jos jau nebeužteko.

VI

Jau buvo praėję ilgi amžiai, kai Rytai nebevaldė Vakarų. Žydų tauta, nieko nepaisydama, saugojo indėlį, liudydama Dievo buvimą ypatingu savo tikėjimu. Bet Rytai buvo nugalėti. Nuostabus dalykas! *Odisėjos* Homeras jau nebėra *Iliados* Homeras. Neseniai sakiau, kad

Iliada parodo rytietiškus pomėgius šio graiko, kuris verkė Trojos, tarsi būtų gimęs Priamo rūmuose. Bet *Odisejoje* jau apsireiškia graikas. *Odisėja* yra mažiau kilni ir daugiau moksliška, negu *Iliada*. Kartais net atrodo, kad *Iliados* stilius mums primena Chaldejos piemenų palikuonį. Tuo tarpu *Odisejos* stilius jau išduoda Periklio protėvį. Nuvesdamas Odisėją į Itaką, Homeras lyg ir susitaiko su Vakarais.

Vėliau Makedonijos karalius pavergė Aziją. Indija drebėjo prieš jį, ir žemė nutilo jo akivaizdoje. Graikų civilizacija pasklido ligi pasaulio kraštų. Azijos jūros, jeigu jos dar buvo išsisaugojusios anų senų dienų dvelkimą, pirmą sykį perskrostos Aleksandro laivų, nustebusios pamatė, kad žygiuoja mokslas.

Netrukus po to, šis taip ištikimas mokslas buvo pakinkytas į romėno vežimą. Ir netrukus po to, Roma pradėjo pūti.

Bet maž daug tuo pačiu metu vieną gruodžio naktį keliavo Rytų karaliai, vedami žvaigždės, ir tą pačią naktį piemenys išgirdo angelus giedant: „Garbė Dievui aukštybėse, o žemėje ramybė geros valios žmonėms!“

Besilinksminanti Roma savo arenose paruošė ateities piūtį. Niekados nežūstanti sėkla buvo patikėta žemei. Kankinių kraujas netrukus sudygo.

VII

Koks yra mūsų darbas šiuo metu? Koks yra devynioliktojo šimtmečio darbas? Jo darbas yra jausti ir skelbti didžią santarvę tarp veizdėjimo, kurį dabar pavadinsiu menu, mokslo ir formulės, santarvę tarp Rytų ir Vakarų. Reikia, kad šitoji esanti harmonija pasklistų visame apgyventame žemės rutulyje tiek, kiek tik pajėgia žemės atmosferos virpėjimai.

Labai keistos ingnorancijos pastūmėti žmonės pradėjo manyti, kad žmonių idėjos ir jų darbai yra priešingi patiems sau, nes vienų pagrindas yra tiesa, o kitų grožis. Net esama ir tokių, kurie neturi pagrindo ir mano turį teisės jo neturėti.

Šio kliedėjimo gelmėse tiesa ir grožis stovi vienas prieš antrą, kaip du priešai, ir kovoja tuštumoje.

Kartais žmonės sutinka, kad tvarka yra gera mokslui, bet jie yra įsitikinę, kad netvarka yra būtina meno sąlyga. Kai kurie mano, kad blogis yra meno sritis, kad menininkas turi gyventi, nepaisydamas įstatymų, kad grožis yra nuodėmė.

Žmonės, laikydami prieštaraujančiais tokius dalykus, kurie turi būti vieningi, patys pradėjo prieštarauti vieni kitiems, vietoje buvę vieningi. Vakarai tapo Rytų priešu, kaip kad darbas virto poilsio priešu. Darbas ir poilsis stengiasi

pasinerti nevaisingame nuovargyje, kaž kokiame košmare, kuris atstoja sykiu ir miegą ir budėjimą.

Reikia galop padaryti vietos gyvybei! Vietos šviesai! Vietos ramybei!

Formulę atitinka dėsnis, mokslą atitinka tiesa, meną atitinka grožis, tvarką atitinka visa, o niekis neprieštarauja niekam. Būtis niekados nepaneigia pati savęs ir prieš save neatsigręžia. Save išduoda tiktai nebūtis.

Atiduokime prigimtosios tvarkos tiesas globoti antgamtinės tvarkos tiesoms. Klausykime, kaip tie piemenys, angelų giesmės, garbės ir taikos giesmės! Atiduokime savo žmogiškas vėliavas, kurios, vėjui pakilus, blaškosi mūsų rankose, globai tos vėliavos, kuri niekados nesusvyruoja.

Mirties Roma priglaudė visus dievus. Gyvybės Roma priglaudžia visus šventuosius. Tegul mokslas ir menas nieko nebando prieš Dievą, kuris Yra. Tegul Rytai ir Vakarai, atsigrįžę vieni į antrus, sutampa taip glaudžiai, kaip tik yra galima, kol pilnutinis sutapimas dar nėra įvykęs, kol angelas dar nėra paskelbęs amžių galo. Tegu Rytai ir Vakarai, atviromis akimis žiūrėdami į atkeltus Rytų vartus — į Tąją kurią Roma vadina Nekaltąja Mergele Marija — krinta į Bažnyčios rankas, išskleistas kaip Nukryžiuotojo.

ANTIKINIS MENAS IR SENOVINĖ LITERATŪRA

I

Žodis *Menas* ir žodis *Literatūra* sužadina dvasioje dvi ne tik skirtingas idėjas, ne tik stovinčias viena prieš antrą, bet giliose ir paprastose dvasiose šie du žodžiai sužadina dvi priešingas idėjas. Žodis *antikinis* ir žodis *senovinis* anaiptol̃e nėra sinonimai. Žodis *senas* yra nepanašus nė į vieną nė į antrą.

Menas iš žmogaus, kuris jam atstovauja, reikalauja tam tikros išvidinės būsenos. Literatūra atsiremia į tam tikros rūšies darbą.

Antikė yra garbinga. Senovė pažadina žmoguje sudėtingą mintį, kuri, gal būt, stovi viduryje tarp antikės ir senatvės. Tai, kas yra sena, turi greitai baigtis. Tuo tarpu antikė tebeturi stiprų ir pagarbos vertą dvelkimą. Pati žiloji antikė primena kraštutinę ateitį, kuri savo ruožtu primena amžinybę. Senatvė, priešingai, yra laiko auka.

Šie dalykai, kurie žmoguje sukelia ir sykiu malšina nostalgiją, turi vadovauti tam, kas toliau bus kalbama.

II

Antikė yra jūra, kurioje susikryžiuoja dvi skirtingos ir priešingos srovės. Antikė yra iškreiptas aidas, tačiau dar atpažįstamas, aidas pirmojo žodžio, kurį ji kartoja iškreipdama. Ji bijo ir laukia. Iš čia kyla tasai didžių tiesų nujautimas, panašus į prisiminimą, kuris yra sykiu sujauktas ir gilus. Bet šalia šios tekančios vandens srovės pačiose antikės gelmėse glūdi pirmykščio žodžio iškreipimas.

Aš manau, kad tokia bendra apžvalga yra būtina kiekvienam rimtam praėjusiųjų dalykų tyrinėjimui. Ši pagrindinė sąvoka gali padaryti tvarką labirinte.

Modernieji žmonės stropiai tyrinėjo antikę. Jų ištvermė, jų darbas, jų užsidegimas šia kryptimi buvo tiesiog nuostabus. Jie puolė tiesiog į senovinį pasaulį su tokia aistra, kad josios negalima išaiškinti paprastu eruditų pamėgimu. Galimas daiktas, kad jie jautė, jog antikė yra sfinksas, kuris sudraskys kiekvieną, kas neatspės jo mįslės. Galimas daiktas, kad jie norėjo ją išmėsinėti, nenorėdami patys būti praryti. Bet vienas dalykas yra aiškus: jų darbas buvo panašus į kovą, į kovą vyras prieš vyrą.

Bet šioje kovoje jie pralaimėjo. Jie neatspėjo, kur glūdi platybėse paslėptas lobis. Jie pamiršo pirmykštį žodį, kurio aidą reikėjo surasti. Jie pradėjo žavėtis šio žodžio neigimu. Kurie taip elgėsi, sfinkso neužmušė, ir sfinksas juos sudraskė.

Šis paskutinis žodis yra baisingai tikras. Daug moderninių žmonių raidiškai buvo pabaisos nasrų praryti, ir dabartiniai amžiai jų neberegėjo, nes senoviniai amžiai juos įtraukė į save. Aistringas praeities pamėgimas yra mirtinas, kaip visos aistros yra mirtinos dėl joms bendrų savybių. Bet šitas jo mirtingumas yra dar didesnis dėl specialių jo savybių. Jis nekenčia rytojaus saulės. Jis užmezga su mirtimi baisingus ryšius.

Žmogų kviečia ateitis, bet ne praeitis. Todėl garbinimas kokio nors daikto tik dėl to, kad jis yra senas, yra ypatinga žmogaus nuopolio žymė. Tie, kurie praleidžia savo gyvenimą, susikuprinę tyrinėdami senovinius faktus ir juos garbindami dėl to, kad jie yra kokių keturių tūkstančių metų senumo, tie yra svajotojai. Tik nežinau, kodėl pamirštama juos taip vadinti. Bet amžinos tiesos nušviestas žvilgis perveria antikę ir po klaidos žieve džiaugsmingai pastebi tekančius tiesos syvus, tiesos, kuri yra visur.

Dar jaunas pirmykščios vienybės atsiminimas sklendena viršum žilos antikės. Religija ir menas buvo glaudžiai susiję pirmykščių žmonių

gyvenime. Religija ir menas kvėpuoja tuo pačiu oru, abu jie nušviesti tų pačių tolimų atspindžių, abu jie yra išniekinti tų pačių begėdysčių.

Vis dėlto menas yra ištikimesnis, negu religija.

Religija saugo ir tai, kas yra klaidinga, tuo būdu virsdama stabmeldybe. Tuo tarpu menas laikosi arčiau prie pradžios, arčiau prie dvasios, arčiau prie tradicijų. Religija kalba apie Jupiterį, menas kalba apie Prometejų. Religija nusilenkia kiekvienos grupės ir kiekvieno individo instinktams, ignorancijai ir aistroms. Menas lieka visuotinesnis. Religija linksmina stabmeldį faunais ir satyrais. Menas lieka nuošaliai, būdamas ištikimesnis pirmykščiam žmonijos skausmui ir pirmykštei josios vilčiai.

Religiją žmonių aikštys labiau pažemino. Menas pasiliko netoli nuo širdies.

Aischilas turi daugiau santykių su menu, Euripidas su religija.

Antikinė religija žadina aistras. Tuo tarpu menas jų yra daugiau sužeistas, negu valdomas. Stabmeldybė kvatoja žemu juoku. Menas išsaugojo, tiesa, netobulą, bet kilnų liūdesį. Jis yra žmogaus ašarų priebėga.

Pažvelkite *Iliadoje* į religiją, į dievų ginčus, į jų disputus, į jų meiles, į jų kovas. Koks sunkumas, koks sustingimas, koks lėkštumas, koks nuobodumas! Pažvelkite toje pačioje *Iliadoje* į antikinį meną. Štai Achillas savo palapinėje.

Herojaus neveiklumas yra poemos akcija. Štai Andromachas su savo šypsniu pilnu ašarų. Štai Hectoras ir nusigandęs mažasis Astynaxas. Štai Priamas, sukniubęs po Achillo kojomis. Visur galima jausti kilnumo.

Argi netiesa, kad menas, mažiau iškreiptas, negu religija, savo atsiminimais sulėtino puvimo vyksmą?

Platono asmenyje jungėsi du žmonės. Vienas buvo graikas, stabmeldis, retorius, sofistas, klaidos dvasia, subtilus, sunkus, dirbtinis. Antras buvo rytietis, didis, paprastas, tasai, kuris sukūrė olos alegoriją. Pirmasis tyrinėja ir ginčijasi, antrasis atsimena ir laukia.

III

Antikinis menas atėjo iš Rytų, kaip ir religija. Rytuose jis genda savo nejudrume: jis suakmenėja. Vakaruose jis genda savo veiklume: jis supūsta. Rytuose pastatai saugo didybę ir netenka gyvybės. Piramidės yra tipiškos ir simboliškos. Rytietiškas menas yra kapas.

Šitas kapas yra didelis, platus, aukštas, išdidus ir šaltas. Bet vis dėlto jis yra kapas. Jis yra toks aukštas, kad regi pirmuosius saulės spindulius, jis juos pagauna pirmiau, negu žmogus. Bet vis dėlto jis yra kapas.

Kas yra toji didybė, kuri miega šiame didžiuliame karste? Toji didybė — tai tradicija.

Tradicija valdo senovę. Josios pradžia veda mūsų žvilgį ligi dangaus, o ji pati atsiremia į žemę. Kaip piramidės slėpė savyje karalių kūnus ir leido iš antkapių formos spėti šių karalių didybę, taip tradicija glūdi meno gelmėse, kurios ją apgaubia ir parodo sielai jos didybę. Senovė, didybė, šaltumas ir mirtis — štai antikinis menas, kokį regėjo Rytai. Kai vakariečiai, skubėdami, susijaudinę, ginkluoti, karingi, nekantrūs, žengia pro šiuos akmenis, senos dulkės stebisi, kad jas pajudino, kad jas pažadino iš snaudulio, o nuo šių mauzolejų viršūnės žiūri į mus keturiasdešimt amžių!

Louvro muziejus gauna patirti šiek tiek šio reginio, kai sekmadienį minia plaukia pro Egipto atlaužas.

IV

Suakmenėjęs Rytuose, antikinis menas supuvo Vakaruose.

Aischilas ir Platonas stovi kelio viduryje lygiame nuotolyje nuo Indijos ir nuo Graikijos. Einant iš Rytų į Vakarus, Aischilas nuveda prie Sofoklio, o Platonas prie Sokrato. Einant tuo pačiu keliu toliau, Sofoklis nuveda prie Euripido, o Sokratas prie Xenophono. Gedimui nuėjus ligi tokio laipsnio, kuriam pavadinti jokioje

kalboje nėra žodžio, tapyba pagimdė Apelles[1]), kaip puvėsiai pagimdo kirminą.

Kai tapyba pagimdė Apelles, filosofija pagimdė nesuskaitomą ir biaurią daugybę graikiškų retorių. Akių dūmimas užėmė meno vietą. Sąvokų žaismas užėmė mokslo vietą. Rytai buvo pamiršti. Graikija pribrendo, ir Roma puolė savo grobį.

Atrodo, kad rytietiškas pradas buvo Graikijos gyvybės principas: kai šis pradas suiro, Graikija mirė. Menas buvo jos būtis: kai menas mirė, ji nustojo buvusi, ir Vilkės nasrai, visados pasirengę praryti pūvančius lavonus, atsivėrė. Antikinė Roma mito lavonais. Kai kuri nors tauta virsdavo lavonu, Roma ją prarydavo.

Po Apelles ir Xenophono Graikija virto lavonu. Vilkė puolė ant jos.

Kai visas senovinis pasaulis virto lavonu, Roma prarijo visą senovinį pasaulį. Bet jos viduje esantieji elementai pradėjo veikti pagal savo prigimtį, ir ji pati pradėjo irti.

V

Šiuo metu kaip tik klestėjo Ciceronas ir Horacijus[2]).

---

1) *Appeles*, graikų tapytojas, Aleksandro Didžiojo amžininkas, gyvenęs jo dvare ir nupiešęs jo portretą.

2) Horacijaus ir Cicerono atžvilgiu aš pakartoju tą pačią pastabą, kurią esu padaręs praėjusiame skirs-

Ciceronas ir Horacijus yra verti ne smulkiai nagrinėti, bet tik ypatingai paminėti. Aš nenorėčiau jų dar sykį skaityti, bet galiu juos prisiminti, nes jie gerai vaizduoja antikės lavoną, kokį jį mums paliko mirtis, kai antikinis menas jau buvo visiškai pamirštas ir visiškai supuvęs.

Cicerono proza nebeprisimena žodžio ir virsta retorika.

Horacijaus eilėraščiai nebeprisimena poezijos ir virsta dainuškomis.

Poezija yra aukščiau už prozą. Tuo tarpu dabar ji nusmunka net žemiau už ją: ji virsta karčiamos dainuškomis.

Norėdamas išreikšti savo nuostabą ir ją pažadinti mumyse, Ciceronas mums pasakoja, kaip

---

nyje. Juodu abu turi tam tikrų savybių, tiesa, neaukštų, bet realių, kurių nereikia nei perdėti nei paneigti. Juos čia nagrinėju mano temą atitinkančiu atžvilgiu, bet nevisais atžvilgiais. Šiandien nagrinėju daugiau sistemas, negu pačius rašytojus. Bet nereikia manyti, kad sistemose esančios klaidos neleidžia man matyti, kas yra realu ir pozityvu žmonėse ir talentuose. Ciceronas, Horacijus ir beveik visi, kuriuos čia liečiu, laikas nuo laiko peržengia tas sienas, kurias klaida nurodo jų dvasiai.

Nereikia niekinti ištisai jokio žmonijos istorijos lapo, nes tik viena klaida turi teisę niekinti.

Žodžiu *Menas* aš suprantu skulptūrą, tapybą, žodį, eiliuotą ar neeiliuotą, žodžiu visa, kas išreiškia ir vaizduoja pasaulio tradicijas ir tautų idealą. Žodžiu *literatūra* aš suprantu rašytojų pratybas ir kartais jų mankštinimąsi. (Hello pastaba. *A. M.)*.

vienas romėnų oratorius turėjo paprotį treptelti koja, kad įspūdis būtų didesnis: crebra pedum supplosio.

Norėdamas išreikšti savo džiaugsmą ir jį pažadinti mumyse, Horacijus sušunka:

Nunc est bibendum —

Dabar reikia gerti!

Horacijus ir Ciceronas nėra senoviniai. Jie yra gimę iš puvėsių tų, kurie buvo senoviniai.

Lotynų retorika yra tiktai vienas iš sugedusių graikų retorikos tarpsnių[3]). Po pergalės, vadinasi, po mirties užgesusi Graikija dėl įpratimo kalbėjo ir toliau. Tiktai vietoje kalbėjusi graikiškai, ji kalbėjo lotyniškai. Bet lotyniškai ji

---

[3]) Reikia pastebėti, kad romėnų retorika pradžioje buvo visai natūrali ir sveika. Menas kalbėti Romoje klestėjo nuo seniausių laikų. Pati romėnų prigimtis juos padarė oratoriais. „Retorikoje ir vaidyboje, sako Th. Mommsenas, jokia tauta neprilygo ir neprilygsta itališkajai". (Römische Geschichte I, 219). Bet kai pradėjo į Romą brautis graikiškoji retorika, ji šią prigimtą romėnų retoriką sugadino ir iškreipė. Graikų įtakoje pirmykštė romėnų retorika įgijo elegancijos, bet neteko gyvybės ir paprastumo. Romėnų retorika pasidarė formalistinė. Romėnai sugraikintoje retorikoje viską apskaičiavo: žodžius, kūno padėjimą, gestus, veido išraišką, balso stiprumą, toną ir t. t. Tai buvo jau retorinis virtuoziškumas be gyvybės ir todėl be didesnės įtakos klausytojų valiai ir širdžiai. Pasakojama, kad po Demostheno kalbos klausytojai rėkdavo: „Mušt Pilypą", o po Cicerono sakydavo: „Kaip dieviškai jis kalba!"

pasakė tai, ką būtų pasakiusi graikiškai, jeigu romėnų kirvis jai nebūtų nukirtęs liežuvio. Lotynų retorika yra panaši į trukčiojimus, kuriuos mechaniškomis priemonėmis galima sukelti mirusiame kūne.

Bet mirtis sukiršina žmogų.

Štai kodėl susiformavo nauja lotynų kalba, kurios žymė yra įtužimas. Jai atstovauja Tacitas ir Juvenalis. Ši kalba jau nebėra kopija. Priešingai, ji yra perversmas. Ciceronas kalba graikiškai lotyniškais žodžiais. Tacitas jau kalba lotyniškai. Kai Juvenalis rašė:

Si natura negat, facit indignatio versum[4]), jis nė pats nemanė, kad tai yra gili tiesa.

Lotynų kalbai atstovauja Tacitas ir jis. Šv. Jeronimas sukūrė puikią tarmę, kuria jis pats kalbėjo. Tacitas ir Juvenalis tik mekeno ta kalba, kuria šv. Jeronimas taip dieviškai kalbėjo.

Nereikia manyti, kad priešginybė, kuri yra tarp antikinio meno ir senovės literatūros, yra tiktai žodžių ginčas. Antikinis menas turi garbingų bruožų. Jis turi atsiminimų ir vilties. Senovinė literatūra dalyvauja kartais jo kilnume, kartais jo nuosmūkyje. Graikija yra padalinta tarp antikinio meno ir senovinės literatūros. Kas skaito Homerą ir Platoną, tam yra aiški šių dviejų linkmių kova. Roma pamėgdžiojo Graiki-

---

[4]) Vertimas: „Atsisakius prigimčiai, poeziją kuria pasipiktinimas".

ją. Bet Romą apvaldė blogasis Graikijos pradas. Lotynų literatūra pavirto bausme patiems graikams. Ji rodo būsimoms kartoms, ką ji turi savyje ir kuo galėjo pavirsti Homero ir Platono kalba. Ciceronas yra Perikliui bausmė.

Plutarchas pasakoja, kad Apolonijus Molonas, vieną sykį susitikęs Ciceroną Rhodese, pasakė, į jį žiūrėdamas: „Man gaila Graikijos!". Kai kurie žodžiai, juokingi ta prasme, kurią jie turi, yra teisingi ta prasme, kurią jie turėtų turėti. Apolonijus gailėjosi Graikijos, nes jis regėjo gemanti retorių, kuris turėjo, pasak jo, užimti josios vietą. Toje aukštumoje, kurios buvo pasiekęs šis žmogus, kritikos dėsnis buvo pavydas. Voltairis kaž kur yra pasakęs: „Mandevillis tiki, kad be pavydo menas būtų tiktai vidutiniškas ir kad Rafaelis nebūtų buvęs didis tapytojas, jeigu būtų nepavydėjęs Mykolui Angelui. Mandevillis, tur būt, lenktyniavimą yra palaikęs pavydu. Gal lenktyniavimas ir yra ne kas kita, kaip pavydas, kuris išsilaiko padorumo ribose".

Šitame niekšingume yra kaž kas, kas prašoksta pasipiktinimą, prašoksta pasibiaurėjimą ir kas verčia žmogų tylėti. Apolonijus ir Voltairis, matyt, gerai tarp savęs sutinka. Bet žodžiai, kuriuos šis senis taikė Ciceronui, turi gilią prasmę. Jis turėjo pagrindo gailėtis Graikijos, žiūrėdamas į retorių, kuris netrukus turėjo pragarsėti. Ciceronas netrukus turėjo parodyti senosios graikų retorikos gėdą. Jis turėjo pa-

rodyti, ką reiškia šita sofistų mokykla. Jis turėjo parodyti ją vieną, išrengtą iš senovės drabužių ir aprengtą senatvės drabužiais. Jis turėjo išduoti šio amato paslaptis. Savo veikale *De Oratore* jis apsireiškė, kaip temstančios retorikos nuvainikuotojas.

Ciceronas, graikų mokinys, buvo pašauktas parašyti *(De Oratore, lib. 2)*:

„Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto".

„Yra dvi juokų rūšys, kurių viena liečia daiktus, antra kalbėseną".

Bet tai dar neviskas. Truputį toliau mes patiriame, kad juokų rūšis, liečianti daiktus, dar skirstosi į dvi klases. Pirmoji klasė yra pasakojamos istorijos.

„Perspicis hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium; sive habeas vere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, sive fingas".

„Matai, kokia ši rūšis yra maloni, kokia elegantiška, kokia iškalbinga, vistiek, ar tau reiktų pasakoti tikrą istoriją, kurią vis dėlto reikalinga apšlakstyti mažais melais, ar paties sugalvotą".

Antroji juokų klasė, kuri priklauso pirmajai rūšiai, yra pamėgdžiojimas veido išraiškos ir balso. Pasakykite, ar Apolonijus neturėjo pagrindo gailėtis Graikijos, žiūrėdamas į Ciceroną.

„In re item ridiculum, quod exquadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus,

per tuam nobilitatem, per vestram, familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi vultus et vocis imitatio?"[6]).

Ciceronas pripažįsta, kad šitame juokavime, kurį jis pataria mums pabandyti, nėra nieko linksmo, išskyrus balso ir veido išraiškos pamėgdžiojimą.

„Per tuas statuas vero quum dixit, et extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus"[6]).

Retorius Ciceronas pasigėrėdamas pasakoja, kad jo juokas padvigubėjo, kai retorius Crassas, nepasitenkindamas pamėgdžiojęs kito žmogaus veido išraišką ir balsą, pats pamėgdžoja savo mostus.

Juokų profesorius, paskaitęs paskaitą apie pirmąją rūšį, eina prie antrosios. Nepasitenkindamas šiuo nepasotinamu liuksusu, jis nurodo būdą, kuriuo galima sujungti šias dvi juokų rūšis, būtent, juokus liečiančius daiktus ir juokus liečiančius žodžius. Tada visi leipte leipsta.

---

5) Vertimas: „Juokinga yra, jeigu kas yra įpratęs nevykusiai pamėgdžioti, pavyzdžiui, Crassas sakytų *tavo kilnybe, tavo šeimos didybe.* Čia būtų juokiamasi ne iš ko kito, kaip tik iš veido išraiškos ir balso pamėgdžiojimo.

6) Vertimas: „Smarkiau juokiamės, jeigu kalbėdamas ištiesęs ranką prie savo mostų dar pridėsi kokį nors gestą.

Dar kiek pacituosiu, nes tai nėra be naudos. Jau laikas raudona geležimi pažymėti pasenusios retorikos kaktą.

„Alterum genus est quod habet parvam verbi immutationem... ut *nobiliorem mobiliorem,* Cato; aut, ut idem, quam cuidam dixisset, *eamus deambulatum,* et ille: quid opus fuit de? Imo vero inquit, quid opus fuit *te?*"[7]).

Horacijus yra laimingesnis: jis negali būti parodomas. Savo begėdiškumu jis išvengia gėdos būti pacituotas. Tai, kas jam yra charakteringa, negali būti atpasakota nei lotyniškai nei prancūziškai.

Tai, kas apibūdina ir padidina šio žmogaus gėdą, yra šaipymasis (jovialité). Nakties paukščiai bent turi gėdos liūdėti. Bet Horacijus tiktai šaiposi. Linksmumo žodis nenori būti jam taikomas; jam tinka tik šaipymasis.

Tarp žinomų rašytojų kai kurie iš jų yra visiškai žemiau kritikos, kad ji, į juos žiūrėdama, gali tik stebėtis, kaip ji dar žino jų vardus. Horacijus priklauso šiam skaičiui. Jau vieno tik jo vardo žinojimas yra vertas dėmesio, kurio neužsitarnauja jo veikalai. Kokiu būdu žinome

---

7) Vertimas: „Antra rūšis yra ta, kuri reiškiasi mažu žodžio pakeitimu, pavyzdžiui, *nobiliorem* — *mobiliorem.* Arba jeigu kas nors pasakytų: *eamus deambulatum,* o kitas paklaustų: kam čia reikalingas tasai *de?* Pirmasis atsakytų: O kam čia reikalingas *te?*".

Cornelijaus Nepos vardą? Tuo tarpu kiek tūkstančių žmonių, daug aukštesnių, negu šie, mirė niekeno nežinomi, net jų draugų?

Keno malone ar nemalone žmogus, visiškai menkas savo elgesiu, pavirsta milžinu žmonių akyse? Koks dėsnis tvarko šias aikštis?

Garsas yra garbės išjuokimas. Jis yra palenktas dirbtiniams dėsniams, iškrypusiems dėsniams, kurie yra garbės dėsnių suklastojimas. Garbė priklauso tik vienam Dievui, ir kiekvienas garbingas kūrinys yra tiktai jo atšvaita. Kai kurių žmonių garsas išaiškina pats save, nes jie savo bruožuose atšvietė ir sutelkė visą savo amžininkų nuosmūkį ir vidutiniškumą. Vidutiniškas žmogus, kuris savo vidutiniškumą išvysto ligi tipiško laipsnio, gali įgyti garso, nes vidutiniški žmonės jame save mato, kaip kokiame veidrodyje. Garsas kyla iš apačios; garbė ateina iš viršaus.

Voltairis devynioliktajame šimtmetyje nebūtų pagarsėjęs, nes nebūtų buvęs atvaizdas nei gerųjų nei blogųjų. Jo kvailybės žmonėms nebūtų buvusios suprantamos. Bet prieš šimtą metų jis buvo garsus, ir visai suprantama, nes jis buvo sutrumpintas atvaizdas amžiaus, kurio vaipymąsi jis sutelkė savo veide. Horacijus taip pat yra garsus, nes jis išreiškia tam tikrą žmonių klasę. Karčiamos dainuškos daugelio yra mėgiamos, ir šie žmonės mielai žiūri į Horacijų,

kaip į savo portretą. Horacijus vargiai yra sukčius; jis yra padauža.

Virgilijus yra pakankamai aiškus, nors pusiau išblukęs, atvaizdas tų dviejų linkmių, kurios yra Homero veikaluose. Antikinis menas, kokį jį randame Homero veikaluose, Virgilijaus raštuose jau yra žymiai sumenkėjęs. Tuo tarpu senovinė literatūra, kokia ji yra reiškiama Homero, Virgilijaus yra perdėta.

Virgilijus parašė *Eneidą* Bet tiesos dėliai reikia pridurti, kad jis parašė ir ketvirtąją eklogą.

Vieną akimirksnį jis buvo pakilęs taip aukštai, kad pralenkė Homerą. Ketvirtoji ekloga, nors ir suteršta senovinės literatūros, nors ir pilna vargo, elegancijos ir nešvarybių, vis dėlto ją gaivinančio dvelkimo yra perkelta į meno sritį. Kvailybės ir klaidos, kurių ji yra pribarstyta, yra panašios į nuolaidas. Bet ją įkvėpusi viltis nėra panaši į melą.

DRAMOS KATASTROFA

I

Katastrofa reiškia išsimezgimą, išsimezgimą, bet ne nelaimę. Kokiu tad keistu būdu ši pastaroji prasmė atsirado prancūzų kalboje? Kokia yra katastrofos žodžio istorija? Panagrinėkime ją ne žodžio, bet paties dalyko atžvilgiu?

Katastrofa! Ką tai reiškia? Κατὰ στροφῆν — pagal strofą. Kas yra toji strofa? Strofa antikinėje tragedijoje, kuri šiuo tarpu mums svarbi, kol mes kalbame graikiškai, buvo choro žodis. Kas gi yra choras antikinėje tragedijoje? Choras buvo arba bent norėjo būti teisingumo reiškėjas. Kai dramos veikėjai pasiduodavo panikai ir būdavo juos apsėdusių aistrų suklaidinami, choras visados atstovaudavo išminčiai. Jis spręsdavo apie tai, kas kitų būdavo daroma. Štai kodėl jis giedodavo. Visi kiti kalbėdavo, choras giedodavo. Kadangi jis atstovaudavo tvarkai, todėl jis nusilenkdavo meliodijos, vadinasi, *mato* dėsniams. Choras gieda, nes jis yra ramus. Jis

gieda, nes jis myli. Jis gieda, nes jis regi. Jis gieda, nes jis teisia.

Tokis tad buvo choro vaidmuo jeigu ne įvykdyme, tai bent sumanyme ir savo esmėje.

Strofa, choro žodis, buvo sykiu išminties žodis.

Kas tad yra katastrofa? *Katastrofa yra įvykis, atsitikęs pagal išminties nurodymus.*

Bet koks yra tas įvykis, kuris atsitinka pagal išminties nurodymus? Šitas klausimas yra svarbiausias, nes jis reikalauja ištirti, kaip tautos suprato išmintį įvairiais istorijos laikotarpiais.

Pažvelkime į kai kuriuos paveikslo bruožus. Sprendimai, kuriuos padarysime, gal mums padės suprasti ir tuos, kurių šiuo metu dar nepadarysime.

II

Pažiūrėkime visų pirma, kaip katastrofos žodis yra išverčiamas tame krašte, kuriame jis gimė. Pažiūrėkime, kaip buvo pritaikyta jo pirmykštė etimologinė prasmė.

Graikų katastrofa yra likimo valia. Graikų tragedijai aukščiausia dievybė buvo likimas. Bet likimas visados yra įpykęs. Jis yra įpykęs, ir niekas jo nenuramina. Jo pyktis yra nepermaldaujamas, nes jis kyla ne iš aiškiaregystės, bet iš aklumo. Ko galima griebtis prieš pyktį aklo-

jo, kuris neklauso? Nieko! Todėl ir graikų tragedija apskritai yra atpasakojimas pastangų, kurios pasilieka be realių vaisių ir net be galimų vaisių, pastangų jau iš anksto bergždžių ir pačia teatro prigimtimi pasmerktų negaliai. Tik tokiu būdu galima išaiškinti ramybę tų nelaimingųjų, neturinčių jokios vilties ir jokios išeities. Jie puikiai jaučiasi, prislėgti neatšaukiamo pasmerkimo, ir jų neviltis apsigaubia ramybės išvaizda. Jų neviltis, žinodama esanti nepagydoma, yra net panaši į ramybės išjuokimą. Praraja, prie kurios jie skuba, juos tarsi traukia, ir jie eina prie jos šaltakraujiškai, kaip jaučiai, traukią arklą, šaltakraujiškai, kaip tie, kurie atlieka savo pareigas, nes negali imtis kitų. Skubėdami į prarają, jie tarsi moka duoklę tam, kas juos ten traukia. Jų judesių nerangumas kyla iš jų klaidos prigimties ir iš tos vietos, kurią ji užima.

Antikinė skulptūra atskleidžia šį fatališką bruožą.

Apskritai, absurdas yra judrus, aikštingas, svajingas, nepastovus, lengvapėdiškas. Graikų tragedijoje absurdas yra rimtas, lėtas, sustingęs. Likimas, kuris jį veda už rankos, padaro jį tarsi griežtą.

Neviltis ir likimas santykiauja beveik taip, kaip praktika ir teorija. Neviltis yra likimo praktika. Likimas siekia nevilties, nes kiekviena teorija siekia savos praktikos. Kadangi grai-

kų tragedija likimą padaro griežtos išvaizdos, tuo pačiu ji nevilčiai įspraudžia giedro ramumo bruožų.

Likimas, kaip jį suprato Sophoclis, yra panašus į pareigą, kaip ją suprato stoikai. O herojaus neviltis, kaip ją vaizduoja Sophoclis, yra panaši į sąžiningo stoiko ištikimybę.

III

Homeras ir Sophoclis yra, tur būt, ištikimiausi šios nepermaldaujamos doktrinos atstovai. Euripidas ją truputį jau sušvelnina: čia likimas jau nebėra grynas. Statula jau nebeturi senovinių linijų. Pati Fedra, atrodo, yra pasmerkta daugiau, gyvos, asmeninės, neištikimos priešininkės, negu likimo, kuris tuo pačiu metu norėjo Oresto nusikaltimo ir jo bausmės. Absoliučiai norėti nusikaltimo ir absoliučiai norėti bausmės už šį nusikaltimą — štai likimo prieštaravimas. Jis trokšta jo be asmeninės naudos. Jis trokšta blogio, nes jis yra likimas. Euripido kūryboje likimas jau turi aistrų. Fedra tai paliudija.

Aischilas yra per platus, kad jo srovė galėtų tekėti Sophoklio vaga. Jis išsiveržia iš krantų. Aischilas neatstovauja graikų tragedijai. Jo ausis jau pagauna tolimesnių garsų. Atrodo, kad jis girdi tvinstančią jūrą. Štai kodėl Prometė-

jus laukia išvaduotojo. Likimas jau yra nugalėtas.

Sophoclis yra tikrasis tragedijos atstovas. Šekspyrą galima vadinti atstovu dramos, kaip ji buvo suprantama praeityje. Šis anglas mažiausiai yra toks pat senas, kaip ir anas graikas.

IV

Drama — vartoju šį žodį, kad būčiau suprastas, nors jis čia ir netinka — dievina atsitiktinumą.

Orestas buvo nelaimingas, nes reikėjo, kad jis būtų nelaimingas. Bet kodėl reikėjo, kad jis būtų nelaimingas? Niekas to nežino. Vargiai ir jis pats drįstų pasiteirauti. Likimo pavaldiniai nemoka sukilti.

Hamletas, kuris visiškai yra skandinaviškas Orestas, yra nelaimingas atsitiktinai. Jis yra nelaimingas, nes taip susidėjo aplinkybės. Jis yra nelaimingas tokiu pat būdu, kaip ir lošikas, kuris visados pralaimi: kirčiai apsprendžia jo nelaimę. Svarbiausi kritikai, kurie tyrinėjo Hamletą, priėjo šio kunigaikščio atžvilgiu kuo labiausiai prieštaraujančių nuomonių. Schlegelis, Goethė tūkstančiais būdų vienaip ir kitaip vartė Hamleto charakterį, norėdami jame atrasti tai, ko ieškojo. Hamletas pasidavė stropioms

jų užgaidoms, nes, neturėdamas aiškios formos, jis priima viską, kas jam duodama.

Orestas yra aiškus, nes jo likimas jau nuspręstas. Hamleto negalima permatyti, nes jo likimas yra nenustatytas, ir apie jį galima beveik viską sakyti, nes niekas nežino dėsnių, kurie jį valdo. Galimas daiktas, kad tokio dėsnio visiškai nėra. Juk kas gi yra atsitiktinumas, jeigu ne dėsnių stoka?

Šitoks Hamleto padėjimas yra susijęs su jo charakteriu. Dėl savo padėjimo jis nežino, ką daro. Dėl savo charakterio jis nežino, ko nori. Jį, kaip kokį žaisliuką, fantazijos vėjas neša ten, kur pučia. Jį draskančių jėgų pasėka yra beprotybė. Fiktyvi Hamlete, realiai apsireiškianti Ofelijoje, beprotybė yra Šekspyro kūrybos išvada. Nesistebėkime!

Likimo doktrina, sakiau neseniai, praktikoje virsta neviltimi. Pavyzdys Orestas ir Edipas.

Atsitiktinumo teorija praktiškai virsta pamišimu. Pavyzdys Hamletas ir Ofelija.

Šekspyras mėgsta beprotybę. Ji būna netoli nuo jo net ir tada, kai vienoje ar kitoje jo dramoje aiškiai nepasirodo. Jeigu jo veikėjai beprotybės ir neprieina, tai jie bent eina josios linkui. Jeigu jie sustoja pusiaukelyje, tai ne dėl savo kaltės. Beprotybės jie siekia. Net tada, kai viršum jų spindi mėlynas dangus, šis mėlynas dangus yra melas, išdavimas, neištikimybė. Šis mėlynas dangus yra tiktai uždanga, po

kuria telkiasi juodi debesys, padarydami beprotybę dar baisesnę. Jie yra lyg koki aklo ir baisaus šėlsmo pranašai.

Ką šitas šėlsmas palies? Niekas nežino, ir Šekspyrui tai menkai rūpi. Jis išsiverš ten, kur norės, kaip ir poeto aikštis.

Praraja čia, kaip ir Atėnuose, yra prieš jus. Sophoclis jus veda į ją lėtais marmorinės statulos žingsniais. Šekspyras jus stumte stumia, nes jam patinka atverti žemę po jūsų kojomis. Jis triuškina jus nesąmoningai, kaip žmogus eidamas mindžioja skruzdes. Kurios patenka po padu, tos miršta; kurios patenka tarp kojų, nemiršta. Tai yra didžio dalyko išjuokimas. Jeigu šis didis dalykas ten būtų, teisingumas būtų pasislėpęs po atsitiktinumo išvaizda, jis tūnotų baisių dramaturgo žingsnių paslaptyse. Bet kadangi ten jokio didžio dalyko nėra, todėl po atsitiktinumo išvaizda tūno pasislėpusi negalia; ji glūdi šio žiauraus žygiavimo fantazijose. Atsitiktinumas Šekspyro veikaluose yra negalios apsireiškimas. Šis žmogus neapvaldo pats savęs, todėl neapvaldo ir savo kūrybos. Jis nori sukurti pasaulį, bet jis nemoka jo valdyti. Jo sukurtas pasaulis griūva ant jo ir jį sutriuškina. Būtų gera, jei visa tai būtų tiktai iliuzija. Bet anglų poeto kūryboje tai yra realybė. Atsitiktinumas nieko neslepia už savęs: jis yra atsitiktinumas — ir nieko daugiau.

V

Atsitiktinumas yra nelaimės draugas. Štai kodėl jis patinka tiems, kurie mano esą poetai. Iš tikro, dažnai galima išgirsti žmones kalbant, kad *dramatiškas* ir *nelaimingas* yra du sinoniminiai žodžiai. Koks nors įvykis tuo atrodo jiems poetiškesnis, kuo jis yra skaudesnis, o žiaurių aplinkybių supynimas jų akimis yra pats meno triumfas.

Šita klaida, liečianti labai gilius dalykus, reikalautų, norint ją išaiškinti, tyrinėjimų, kurie retai daromi.

Žmogus turi polinkių, kurių jis nepažįsta. Vargiai aš drįsčiau juos išvardinti. Lucrecijus nepasiekia gelmių sakydamas, kad asmeninio saugumo jausmas yra priežastis, kodėl žmogus džiaugiasi kitų nelaime.

Ši kitų nelaimė yra mėgiama dėl jos pačios, nežiūrint žiūrovo paties savęs saugumo. Ji mėgiama dėl to, kad siela neturi ko veikti, o jai reikia kaip nors praleisti laiką. Ji yra mėgstama, kaip yra mėgstami prieskoniai. Ji yra dėl to mėgstama, kad žmonės nori apgauti meilę.

Šis jausmas, kuris savo pasėkomis yra panašus į neapykantą, nes jis džiaugiasi nelaime, savo priežastimi yra panašus į meilę, nes jis kyla iš noro išeiti iš savęs.

Žmogus trokšta išeiti iš savęs. Du keliai yra prieš jį: *veiksmas* ir *kęsmas.*

Jeigu jis išeina iš savęs veiksmo keliu, jis stiprėja, auga ir atsiduria tarp tų, dėl kurių jis išėjo. Jeigu jis išeina iš savęs kęsmo keliu, jis silpnėja, mažėja ir niekur neranda vietos. Jis ištirpsta be naudos. Jis ištįžta. Išėjęs iš savęs veikimo keliu ir susitikęs kito nelaimę, jis drąsiai ją puola, nes jis myli auką. Išėjęs iš savęs kęsmo keliu ir susitikęs kito nelaimę, jis randa pasitenkinimo pačiame savyje, nes jis kvaila meile myli tąjį nevaisingą jausmą, kuris jame kyla, žiūrint į šią nelaimę. Pasaulyje yra paskleista begalinė daugybė romanų, kurie šį jausmą maitina ir patys juo minta. Erzinąs malonumas verkšlenti neveikiant yra žmogaus ašarų išniekinimas.

Atsitiktinumas pagelbsti šiam jausmui, kaip lošimas kortomis pagelbsti lošikams — tik kitokiu būdu. Kai menininkas savo herojų likimą paveda atsitiktinumui, yra beveik tikra, kad likimas juos padarys nelaimingus. To laukęs skaitytojas retai kada esti apviliamas. Skaudžios situacijos yra maistas žmonių be meilės, kurie šiose išvidinėse kančiose ieško vaisto savo nejautrumui Penktasis *Romeo ir Julijos* veiksmas jiems patinka dėl to, kad valandėlę leidžia manyti, jog jie turi karštą širdį ir jautrią sielą.

Apskritai, atsitiktinumas, kuris savo prigimtimi turėtų būti abejingas ir nešališkas išdavikų bei jų aukų atžvilgiu, vis dėlto linksta į išdavikų pusę, nes publika laukia aukų nevilties, norė-

dama bent valandėlę pasismaginti. Desdemona miršta, kad patiktų dykaduoniams. Autorius atiduoda ją sudraskyti laukiniams žvėrims. Bet jai mirus, skaitytojo nuobodulys ir autoriaus nuobodulys pasilieka: jis pasilieka gyvas ir ieško kito grobio.

IV

Vokiečių drama dar netarė savo žodžio, nes Vokietija buvo paliesta šaltos abejojimo rankos. Vis dėlto atrodo, kad savo mikčiojimuose likimą, kuris sudraskė Orestą, ir atsitiktinumą, kuris užmušė Hamletą, ji pakeitė nebūtimi, kuri prarijo Faustą. Nors Goethė į savo veikalą įvedė atpirkimo bandymą, bet šitas nepakankamas bandymas nepergali nuopuolio skaitytojo dvasioje.

Bendras Fausto charakteris yra žengimas į prarają. Jis žengia į ją ne kaip Orestas, kurį stumia likimas, ne kaip Hamletas, nes taip patinka atsitiktinumui, jis žengia į ją dėl to, kad nėra priemonių žengti kitur.

Vokiečių dramos personažas yra pati Vokietija. Ji vaizduoja katastrofą ir žengia nebūties linkui, nes žiaurioje Hegelio mintyje būtis yra tas pat, kas ir nebūtis.

Šitas nebūties siekimas jau nuo amžių yra apsireiškęs ten, kur dangus yra taip pat giedras, kaip Vokietijoje jis yra ūkanotas. Indija taip pat

turi savo dramą. Atsiskyrėlis Budda yra vienintelis josios personažas. Nirvana yra vienintelis josios išsimezgimas. Indijos akimis žiūrint, visatos jėgų susidūrimas yra žygiavimas į nebūtį. Visa Indijos literatūra ir visa josios filosofija linksta nebūtin. Indijos lyrika yra gailesčio šauksmas, kuris šaukiasi nebūties. Indijos epopeja būtų pastangos planetos, kuri, nelaimės nusviesta, turi lydėti nebūtį. Indijos drama būtų pažadinimas galių, snaudžiančių miškuose, kalnuose ir jūros gelmėse, kad jos nuvestų į nebūtį egzistencijos nuvargintą Azijos senį.

Vokietija, kuri Vakaruose užima tokią pat vietą, kokią Indija užima Rytuose, apreiškia tokį pat linkimą. Bet pastangos, neryškios ir išvidinės Indijoje, Vokietijoje apsivelka mokslo ir refleksijos pavidalu. Faustas ir Budda paduoda vienas antram ranką. Budda gula po medžiu ir laukia nebūties. Faustas kapstosi po medžiagą ir ieško nebūties. Budda išjuokia poilsį, nes jis atstovauja nupuolusiems Rytams. Faustas išjuokia darbą, nes Vokietija yra Vakaruose.

VII

Prancūzų drama nesirodo dar viešai, nes ligi šiol Prancūzija tebemėgdžiojo.

Andromakos[1]) Orestas atrodo esąs likimo

---

[1]) Racino veikalas *Andromaque.*

pavergtas. Bet jo kalbos grakštumas, ambasadoriškas jo vaidmuo, oficialus jo elgesys Pyro atžvilgiu, jo džentelmeniškumas Hermionijos atžvilgiu — visi šie miestiški dalykai, paimti iš Liudviko XIV dvaro, sumažina aplinkui jį esantį siaubą, ir kai penktajame veiksme pasirodo furijos, kurioms reikia pačiupti šį mandagų ir įsimylėjusį charge d'affaires taip ir nežinia, kokiu būdu jos rado čion kelią.

Likimas arba, geriau sakant, likimo kopija, pasirodo ir *Fedroje*[2]), supainiotoje dorovės ir suklaidintoje sąžinės graužimų. Kiekvienu atveju prancūzų drama neturi nuosavo išsimezgimo. Ji pasisavina išsimezgimą iš to personažo, kuriuo ji seka.

Hyppolitas[3]) miršta Prancūzijoje dėl to, kad Hyppolitas miršta Graikijoje. Orosmanas nužudo Zairą[4]), nes Otelo nužudė Desdemoną[5]).

Molièro veikalų išsisprendimas yra įprastas. Jo išsisprendimas — tai gėda. Molièras tyčiojasi pats iš savęs, tyčiojasi iš jūsų, tyčiojasi iš artisto, tyčiojasi iš žiūrovo. Kiekvienas išeina pilnas pasibiaurėjimo. Jurgis Dandinas[6]) yra viena žmonijos gėda. Amphytrionas[7]) yra kita žmonijos gėda. Protingo ir laisvo kūrinio paže-

---

2) Vyriausias personažas Racino veikalo *Phèdre*.

3) Vienas iš personažų Racino veikale *Phèdre*.

4) Personažai Voltairio tragedijoje *Zaïre*.

5) Personažai Šekspyro tragedijoje *Otello*.

minimas džiugina žmones ir amžinai vienas kitam perleidžia šį gėdos palikimą.

VIII

Koks tad tikrasis dramos išsisprendimas, teisėtas išsisprendimas?

Teisingumas!

Likimas, atsitiktinumas, nebūtis ir gėda jau atgyveno savo amžių.

Teisingumas yra tikroji katastrofa. Teisingumas vyksta pagal strofą, pagal žodį, kurį gieda neregimas choras. Teisingumas yra toji nesudėtinga jėga, kurios linkui eina dramos sampyniai. Teisingumas yra dramos dėsnis. Tai jis turi pasakyti tikruosius veikėjų vardus, ne tuos vardus, kuriuos jie turi prieš dramą, bet tuos, kuriuos jie turi po dramos — pergalės vardus.

Jau laikas grąžinti šviesai tamsybių pavergtą dramos išsimezgimą. Jau laikas paskelbti, kad nelaimė nėra paskutinis daiktų žodis; laikas užgniaužti tą seną ir gilų maištą, kuris įgijo išminties vardą: žmogaus maištą prieš viltį. Laikas pasakyti, kad grožis yra tiesa; laikas

---

6) Vyriausias personažas Molièro veikalo *George Dandin.*

7) Vyriausias personažas Molièro veikale *Amphytrion.*

nuplėšti melui tikrovės kaukę, kurią jam užmovė melagiai. Laikas drįsti vesti per gyvenimą į tiesą tuos, kuriuos drama ligi šiol per mirtį vedė į melą. Laikas kovoti su ta nešvaria kvailybe, kuri įkvepia žmonėms pasigėrėjimo tuščiomis ašaromis ir grožio vardu atitraukia juos nuo teisingumo. Nes šios pasenusios ir biaurios dramos nori pasirodyti esą gražios!

MENO NIEKINIMAS

I

Yra jausmų, dėl kurių žmonės gyvena ir miršta, jausmų, kuriuos jie laiko rimtais. Pavyzdžiui, prie tokių jausmų priklauso šeimos jausmas, garbingas, bet dažnai sugedęs, kurio sugedimas gimdo pabaisų, sparčiai besiveisiančių mums beregint.

Yra kitų jausmų, kuriuos žmonės niekina.

Niekinti jausmą, mano supratimu, reiškia jo nepaisyti ir nelaikyti jo rimtu.

Vienas iš tokių niekinamų jausmų kaip tik ir yra *susižavėjimas*. Yra žmonių, kurie susižavėjimo nepažįsta. Jie nežino, kas jis yra.

Jie neatstumia jo griežtai. Juk būtų neteisinga sakyti, kad mirusieji atstumia gyvybę. Jie yra toli nuo jos, ir ji toli nuo jų. Bet ne apie tokius žmones norėjau kalbėti.

Aš noriu kalbėti apie tuos, kurie žavisi, bet kurie savo susižavėjimo negerbia.

Toki žmonės nėra visiškai nejautrūs grožiui. Bet jų jautrumas yra užgaulus, nes jis yra nerimtas. Kai jiems kalbama, ar skaitoma, ar rodoma kas nors kilnaus, jie greitai susijaudina.

Labai dažnai šitas jų susijaudinimas galima pastebėti net iš viršaus. Jis yra karštas, kalbus, neramus. Jis atskleidžia visą save pagal papratimą žmonių arba daiktų, kurie nėra pastovūs.

Bet rytojaus dieną jau nieko nebelieka. Reikalai pražygiavo, ir susižavėjimas nepaliko net griūvėsių, kurie liūdytų jį čia buvus. Jis nepaliko nė grynos nebūties. Jis nepaliko nė paprasto pamiršimo. Jis paliko savotišką pamiršimą, kuris neneigia šiokio tokio atsiminimo ir kurį galima išreikšti šiais žodžiais: „Aš esu girdėjęs šį menininką; jis man paliko malonaus įspūdžio".

II

Žmogus, kuris dar vakar žavėjosi, rytojaus dieną sako, kad jam pasiliko tik malonus įspūdis! Ar tasai jo susižavėjimas buvo melas? Ne! Bet štai kas įvyko.

Šitas žmogus buvo įsitikinęs, kad tiesa, grožis, harmonija yra aikštys, kurioms rimtas žmogus gali pasiduoti tik tada, kai yra baigęs savo dienos darbus. Realus jam yra tiktai jo dirbamas darbas.

Vakar vakare jis žavėjosi, nes tuo metu neturėjo ko veikti. Jo darbo diena jau buvo baigta. Jis norėjo amžiniesiems dalykams paskirti bent keletą dingusių akimirkų.

Bet nebandykite rytojaus dieną į jo gyvenimą įvesti tiesų, kurios vakar sukrėtė ir sujaudino jo sielą. Jis palaikys jus pamišėliu. Jis gali verkti jūsų klausydamas. Tačiau nemanykite, kad dėl to jis pakeis savo gyvenimo eigą. Jis verkė, nes jo verksmas nereiškė nieko realaus. Šitas žmogus niekina ašaras. Bet jis nepakeis savo gyvenimo eigos, nes jis gerbia savo užsiėmimą. Šitas žmogus lanko spektaklius. Jis nori, kad herojė būtų labai nelaiminga. Jis net džiaugiasi šita josios nelaime dėl daugelio labai gilių priežasčių. Bet jei rytojaus dieną jis tikrovėje susitiktų šią nelaimingąją iš spektaklio, kuriai buvo paskyręs vakar vakarą, jis nusigrįžtų nuo jos, nes dabar jis nebeturi laiko nei juoktis nei verkti. Dabar yra darbo metas.

III

Ši baisinga priešginybė tarp spektaklio žmogaus ir gyvenimo žmogaus siekia daug toliau, negu galima manyti.

Visuomet, kai tik jūs šiam žmogui kalbate apie tiesą ir grožį, visuomet, kai tik jūs jam kalbate apie amžinus dalykus, jis pasijaučia esąs spektaklyje. Neregimi dalykai jam atrodo nerealūs: tai tik dekoracijos scenai, kurion jį nuvedė jūsų žodis. Bet neapsirikite! Šitas žmogus išeis iš spektaklio. Ir jeigu rytojaus dieną ateisite pas jį ir kalbėsite apie darbus, kurių reikalauja

tiesa, jeigu su pirmutiniais saulės spinduliais jūs pasiūlysite jam pagaminti duonos pagal kūrybos dėsnius, jis nusikvatos, tarsi pasiūlytumėte jam paaukoti savo gyvenimą sumažinti nelaimėms, kurių matyti prie Porte - Saint - Martin. Šioms nelaimėms jis mielai paplotų, nes žinote, kad nelaimėms plojama. Jis mielai joms paplotų, bet nesiryžtų stengtis jas sušvelninti.

IV

Kiekvienas žmogus slepia savyje tam tikrą žmonių skaičių, ir vis šie žmonės kiekvienas turi savo nuomonę. Viename žmoguje gali susitikti mokslininkas, menininkas, filosofas, šeimos tėvas, darbininkas ir kiekvienas iš šių asmenybių turi daiktams suprasti skirtingą būdą, priešingą savo kaimynui. Bet kadangi visos šios asmenybės yra kupinos nuosaikumo, todėl jos visos gali gyventi drauge po vienu stogu reliatyvioje taikoje.

Jos pasidalino tarp savęs dienos valandas. Kartais pasirodo menininkas. Tuomet šeimos tėvas pasislepia. Kartais pasirodo šeimos tėvas, tuomet pabėga menininkas. Jeigu tarp šių žmonių, kurie gyvena sudėtingame žmoguje, pasitaiko krikščionis ir jeigu šitas krikščionis ne-

apvaldo, kaip kokia gyva ir aukštesnė tiesa, visų savo kaimynų, tuomet pasirodo toks biaurus, juokingas ir absurdiškas reiškinys, kurio yra pilnos mūsų gatvės ir pilni mūsų namai. Šis nelaimingas krikščionis yra paliktas žvėrims, negalėdamas išeiti iš savo namų. Jeigu jis neatverčia menininko, kuris gyvena drauge su juo tame pačiame žmoguje, menininkas ir krikščionis sukelia be triukšmo toje pačioje širdyje karą tuo baisesnį, kuo išviršinė ramybė atrodo didesnė. Kai kalba krikščionis, jis sako, kad kai kurie dalykai yra tikri. Kai kalba menininkas, jis sako, kad kai kurie dalykai yra gražūs. Ir šios dvi dalykų rūšys prieštarauja viena antrai. Nuniokiotoje to žmogaus širdyje krikščionis sudaužys kai kuriuos menininko garbinamus stabus. Bet krikščioniui pasitraukus, menininkas vėl sudėstys sudaužytus stabus ir vėl juos garbins kurį laiką. Krikščionis pasmerkia menininką, kaip žmogaus išpažįstamos tiesos priešą. Menininkas niekina krikščionį, kaip žmogų žavinčio grožio priešą. Ši kova bus tuo ilgesnė, tuo nevaisingesnė, tuo nenaudingesnė, tuo sunkesnė, kuo labiau toje pačioje širdyje bus įsigalėjęs pasaulio žmogus. Šitas pasaulio žmogus bando sutaikinti menininką su krikščionimi. Jis pataria jiems abiems nusileisti. Jis ir pats jiems padaro nuolaidų. Jis pasidaro jų teisėjas, ir jo galia tik dar labiau aptemdo patį reikalą, kol įsikiša aukštesnė galybė.

V

Apie vieno paveikslo siužetą, kuris vaizduoja šv. Sebastijoną pervertą strėlėmis, vienas žurnalas štai ką parašė:

„Be abejo, Ribot[1]) paveikslas yra visiškai be stiliaus, bet tokio siužeto darbas atrodo mažiau trivialus. Šv. Sebastijonas mene neturi jokių mistinių pretenzijų. Tapyba į jo kankinimus visados žiūrėjo grynai tapybiniu atžvilgiu. Pamažu ji pavertė jį savu kankiniu ir savu Apolonu. Kartais jis yra jaunuolis, elegantiškai pririštas prie medžio, atstatęs strėlėms niobišką savo krūtinę, tarsi laukdamas amūro šūvių; kartais jis yra vaizduojamas amfiteatre, ir čia jį teptukas išmėsinėja, kaip chirurgo peilis".

Šie žodžiai buvo parašyti. Aš jų neišgalvojau. Aš juos tik nurašiau. Taip pat jie nebuvo parašyti tam, kad juos čia pacituočiau. Jie buvo rimtai parašyti žmogaus, kuris šitaip žiūri į šv. Sebastijono kankinimus, kuris nesistebi šitaip žiūrįs ir kuris nemano kitaip žiūrėti. Įsivaizduokite religinį menininką, kuris imtųsi šio siužeto, įkvėptas tos nuotaikos, kuri minėtam žurnalistui padiktavo cituotus žodžius.

Tapytojas būtų pasmerktas imti į rankas teptuką, sakydamas sau, kad tapyba jau yra įpratusi į šv. Sebastijono kančias žiūrėti grynai ta-

---

1) *Th. A. Ribot* (1823—1891) prancūzų tapytojas ir akvafortistas.

pybiniu atžvilgiu. Ji visados taip elgusis. Belieka jai tad elgtis taip ir toliau. Ji niekados nepasiteiravo, kas gi buvo tasai šv. Sebastijonas ir jo kankinimai. Ji niekados nekėlė šio klausimo, prieš pradėdama jį išreikšti drobėje. Ji šitaip elgėsi su šv. Sebastijonu anaiptol nenorėdama jo užgauti. Ne, ji elgėsi, kaip vaikas imąs brangenybes. Ir šiuo dalyku niekas nesistebėjo. Visi šį faktą konstatavo labai rimtai. Taip jau įprasta.

Tapyba šv. Sebastijono akivaizdoje niekados nė valandėlę negalvojo pažvelgti, kokia yra toji tikrovė, į kurią ji kreipiasi. Anaiptol! Ji turėjo dažus, o kas jai svarbu šv. Sebastijonas. Ji ieško tik vaizdingų efektų.

Kad Apolonas yra demonas ir kad Sebastijonas yra šventasis — ši smulkmena jos nevargina. Ji turi mėlynų, raudonų, geltonų dažų jiems abiems. Galop *mene* šv. Sebastijonas nėra mistiškas.

Mene! Reikia gerai suprasti šių žodžių gilumą. Šv. Sebastijonas visame kame, šv. Sebastijonas tikrovėje, šv. Sebastijonas istorijoje, šv. Sebastijonas žemėje, šv. Sebastijonas danguje bus tuo, kuo kas norės. Suprantate, tapybai tai visiškai nesvarbu. Jai reikia tiktai tam tikro šv. Sebastijono. Koks jis yra mene? Jau buvo jums pasakyta: jis yra tapybiškas. Todėl nesistebėkite, kad paveikslas visiškai neturi stiliaus. Bet tokio siužeto darbas yra mažiau trivialus. Bet

kas iš tikro yra trivialesnio už šv. Sebastijono kankinimus? Tokio vulgaraus fakto ir tokio tapybiško personažo akivaizdoje tapyba svyruoja tarp Apolono ir amfiteatrinio siužeto. Kai tapyba atsiduria tokios trivialybės akivaizdoje, kai ji atsiduria šventojo akivaizdoje, norėdama pasiguosti, ji reikalauja demono arba lavono.

Dailininkas, kūręs tokiu tapybišku būdu, padaro religinį paveikslą, nes muziejaus kataloge jis yra pavadintas: *šv. Sebastijonas.*

Koks yra tasai paveikslas pats savyje, aš nežinau. Bet štai, kaip jis vertinamas. Ar jis yra to vertas ar ne, pasakyti negaliu. Bet kiekvienu atveju jis šitaip buvo įvertintas. Ir toki dalykai vyksta praėjus daugiau kaip 1800 metų po Kristaus gimimo.

VI

Vienas iš dažniausiai menininkuose pasitaikančių jausmų yra meno niekinimas. Vienas iš dažniausiai kritikuose pasitaikančių jausmų yra meno niekinimas.

Meno niekinimu vadinu leidimą jam meluoti.

Menininkas niekina meną tada, kai jis stengiasi realizuoti ką kitą, bet ne tiesą. Kritikas niekina meną tada, kai jis nepeikia jo idealo, kuris yra netikras.

Kiekvieną dieną mes girdime šiuos absurdiškus žodžius, taikomus vienai arba kitai klaidai, kai ši klaida yra reiškiama gražiais žodžiais:

„Tai poezija!"

Kai vidutiniškas žmogus, kalbėdamas apie melą, pasako „Tai poezija", jis mano išteisinęs melagį. Priešingai, jis dar labiau jį apkaltina, nes jeigu melagis meluoja poetiškai, jis priverčia meluoti žodį aukščiausia savo forma.

Poezija reiškia kūrybą.

Melas, kuris siekia poezijos, braunasi į šventyklą.

Vidutiniškas žmogus, norėdamas pataikauti kito žmogaus netvarkingumui, sako: „Tai menininkas".

Jeigu šitas žmogus iš tikro menininkas, tai jo netvarkingumas jam yra dar pražūtingesnis. Muzikos esmė yra matematika; poezija savo harmonijos pasiekia tiktai savo dėsnių griežtume.

Menininkas turi gyventi griežtai tvarkingai. Susižavėjimas turi artintis prie jo su pagarba. Bet susižavėjimas, kuris nėra griežtas, yra vienas iš žiauriausių įžeidimų.

KOMIŠKUMAS

I

Prie keisčiausių ir mažiausiai ištirtų žmogaus prigimties apraiškų reikia priskirti juoką. Juokas yra nežinomas savo priežastyse, keistas savo pasėkose.

Šiuo tarpu noriu jį patyrinėti ne fiziologiniu, bet literatūriniu atžvilgiu.

Tuo metu, kai žodžio ir meno apraiškos buvo skirstomos į žanrus, buvo išrastas ir *komedijos žanras*. Šių dviejų žodžių sugretinimas yra labai geras, norint suprasti pedantų prigimtį. Bet, nekalbėdami apie komedijos žanrą, pakalbėkime apie *komiškumą*. Ką reiškia šitas žodis?

Kai kurie žmonės turi gabumų (šį žodį imu žemiausia prasme), kai kurie žmonės turi gabumų netikėtai sugretinti dvi tokias idėjas, kurios neatrodo kviečiančios viena antrą. Tai gabumas pastebėti apgaulingus, išviršinius, paviršutiniškus santykius tarp daiktų. Šis gabumas daž-

nai yra vadinamas prancūziška dvasia. Scribas[1]) turėjo tokios dvasios: jo vodeviliai tai parodo. Paryžiaus gatvių vaikėzai taip pat kartais turi šio talento.

Bet ar tai komiškumas? Anaiptol! Kartais tai gali būti sąmojingumas. Bet niekados tai nėra komiškumas.

Sąmojingumas žaisdamas laksto daiktų pakraščiu. Jis žiūri į juos paviršiumi. Jo kreivas žvilgis sugrupuoja juos aikštingai ir savotiškai. Jeigu tai žmogų prajuokina, jo tikslas yra pasiektas. Kai Gavroche *Vargdieniuose*[2]) pamatęs perkritusį šunį, kurio kaulai lindo pro odą, pasako: „Mano vargšeli, tu, tur būt, prarijai statinę?", jis pasako šposą ir atsakymui laukia tiktai nusikvatojimo. Šitas sakinys gali būti sąmojingas. Bet ligi komiškumo jam dar labai toli.

Kai žmogus mano turįs tokios reikšmės, kokios jis neturi, kai jis elgiasi išdidžiau, negu dera jo užimamai vietai, žmonės juokiasi iš jo. Bet ar jis dėl to pasidaro komiškas? Dar ne arba mažiausiai nevisados. Ar jis yra sąmojingas? Anaiptol.

Jis yra tiktai juokingas.

---

1) *E. Scribe* (1791—1861) prancūzų dramaturgas.
2) Viktoro Hugo veikalas *Les Misérables*.

Juokingumas yra tiesioginė savimeilės pasėka.

Vistiek, iš kurios pusės pūstų vėjas, gėlės niekados nėra juokingos. Taip pat gyvuliai nėra juokingi, jeigu tik žmogus neiškreipia jų prigimties. Todėl, kad gėlės ir gyvuliai niekados nemąsto apie savo darbo pasėkas. Štai jų malonumo paslaptis. Svyruojanti gėlė ir šokinėjąs kalnų ožiukas nepozuoja žiūrovui. Jie klauso juos stumiančio polėkio ir, visiškai nesirūpindami savimi, atlieka savo uždavinius. Jie vykdo tai, kas jiems yra skirta, ir nepertraukia savo darbo pasižiūrėti, kaip jie patys atrodo. Griausmingai staugiąs dykumose liūtas nereikalauja žiūrovų savo grožiui. Jeigu jis mintimi pradėtų gėrėtis savo jėga ir savo vikrumu, jis pasidarytų sustingęs ir pastiręs.

Žmogus kreipia dėmesio į pasėkas. Štai iš kur kyla juokingumas. Net ir labiausiai nuodėminga aistra, jeigu ji puola savo grobį, nesirūpindama, ar kas nors ją mato, nėra juokinga, nes ji yra gyvuliška. Bet tą momentą, kai ji pradeda gėrėtis savo šėlsmu — keistas, bet žmoguje dažnas reiškinys, — prie jos nusikaltimo dar prisijungia juokingumas.

Žmogus, darąs gerą darbą, jeigu nelaimei į pačias kilniausias intencijas primaišo savimeilės, taip pat pasidaro juokingas. Jeigu jūs išgelbėtumėte net ir visą sudužusio laivo įgulą, rizikuo-

dami savo gyvybe, bet jeigu, vietoje tyliai džiaugęsi atliktu darbu, norėtumėte, kad koks nors žiūrovas juo stebėtųsi, jūs pasidarytumėte juokingi. Heroizmo nepakanka pašalinti juokingumui. Tiktai paprastumas jam užtrenkia duris Joks žmogus negali būti sykiu paprastas ir juokingas. Tačiau kiekvienas žmogus, nustojęs būti paprastu, tuč tuojau tampa juokingu, visai nežiūrint, ką jis darytų ir ką jis sakytų. Net ašaros pasidaro juokingos, jeigu jos tekėdamos žvalgosi, ar kas nors jas mato.

Kūrinijos grožio sąlyga yra savimeilės išsižadėjimas. Šitas išsižadėjimas tinka ir menui, kuris negali būti gyvas be grožio. Menas, kuris galvoja apie aplodismentus, smunka. Jis žiūri žemyn, vietoje žiūrėjęs aukštyn. Savo vainiką jis uždeda ant minios galvos. Daugelyje paveikslų personažai atrodo svetimi vieni kitiems ir susirūpinę tiktai žiūrovu, kuris vaikščioja po galeriją. Jie nemąsto apie tai, ką daro, bet mąsto apie mus: jie į mus žiūri, jie yra sukurti mums, o ne jų atliekamam veiksmui. Tai galima pastebėti ypač vaikus vaizduojančiuose paveiksluose. Šiuo atveju įvyksta nuostabus dalykas: menas vaikus padaro juokingais.

Savimeilė yra toks jausmas, kurį patirtų nebūtis, jeigu ji susitelktų savyje ir pasitenkintų savimi, vietoje siekusi būties. Juokingumas kyla iš šito jausmo: jis yra pati jo esmė.

II

Ligi šiol mes vaikštinėjome po juoko sritis, nesusitikdami komiškumo. Kas tad yra komiškumas?

Gyvenimas turi daugybę atžvilgių. Tas pats faktas gali būti stebimas iš įvairių pusių. Juo žvilgsnis labiau prasiveržia į gelmes, tuo labiau apsireiškia rimtumas. Bet žmogaus žvilgis, vietoje skverbęsis gilyn, dažnai mėgsta pasivaikščioti paviršiumi arba bent rodyti pastebėto objekto paviršių, o ne vidų.

Situacija, kuri, stebima išvidiniu atžvilgiu, yra patetiška, pasidaro komiška, jeigu į ją žiūrima iš viršaus, žmogaus klaidos atžvilgiu, dėl kurios kyla koks nors įvykis.

Patetiškumas yra sritis, kuri, parodyta atbula, pasidaro komiška.

Štai dėl ko Molièras yra toks liūdnas. Visi jo vaizdai yra gedulingi. Bet jis rodo tiktai atvirkščią situacijos pusę. Kartais įvykio komiškasis atžvilgis yra skaudesnis, negu patetiškasis. Komiškume glūdi paslėptas patetiškumas, o paslėptieji dalykai kartais garsiau byloja, negu pasakytieji. Molièras yra daug liūdnesnis, negu Racinas[3]).

---

[3]) Nepaisant, kad Racinas yra rašęs tragedijų, o Molièras — tiktai komedijų. Tragika nevisados yra liūdna, nes ji nevisados reiškia žmogaus pažeminimo

Racinas tarsi ieško patetiškumo. Molièras tarsi bėga nuo jo, bet bėgdamas jį suranda ir pridengia jį perregimu šydu, kuris vadinasi komiškumas.

Žmogaus aistros yra liūdnos, jeigu į jas žiūrime atžvilgiu jų priežasties, kuri yra klaida, ir atžvilgiu jų pasėkų, kurios yra nelaimė.

Jos yra komiškos, jeigu į jas žiūrime iš tam tikro taško, jeigu jas pagimdžiusi klaida yra stebima iš atsitiktinos pusės.

Alcestas[4]) mano esąs sąmojingas, nes jis mato, kad visi aplinkui juokiasi. Harpa tiki, kad Alcestas iš tikro yra labai sąmojingas net ir dėl to, kad jis mano esąs rimtas. Alcestas ir Harpa klysta abu.

Alcestas yra anaiptol nesąmojingas. Niekas nėra sąmojui taip tolimas, kaip jis.

Bet kartais jis yra komiškas. Jis yra komiškas dėl to, kad stengiasi suderinti savyje

---

atskleidimą, ką padaro komedija. Paskui tragediją gali eiti paguoda, nors žiūrovas veiksmo metu gali net verkti. Paskui komediją visados eina liūdesys, kyląs iš refleksijos, nors paties veiksmo metu žiūrovas ir juokiasi. Refleksija apie žmogaus didybės nuopuolio atvaizdavimą žadina žmoguje liūdesį. Štai kodėl Molièras yra liūdnesnis, negu Racinas.

[4]) Vyriausias personažas Molièro veikale *Le Misanthrope*.

prieštaraujančias aistras, ir dėl to, kad jo kančios, vietoje verkusios, filosofuoja, nepažindamos nei savo tikros prigimties nei savo tikros pagalbos. Jeigu Alcestas pasitenkintų vaitojęs, jis nebūtų komiškas. Jis yra komiškas, nes jis sako prakalbas.

Molièras turėjo aukšto laipsnio komiškumo nuovoką. Bet jis ją išniekino. Jis turėjo dovaną sugauti tuščius daiktus jų tuštybėje ir juos parodyti žmonėms, išpampusiems nuo savo nebūties. Bet, neturėdamas savo prote jokio tiesos supratimo ir savo širdyje jokios skaistybės, jis niekados nenurodė jo vaizduojamam blogiui priemonių. Blogis jam niekados neapsireiškė savo gilumu ir savo baisumu, bet tiktai savo tuštumu. Tuštumas pats savyje buvo nepakankamas: tai nebuvo praraja, tai buvo tik skylė. Šiai skylei užpildyti Molièras nieko nepasiūlo, nieko, nieko! Visiškai nieko! Jo ironija, vietoje plakusi piktnaudžiavimą, blogį, sugedimą, atrodo liečianti išvidinę daiktų prigimtį. Jeigu galima iš jos padaryti kokią nors išvadą, tai tik tokią, kad yra *juokinga gyventi.* Atrodo, kad ji tyčiojasi ne tik iš gyvenimo, kokį gyvena suklydusieji žmonės, bet iš gyvenimo, koks jis yra savyje. Atrodo, kad visur pilna povandeninių uolų, o kelio niekur nėra.

Kadangi Molièrui dvasios pakilimo taip lygiai stinga, kaip ir tiesos pažinimo, todėl jis ir neieško daugiau šviesos, pasitenkindamas tuo,

ką turi. Jis vaikščioja po užkampius su savo lempa, kuri meta netikrą atspindį, ir drauge su savo personažais paklysta akligatviuose. Molièras, tyčiodamasis iš kitų, nuolatos tyčiojasi pats iš savęs. Jis yra Alcestas, jis yra Jurgis Dandinas. Jo ironija yra be pasigailėjimo: ji plaka, bet nepakelia. Aiškiai jausti, kad ji yra nevaisinga ir jam pačiam ir kitiems. Joje nėra ramybės. Joje nėra vilties. Į gyvenimą ji žiūri, kaip į žaidimą, kur kiekvienas pralošia. Jeigu Molièro būtų tiesa, tuomet komiškumas būtų daiktų esmė. Jeigu reiktų rimtai nagrinėti jo kūrybą ir jai suteikti filosofinės prasmės, reiktų pasakyti, kad *Molièro kūryboje komiškumas yra atvirkščia piktažodžiavimo pusė.*

Bet jis pats to niekados nenorėjo.

III

Norint panaudoti kokį nors siužetą, reikia jį apvaldyti. Jei kada nors atsirastų tikrai komiškas rašytojas, jis apvaldytų juoką, bet nebūtų apvaldomas. Jis nesijuoktų iš visko. Jis žinotų juoko vietą ir šalia jo visados padėtų keletą gaivinančių ašarų. Šitas žmogus žinotų, kad izoliuotas komiškumas pasidaro baisus, kad niekas negali paliesti žmogaus žaizdos, jeigu neturi kuo jos aprišti. Šitas žmogus mokėtų tvarkyti komiškąjį elementą, vietoje jo apgaudinėjamas. Šiam reikalui jis turėtų turėti didelio švelnumo

ir didelio širdies grynumo. Jis turėtų turėti labai lengvą ranką, kad nesužeistų ligonių. Jis turėtų turėti kilnios dvasios, kad galėtų nurodyti komiškumui jo sritis.

Nagrinėjama savo priežastyje ir abstrakčiai, žmogaus aistra yra komiška, nes savo gelmėse ji yra qui pro quo, kitaip sakant, nesusipratimas. Dviejų žmonių pokalbis, vykstąs naktį, jiems nepažįstant vienas antro, nežinant į ką jie kreipiasi, sumaišant vieną su antru, pavadinant vienas antrą visai ne tais vardais, šitoks pokalbis galėtų būti labai komiškas. Tai kaip tik ir įvyksta žmogaus aistrų kalboje. Įsiaistrinęs žmogus klaidingai sprendžia apie vardą, apie prigimtį, apie savybes, apie vertę asmens arba daikto, kuris yra tapęs jo aistros objektu.

Jis kalba naktį ir svetimais vardais vadina negyvus daiktus, su kuriais susiduria. Iš čia kyla nesusipratimas, kuris gali duoti vietoms keisčiausiems sampyniams. Meilė, kiek ji yra aistra, šiam reikalui yra labai vaisinga. Pačia savo prigimtimi trokšdama garbinti, ji jaučia reikalo išvilkti savo objektą iš žmogaus prigimties. Jos dedamos pastangos jį sudievinti yra komiškos, nes jos reiškia ir entuziazmą ir sykiu negalią.

Bet išvystykime toliau mūsų prielaidą. Įsivaizduokime, kad tie du besikalbą naktį žmonės vienas antrą garbina arba vienas su antru riejasi, kad jie savo klaidą laiko tikrove, ją pratęsia ir

pasirenka ją pradedamuoju punktu savo gyvenimui. Aišku, kad visa tai pasibaigs katastrofa, nes jie bus matę, jautę, veikę ir gyvenę vedami nesančių daiktų. Tikri santykiai kiekvieną momentą ardys įsivaizduojamus santykius, ant kurių jie stato savo rūmą, ir griuvimas bus didelis, kuris labai dažnai po savo druzgais palaidos ir šiuos žmones.

Tuomet jų nelaimė virs rimta realybe. Nesusipratimo pasėkos privers pamiršti priežastis ir prigimtį. Komiškumo vietą užims patetiškumas.

Taip ir aistroms vyraujant, kai realybė įvykdo kerštą, kai pinigai prisipažįsta šykštuoliui negalį padaryti jo laimingo, kai daiktai atgauna tikrus savo vardus, kai tiesa iš tolo ar iš arti parodo, kas pasidarė be jos, tuomet viskas griūva, viskas įra, viskas sukasi, kaip paskutinį košmaro akimirksnį. Aistros pasėkos priverčia užmiršti priežastis ir prigimtį. Komiškumo vietą užima patetiškumas, nes komiškumas nėra paskutinis daiktų žodis.

Einant vis toliau, galima pastebėti, kokia yra toji panieka, kuri gimdo komiškumą.

Einant dar toliau, galima pastebėti, koks yra tasai nesusipratimas, kuris gimdo komiškumą. Aistra yra vardo klaida, paskui kurią eina substancijos pakeitimas. Aistra yra stabmeldė, kuri padarui norėtų suteikti tris kart šventą vardą, neperteikiamą Vardą.

Šiose aukštumose tragiškumas ir komiškumas išnyksta, užleisdamas vietą veikalui, kuris dar nebuvo sukurtas. Šitas veikalas galėtų būti pavadintas *drama*, jeigu šiuo vardu absoliučiai nebūtų vadinamos idėjos ir nebūtų vadinami veikalai, kurie ligi mūsų laikų buvo su juo susiję. Aistros yra patetiškos atsitiktinai: komiškos jos yra iš prigimties.

Tragedija jų nenagrinėja: ji jomis žavisi. Tragedija, toji aistrų suvedžiojamoji, sustoja prie patetiškumo. Ji konstatuoja aistrų pasėkas, nežinodama jų priežasties. Ji entuziastingai deklamuoja apie aistrų padarytas nelaimes ir sykiu garbina šių aistrų grožį. Tragedija yra panaši į himną, kurį nelaimingas žmogus giedotų savo nelaimei. Tai yra savotiškas katastrofos garbinimas. Tragedija yra panaši į mirties deivės kultą.

Komedija pastebi, kad aistrų prigimtis yra komiška. Bet ji sustoja tą momentą, kai jai reikėtų pakilti.

Drama turėtų suprasti, kad aistros ir klaidos, vietoje buvusios dramos priemonėmis ir siužetu, kaip ligi šiol buvo manoma, yra kliūtys, neigimai ir prieštaravimai. Dramą turėtų suprasti, kad dramatiškas yra tiktai veiksmas ir kad blogis galėtų į meną įeiti tik taip, kaip jis įeina į gyvenimą, būtent, kaip prieštaravimas. Ji turėtų suprasti, kad šita kliūtis, vietoje buvusi gar-

binama, kaip dramos siela, turi būti pergalėta, kaip jos priešininkė, ir kad menko, kaip ir gyvenimo, pradžia ir galas, alfa ir omega, yra *grynasis veiksmas.*

DABARTINĖS MENO TENDENCIJOS

I

Menas yra žengimas aukštyn. Jo dėsnis yra kopti. Savo prigimtimi stumiamas daiktų pirmavaizdžio linkui, jis siekia idealo. Jo žvilgis įsiskverbia į daiktus, norėdamas patirti, kas juose yra esminga. Jis ieško, kokiu būdu jie yra susiję su tiesa, ir šiuo atžvilgiu jis juos stebi.

Menas yra Dievo visuotinio buvimo prisiminimas.

Štai dėl ko jis ieško dykumų. Jis mėgsta vienatvę. Jis instinktyviai nusigrįžta, pamatęs minią. Visos senovės klaidos ateina pareikšti pagarbą šiai tiesai. Kas gi yra tos juokingos pastangos rasti nimfų miškuose ir najadų upeliuose, jeigu ne išblukęs prisiminimas ir sugadintas supratimas, kad Dievas yra visur? Stabmeldiškas menas kreipėsi į šias šmėklas dėl to, kad jos, jo nuomone, buvo užėmusios ieškomo Dievo vietą. Dievybės atsiminimas, kuris yra meno dėsnis, nušviečia tąjį intelektualinį nuopuolį, kuris

daugelį moderniųjų menininkų pastūmėjo viską skolintis iš stabmeldžių, net kūno ir drabužių formą, net veikėjų vardus. Nenorėdamas tikrojo Dievo ir negalėdamas jo užmiršti, menas jų rankose pradėjo pamėgdžioti tuos, kurie kadaise buvo sugadinę dieviškumo sąvoką. Nenorėdamas kalbėti apie Jėzų Kristų, jis užsispyrė kalbėti apie Jupiterį.

II

Toji pat tiesa nušviečia ir kitą klaidą: čia noriu kalbėti apie linkimą į netikrą idealą. Kadangi menas yra traukiamas idealo linkui, todėl pametęs iš akių šiaurės žvaigždę, jis eina prie netikro idealo. Klaidingas idealas yra abstrakcija. Paklydęs menas abstrakciją palaikė dvasios pakilimu. Jis tūkstančius kartų vaikštinėjo tuštumoje, nutolęs nuo dangaus ir nuo žemės, pakibęs tarp šių dviejų tikrovių be atramos. Mūsų vaikystės prisiminimuose iškyla daugybė epinių poemų, daugybė tragedijų, daugybė elegijų, daugybė meliodijų, kurios liudija, kad menas yra paklydęs ir kad eina netikro idealo linkui. Kokių realių katastrofų sukelia šitas netikras idealas! Kaip labai jis atgrąso žmogų nuo kasdieninės duonos! Kaip labai jis jį padaro ištižusį! Kaip labai jis jį pažemina, tarsi norėdamas jį pakelti! Kaip labai jis padaro jį nemokantį dirbti, o ypač ilsėtis! Kaip labai jis jam atima mie-

gą ir sykiu atima veiklumą! Kaip smarkiai, jam viešpataujant, aistros užgniaužia aktyvumą!

Vadinamoji klasikinė mokykla meno pirmavaizdžiu paskelbė netikrą idealą, savotišką abstrakciją, palenktą taisyklėmis, abstrakčioms, kaip ir ji pati. Vadinamoji romantikinė mokykla meno pirmavaizdžiu paskelbė netikrą ir begėdišką idealą, kuris, atrodė, siekiąs būti panašiu į pabaisą. Jeigu romantikinė mokykla būtų turėjusi kūrybinės galios, ji būtų sukūrusi pabaisą. Svaigulys ją stūmė į biaurumo prarają.

Biaurumas buvo viena iš baisiausių pagundų, kurios tik galėjo meną apnykti. Biaurumo meilė meno atžvilgiu yra tas pat, kas nuodėmė prieš prigimtį. Šis nusikaltimas prieštarauja pačiai daiktų esmei. Tačiau kritika, kuri turi galios viską suprasti, gali čia atpažinti meno paklydimą, beieškant idealo. Vaškinės, korektiškos, negyvos figūros, pagamintos klasikinės mokyklos, pastūmėjo romantikinę mokyklą aistringai pamėgti biaurumą. Ji manė, kad klasikinė mokykla nuobodi dėl to, kad joje buvo grožio. Ji nesuprato, kad klasikinė mokykla buvo nuobodi kaip tik dėl to, kad joje nebuvo grožio ir kad ji buvo kilusi iš susitarimo.

Pro visas šias klaidas mes matome prasiskverbiantį idealą, kuris, nors ir būdamas vienaip ar kitaip sugedęs, vis dėlto nušviečia meno iškrypimus. Vienašališkas viduramžių tapybos

sausumas, sustingusios ir kampuotos Perugi-nio[1]) madonos, visi Rafaelio pirmatakai rodo mums pastangų siekti idealo, kuris buvo tarsi pamiršęs medžiagą. Priešingai, Rafaelis ryžtasi užstoti kūnus ir iškelti plastinį grožį. *Madona della Sedia*[1]) protestuoja prieš senovines Italijos madonas. Tačiau Rafaelis, reaguodamas prieš savo pirmatakų idealą, pats savo ruožtu buvo stumiamas tam tikro idealo, kuris buvo artimas graikų idealui. Jis siekė plastinio grožio, bet norėjo, kad jis būtų tobulas. Jis nusidėjo dvasiai, bet formą palenkė dailumui.

Milžiniškos statulos, kurias Roma pastatė, pasakyčiau, kurias Romai išmūrino, savo imperatorių garbei, slepia savyje tam tikrą idealą, *jėgos idealą*. Senoji Roma mėgo jėgą, kaip modernioji Italija mėgsta meliodiją. Žodis *virtus*, kuris tarsi išreiškia itališkosios rasės pomėgį, seniau turėjo karinės vertybės prasmę, o šiandien jis yra taikomas balso bangavimui dainuojant (*Vir* — vyras, *vis* — jėga; *virtus* — drąsa, virtuozas, dainininkas). Virtuozas yra kilęs iš *vir*.

Mes galėtume pasiklausti visų tautų dulkių ir atrasti praėjusio idealo pėdsakus. Ąžuolų

---

[1]) *Mergelė kėdėje*, palyginta su vidurinių amžių madonomis iš tikro yra priešginybė, tiek joje yra iškeltas ir pabrėžtas žmogiškumas. Kompoziciniu atžvilgiu šitas kūrinys yra nepaprastai tobulas. Šiuo metu jis yra Pitti rūmuose Florencijoje.

amalas ir druidų akmens mums pasakytų, į kurią pasaulio šalį reiktų nusigrįžti, norint rasti galų idealą. Kinija mums parodytų sustingimą, aprėžtą riba. Indija mums parodytų sustingimą, nepripažįstantį jokios ribos. Graikija pro savo apskritas kolonas mums parodytų žemas šventyklas ir mėlyną dangų, Roma — tvirtovę, Eiiptas — sfinksus ir kapus.

Pro visas klaidas mes, tur būt, galėtume įžiūrėti iškreiptos tiesos apgadintą formą.

Liudvikas Davidas[2]), gyvenęs prieš penkiasdešimt metų, buvo vienas iš labiausiai paklydusių dailininkų, kokį tik galima matyti ir įsivaizduoti. Nors jo idealas ir labai yra juokingas, vis dėlto jis turėjo idealą. Jo Leonidas prie Termopylų yra tiek juokingas, kiek jis nori būti kilnus, bet vis dėlto jis nori būti kilnus. Davidas norėjo tapyti heroizmą ir žmogaus formų grožį. Jo herojai yra juokingi ir labiau panašūs į komedijos, negu į tragedijos personažus. Šie didžiuliai nuogi kūnai nori būti gražūs, bet tikrumoje yra nepaprastai biaurūs. Bet idealo siekimas visados matyti. Davido mokykla idealo ieškojo teatre. Bet ji jo vis dėlto ieškojo ir neturėjo minties pro jį eiti. Jos realizuojamas baurumas kyla iš klaidingos grožio sąvokos, ne iš pasirinkimo biaurumo dėliai.

---

[2]) *L. David* (1748—1825) prancūzų tapytojas.

III

Mūsų laikai regi kylančią literatūroje ir tapyboje mokyklą, arba geriau sakant paprotį, kuris vaizduoja tam tikrų daiktų biaurumą, aiškiai nusistatęs jį vaizduoti. Pradžioje buvo sakoma: „Biaurumas yra gražus", paskui ši formulė buvo palikta, nes ji buvo dar per daug panaši į doktriną, ir buvo pradėta atvaizduoti objektus tiktai tokius, koki jie yra tikrovėje, visiškai pamiršus idealą. Tasai papratimas, apie kurį čia kalbu, neturi netikro idealo, kaip senosios gausingos klaidos. Jis neturi *jokio* idealo. Tuo būdu jis nustoja buvęs meniška klaida: jis yra meno paneigimas.

Šitaip suprasta ir aiškinama vadinamoji realistinė mokykla aiškiai nušviečia netiesos prigimtį devynioliktajame šimtmetyje. Kitais šimtmečiais netiesa buvo baili ir dalinė. Ji tiesą iškreipdavo, bet jos neneigdavo. Ji ją sumažindavo, ji ją subiauriodavo, bet paprastai josios radikaliai neneigdavo. Devynioliktajame šimtmetyje, priešingai, kova vyksta tiktai centruose. Abejonė liečia jau ne vieną dalyką. Abejonė liečia viską, kai tik kas nors apie ką nors abejoja. Žemė yra išjudinta ligi gelmių. Prie smulkmenų jau nebekimbama. Šiuo metu neigiama visuma. Ištisos masės yra sviedžiamos žemyn.

Bet tasai reiškinys, kurį mes matome kylantį proto ir filosofijos srityse, išsivystęs meno sri-

tyje ir pasivadinęs realizmu, nėra meno silpninimas, bet visiškas jo išnaikinimas, nes jis yra laisvas idealo paneigimas. Dėl to realizmas kaip tik yra susijęs su devynioliktojo šimtmečio apraiškomis. Jis yra pilnutis, nelygstamas ir neaprėžtas.

Kai kurie paveikslai šį neigiamąjį darbą išbandė tapybos srityje, kai kurie vodeviliai teatro srityje. Herojiškam pradui, kuris beveik be išimties vyravo dramoje (šį žodį čia vartoju paprasta prasme) herojiškam pradui, kuris lyg ir buvo religinio prado atsiminimas bei pėdsakas, herojiškam pradui pranykus iš scenos, moderninė dvasia persimetė į kitą pusę ir, keršindama tragedijai, pradėjo vaizduoti kasdieninį gyvenimą, išnagrinėdama jį ligi smulkmenų, tarsi norėdama pasityčioti iš praėjusių laikų. Tai nesudarė kokio nors žanro, nes grynas ir tiesioginis neigimas, net nė klaidos srityje, negali turėti vardo. Visi vodeviliai negali būti priskirti šiai rūšiai. Grynas realizmas nei teatre nei kur kitur negavo vardo ir nesusiformavo jokiu pavidalu. Jis griauna meną, kur tik praeina ir nesiūlo nieko, kas jį atstovautų. Po jo pasilieka tik tuštuma.

Realizmas meno istorijoje užima absoliutinio skepticizmo vietą filosofijos istorijoje. Jis yra nevilties išraiška. Jis ateina tada, kai mokyklos krinta negyvos viena po kitos. Jis nieko neduo-

da joms pakeisti, tik į tuščią vietą meta ironišką žvilgsnį, kuris norėtų atrodyti linksmas.

Neseniai viename Paryžiaus teatre šunų gauja turėjo svarbią rolę.

„Ši gauja, rašė vienas žurnalas, nulėmė vakaro pasisekimą... Į sceną buvo numestas mėsos gabalas: visa gauja puolė ant jo, kaip vienas. Tai buvo uodegų ir nugarų makalynė. Salė buvo pašėliškai sujaudinta. Štai dėl ko veikalas buvo statomas šimtą penkiasdešimt sykių". (F. Sarcey).

Publika nepaprastai susijaudino dėl šunų, draskančių mėsą. Aš nė kiek nesistebiu. Bet istorija turės teisę konstatuoti šitą faktą.

Visi šie dalykai uždeda mums naują pareigą, atgimusią pareigą skelbti meno esmę, kuri buvo, yra ir bus *žengimas aukštyn.*

IV

Jeigu jau tokia prigimtis yra meno apskritai, tai ką kalbėti apie religinį meną? Jeigu jau menas apskritai turi kilninti žmogų, tai religinis menas jį turi kilninti dar labiau. Savo kilmės atsiminimą jis turi išlaikyti dar artimesnį, dar karštesnį, dar kilnesnį. Jis turi būti puikus atspindis tų šviesos bruožų, kuriuos tradicijos yra išlaikiusios žmoguje. Nenugalimą žmonijos atsiminimą ir nenugalimą josios viltį jis turi vaizduoti drąsiai, garbingai, stambiais brūkš-

niais. Jis turi budėti prie Jėzaus Kristaus lopšio, jis turi budėti prie jo kapo. Jis, kaip šv. Jonas, turi globoti Moterį, Nekaltai Pradėtąją, kuri yra tarsi patikėta jo rankoms. Religinis menas turi žengti į šį pasaulį pro Rytų vartus. Jis turi išskleisti nuo rojaus ligi Juozapato slėnio visame žmonijos gyvenime Dievo garbę, kaip kokį purpuro apsiaustą.

ROMANAS

I

Romanas yra mūsų amžininkas. Jis gimė devynioliktajame šimtmetyje. Todėl, manau, bus įdomu suvokti šios būtybės prigimtį, būtybės, kuri jau priklauso mūsų laikų studijoms.

Gal būt jūs man savo mintyje pasakysite: Romanas juk yra toks pat senas, kaip ir pasaulis. Nuo graikų idilijų ligi riterių apysakų viduriniais amžiais, nuo *Daphnis ir Chloė*[1]) ligi *Adelė ir Teodoras* romanai užpildo visas bibliotekas, visus memuarus, visą literatūrą.

Ši pastaba neprieštarauja tam, ką pasakiau aukščiau. Romano būta ir seniau, bet ne tokio, koks yra dabar. Vardas buvo toks pat, bet objektas buvo visiškai skirtingas. Šitas skirtumas kaip tik įspaudžia dabartiniam romanui blogą žymę, kurią naudinga panagrinėti.

---

1) Idilinis graikų rašytojo *Longus* (gyv. 4 š. pr. Kr.) romanas.

Senovėje romanas buvo tiktai vaizduotės žaismas. Neatsidėdamas realiam gyvenimui vaizduoti, jis jau iš tolo jo lenkėsi. Jis pasakojo keistus, stebuklingus, neįtikėtinus nuotykius. Jis pasivijo pasaką ir net įsibrovė į josios sritį. Kartais jo tonas buvo lyriškas, kartais epiškas, kartais tragiškas. Į gyvenimo tikrovę jis žiūrėjo, kaip į pavojų, kuris jį pražudytų ir kurio reikia išvengti, nenorint būti nubaustam mirtimi.

Fickeris savo *Senosios literatūros istorijoje* šitaip supranta romaną: tai iškalbingas eilės nuostabių nuotykių aprašymas. Jam artimas žanras buvo kelionių aprašymai, kuriuos pagimdė tolio ir stebuklo meilė, pažadinusi ir Aleksandro žygius.

Antonijus Diogenas[2]) parašė vieną iš tokių pasakojimų, kurio ištrauką mums yra palikęs Photius[3]). Jo siužetas yra paimtas iš nuostabių dalykų, vykstančių anapus Thulės salos. Prancūziškai išvertė Chardon de la Rochete (Mélanges de crit. et de philos., t I, Paris, 1812, 3 vol. in 8°).

Šitas pavadinimas yra prasmingas tokių darbų prigimčiai pažinti. Norėdama rasti siužetų

---

[2]) Graikų erotinės apysakos *Nuostabūs dalykai, vykstantieji anapus Thulės salos* autorius (gyv. 2 š. pr. Kr.).

[3]) *Photius* (gimęs 858 m.). Konstantinopolio patriarchas ir Bizantijos rašytojas; graikų schizmos pradininkas.

romanui, senoji literatūra keliavo anapus Thulės salos. Tai buvo kelionė, tolima ir nuostabi kelionė, kuri teikė romanui medžiagos. Skaitytojas būtų sumišęs, jeigu veiksmas būtų vykęs šalia jo, jeigu jis būtų galėjęs knygos herojų užgauti alkūne čia pat prie savęs, prie savo durų, arba jeigu jį būtų susitikęs, įeidamas į savo namus.

Senovėje žmonės herojumi domėjosi tik tada, kai jis buvo pasakiškas.

Achillas Tatius buvo vienas iš graikų atstovų šiai literatūrai. Tai jis parašė *Clitophomo ir Leukippo istoriją*. „Veikalas, sako Fickeris, yra pilnas keistų, neįtikėtinų nuotykių, prikrautas įvykių, kurie be reikalo sulaiko vyksmą ir neturi su juo išvidinio ryšio. Achilas Tatius, kalba Fickeris, nepraleidžia nė vienos progos nepaskęsdamas bombastiniuose aprašymuose, puošniuose pasakojimuose, monologuose arba sofistiškuose ir dirbtiniuose posakiuose, kurie nuolatos kartojasi".

Xenophonas ir Epheso, Charitonas, Eumathejus, Theodoras, Prodromas — vis tai yra, nors ir negarsūs, bet žinomi šioje graikų literatūros šakoje.

Kaip rodo naujųjų laikų tyrinėjimai, romanas gimė Graikijoje, baigiantis literatūrai arba tiksliau jai pasibaigus. Manau, jo neįžeidžiant, galima būtų jį taip apibrėžti:

Graikų romanas yra sugedusi epinės poemos forma, kuri palaikė tono išdidumą, bet prarado spalvą.

Rytų romanas yra atstovaujamas *Tūkstančio ir vienos nakties.* Tai sapnas — daugiau nieko. Tai vaizduotės pasivaikščiojimas, bijąs tikrovės. Doriniai siekiai, vistiek geri ar blogi, retai pasitaiko šioje knygoje. Vaizduotė čia bėga, kaip ištrūkęs arklys. Čia svarbu tik papasakoti nuostabių dalykų, o prieš akis pažerti daugybę aukso ir brangių akmenų.

Riterių gyvenimas ilgą laiką Europoje davė romanui daug medžiagos. Bet ar negalite jame atpažinti tą pačią *Tūkstančio ir vienos nakties* kryptį, nors ir ne tokią puošnią? Vietoje rytietiškos fantazijos čia vyrauja vakarietiška fantazija, bet vistiek tai yra *fantazija.* Maža pamokymų, maža noro moralizuoti ir net demoralizuoti, maža filosofinių pažiūrų. Tai gryni nuotykiai, mėgstami dėl jų pačių, ieškomi dėl jų pačių, išvystomi dėl jų pačių. Nuotykiai virsta meno tikslu ir gyvenimo tikslu, jeigu šiuo atveju galima vartoti gyvenimo ir meno žodžius.

Artindamiesi prie mūsų laikų, bet jų dar nepasiekę, galėsime moderniniame, bet dar ne mūsų dienų, romane pastebėti graikų romano žymių. Ši žymė yra pasikeitusi savo forma, nes civilizacija yra ne ta pati. Bet ji yra ta pati savo gelmėse, nes čia, kaip ir tenai, rašo tas pat žmogus. Aštuonioliktasis šimtmetis, kuris iš vi-

sų amžių yra vergiškiausias, kuris nuostabiu instinktu sugeba pasekti blogosiomis ypatybėmis, aštuonioliktasis šimtmetis pamėgdžiojo graikų nuosmūkio kūrybą. Florianas seka Longu. Labai keista ir labai būdinga, kad šis vargšas Longas, *Daphnis ir Chloė* autorius, buvo graikų sofistas. Būdamas sofistas ir sykiu sentimentalus romanistas. jis tarsi norėjo būti dvasiniu aštuonioliktojo šimtmečio prancūzų tėvu. Bukolikų kvailybės ir sofistų gudragalviavimai labai mėgsta vieni antrus. Paprastai juos lydi žiaurumas. Romanų piemenėliai ir sofistai yra dvi baisingos žmonių rūšys, kurios minkštu savo keliu pakviečia istorijon budelius — ir paprastai budeliai ateina.

Šitoji rafinuota ir sugedusi visuomenė, gimusi salionuose ir buduaruose, ieškojo savo romanuose kaimo, kitaip sakant, tokio daikto, kuris pats neturi vardo, bet kuris aštuonioliktajame šimtmetyje buvo pasisavinęs kaimo vardą. Tai yra ta pati žymė, kurią esu nurodęs senoviniuose romanuose, būtent: noras pabėgti nuo tikrovės. Mąstant apie teatrą, kuriame buvo vaidinamos aštuonioliktojo šimtmečio komedijos, regint savo dvasioje šį buduarą, pilną purvo, kraujo ir ašarų, galima suprasti, kad kaimas buvo kuo labiausiai tolima šalis, kurią galėjo pamėgdžioti ši nelaki ir paklydusi fantazija. Aštuonioliktasis šimtmetis, norėdamas eiti į nežinomus kraštus, ėjo į kaimą. Kaimas jam

buvo tie nuostabūs dalykai, kurių galima pamatyti anapus Thulės salos.

Aštuonioliktasis šimtmetis bandė ieškoti laimės kaime, kaip sužeistas žmogus, norėdamas pamiršti žemę, trokšta pasiekti mėnulį. Bet kaimas yra panašus į prigimtą Dievo šventyklą, ir ši šventykla neatsidaro pirmam pasitaikiusiajam. Aštuonioliktasis šimtmetis manė, kad kaimas yra panašus į užuolaidas, į židinio uždangas, kokias šitas amžius turėjo savo namuose, nes jo akis nebuvo pakankamai gryna kaimui paregėti ir jo dvasia nebuvo pakankamai atvira jam suprasti. Jis kalbėjo apie gamtą, kaip aklasis apie spalvas.

Trumpai apžvelgę minėtus dalykus, galėsime pasakyti, kad romanas nuo pat senovės ligi ponios de Genlis[6]) yra visuotinio pobūdžio. Jis reiškia žmogaus pastangas ištrūkti iš kasdieninio gyvenimo. Jis yra epinės poemos nuosmūkis. Epinė poema pasakojo apie tautų keliones, susijusias su karais. Romanas pasakojo tuo pačiu tonu individų keliones, susijusias su nuotykiais. Tautos prašė epinę poemą, kad ši įamžintų jų atliktus žygius. Individai prašė romaną, kad šis atstotų jų neatliktus žygius. Jie prašė jį patenkinti neaiškų heroizmo troškimą, kurį

[6]) *M-me St, de Genlis* (1746—1830) Orleano kunigaikščio vaikų mokytoja, pedagoginių — fantastinių romanų rašytoja.

turėjo jų vaizduotė, bet kurio nerealizavo jų širdis.

II

Devynioliktajame šimtmetyje romanas įžengia į priešingą kelią: jis ryžtasi vaizduoti paprastą gyvenimą. Jis pamiršta Thulės salą; jis pamiršta tūkstantį ir vieną naktį; jis netenka tolimų kraštų prisiminimo; jis sviedžia šalin epinius trimitus; jis kalba kasdienine kalba; jis mėgsta pasakoti smulkius dalykėlius; jis eina į mūsų miestus, į mūsų namus, į mūsų kambarius. Pasidarydamas mūsų kaimynu, jis pasidaro moderniška. Jis nori bičiuliautis su laiku ir su erdve taip lygiai, kaip senovinis romanas norėjo nutolti nuo laiko ir nuo erdvės. Jis mėgsta viską sužinoti, viską parodyti, smulkiai aprašyti veiksmo vietą ir veikėjų drabužius. Jis nori, kad ši vieta būtų mūsų pasivaikščiojimų, mūsų užsiėmimų, mūsų reikalų vieta, ir kad šis drabužis būtų tasai, kurį dėvime. Jis lygiai tiek pat deda pastangų įsibrauti į mūsų tarpą, kiek senovinis romanas dėjo pastangų nuo mūsų atsiskirti.

Balzacas pradėjo šią naują kryptį. Šitaip suprastas, romanas papročiams ir civilizacijai turėjo daug didesnės ir daug aktyvesnės įtakos, negu kitados.

Pirmiau jis buvo deklamatorius ir apsiblausęs. Dabar jis pasidarė rėksnys ir žvalus.

Senovinis romanas iškreipė idealinio gyvenimo prasmę. Moderninis romanas iškreipė realinio gyvenimo prasmę. Senovinis romanas suklaidino vaizduotę. Moderninis romanas, bent taip, kaip jis šiandien suprantamas, suklaidino širdį.

Todėl priekaištas, kurį padariau pats sau šio skyriaus pradžioje, ne tik savaime atkrinta, bet dar patvirtina patį teigimą: romanas gimė devynioliktajame šimtmetyje ir reikalauja sau vietos mūsų laikų istorijoje. Senųjų romanų pažinimas ne tik šios tiesos nesilpnina, bet dar ją sustiprina.

Senovinis romanas žadino žmonių smalsumą nuotykių keistumu ir tolimų kraštų nuostabumu.

Ko griebėsi moderninis romanas, norėdamas patenkinti šį nežinomybės troškimą?

Štai ką jis padarė. Jis pasikvietė pagalbon *aistrą:* jis kreipėsi į ją. Jis paprašė, kad ji užimtų Thulės salos vietą. Jis įsivaizdavo smarkius jausmus, norėdamas išvidiniu intensyvumu papildyti nusilpusią išviršinę eigą. Paskui jis aistrą įmaišė į kasdieninį gyvenimą, įtikindamas vyrus ir moteris, kad aistra esanti gyvenimo druska. Kadangi išvyka į aistrų sritį yra lengvesnė, negu išvyka į Thulės salą, todėl skaitytojas jautė savo siekimą čia pat po ranka, ir jo širdyje gimė noras pamėgdžioti.

Iš tikro, jeigu reiktų ieškoti moderninio romano prasmės ir paskolinti jai žodžių, štai, kaip ji maždaug į mus prabiltų:

„Jaunuoliai, gyvenimas neturi prasmės. Jis yra sunkus, slėgiąs, kvailas, nuobodus, žeminantis. Žmonės eina, nežinia iš kur ir nežinia į kur, liūdnu ir sunkiu keliu, kuriame kiekvienas žingsnis yra kvailybė. Jeigu jūs esate silpni, nuobodžiaukite pramintame kelyje, eikite juo klusniai. Jeigu jūs esate didingi, pasipriešinkite daiktų prigimčiai. Aišku, jūs sudušite į ją. Bet lyg tai svarbu? Jūs buvote didingi, ir aš, romanas, papasakosiu jūsų žygius — tai bus didelė jums paguoda.

Skubėkite aistrų keliu. Be abejo, jūs prieisite prie baisių katastrofų, nes aistros nieko neduoda tiems, kurie viską joms paaukoja. Bet užtat didingi jūs būsite mano akyse. Aš jūsų neišgelbėsiu, nes neturiu nei noro nei galios. Bet mielai žiūrėsiu į jūsų mirtį. Aš ištirsiu jūsų agonijos konvulsijas. Prie jų dar pridėsiu paveikslo ryškumui savos savimeilės, ir jūs turėsite garbės sulaukti sekėjų, einančių tuo pačiu keliu, kuris jus pražudė. Be to, katastrofos man patinka. Kiekvienas ieško malonumo ten, kur jos randa, ar ne tiesa? Jūsų nelaimės mane pralinksmina. Be abejo, ir taip jau per daug garbės tiems manęs klausantiems avigalviams, kad aš pasidžiaugiu jų agonija ir jų mirtimi. Eikite, tad jaunuoliai, paskui mane, nes aš vaikščioju tamsy-

bėse. Skubėkite vienas per kitą šiuo keliu, kuris niekur neveda. Gal mirdami jūs patirsite keletą malonių konvulsijų, kurios pralinksmins dykaduonius. Tokiu būdu aš praleisiu vieną dvi valandas, nes man baisiai nuobodu!"

Taip kalbėtų romanas, jeigu bent valandėlę jis nustotų melavęs ir apgaudinėjęs. Jis bando žmogų įtikinti, kad aistra duoda skonio pajausti gyvenimą. Bet kadangi dėl šito melo įvyksta ne kokia nors katastrofa, bet katastrofa tiesiog priešinga minėtam pažadui, todėl pasibiaurėjimas gyvenimu užlieja visą žmogų.

Klaida visados tyčiojasi. Reikia tik suprasti josios ironiją. Devynoliktasis amžius buvo prislėgtas. Aš tai gerai suprantu, nes jis gyveno be Dievo. Tuo metu pašoko romanas ir pasakė: Aš tave palinksminsiu. Vaistai, kurie negydo, paprastai apsargina. Duoti devynioliktajam amžiui į rankas romaną pasilinksminti buvo tas pat, ką į atvirą žaizdą įkišti geležinį kabliuką.

Devynioliktojo šimtmečio liūdesys nebuvo paviršutiniškas: tai buvo gilus liūdesys, tai buvo praraja.

Kai kurie jam sakė: Pamesk tuos visus troškimus ir žiūrėk savo reikalų. Tegul jaunimas būna praktiškas, pozityvus! Vaistas nuo liūdesio yra sumanumas.

Kurie šitaip kalbėjo, norėjo prarają tiktai uždengti. Devynioliktasis šimtmetis jų nepaklau-

sė, nes jis nenorėjo būti gyvas tiktai duona: jam reikėjo ir kitokio maisto. Žmonės, kurie mano esą pozityvūs, bet kurie neturi Dievo savo sieloje, yra negatyviausi iš visų žmonių. Kokiu būdu jie gali patenkinti kitus, jie, kurie patys yra netekę net troškimų? Kokiu būdu jie gali patenkinti kitų troškimus, kurių jie visiškai nesupranta? Kokiu būdu jie suras gyvenimo žodį, jeigu jie nemoka tos kalbos, kurioje yra šitas žodis? Kokiu būdu jie ras kelią, jeigu jie neturi instinkto ieškoti.

Sumanumas, be abejo, yra gerbtinas. Jo galima rasti visose didybėse. Jo neišskira joks kilnumas. Jis gyvena visuose aukštuose ir nedraudžia kilti aukštyn. Bet abejingumas kartais pasisavina šį žodį ir piktnaudžiauja jo autoritetą. Kai abejingumas nori uždusinti žmogaus troškimus, jis pasislepia ir pasivadina sumanumu. Tuomet jis sako žmogui: Pasitenkink niekais!

Praraja buvo abejingumo užmaskuota, bet ne užversta. Atėjo romanas ir, norėdamas ją užpilti, sviedė į josios žiotis aistrą. Šį kartą praraja nebuvo visiškai užmaskuota. Bet ji nebuvo nė užversta. Ji buvo dar pagilinta.

Aistra ištuština žmogaus širdį.

Ji pašalina tai, ką žmogus turėjo, bet nieku nepakeičia to, ką pašalino.

Atsivėrusi praraja gali būti užpildyta tiktai Dievu. Tik vienas Dievas gali padaryti, kad žmogus nebūtų prislėgtas.

Tuo tarpu romanas, kaip aš jį šiuo tarpu suprantu, yra žmogaus pastangos duoti pasauliui druskos be Dievo, norint gyvenimą padaryti skanų, patrauklų, ugningą, nepaisant To, Kuris yra.

Šias pastangas turėjo ištikti ir ištiko štai koksai likimas: Pasityčiojimas, kuris jų tykojo jau seniau, dabar užgriuvo jas su baisiu trenksmu. Romanas dar labiau padidino žmogaus liūdesį. Jo keistybių lėkštumas pasidarė dar nuobodesnis, negu abejingumas.

Jis tikėjo palinksminsiąs žmogų sampyniais. Žmogus, kuris trokšta ir alksta vienybės, vistiek sąmoningai ar nesąmoningai, toks žmogus užsitaiso revolverį, jeigu jį kas nori tokiu būdu paguosti, ir suskaldo sau kiaušą. Aistra sujudino jo sielą, sujudino ją be tvarkos: ji sukėlė troškimų, bet jų nepatenkino. Ji pradėjo rikdyti nuobodulį, kuris ligi tol buvo kurčias. Ji parodė tuštumą ir, vietoje ją užpildžiusi, vietoje ją sumažinusi, ji padidino ją, nes atskleidė josios buvimą. Miegąs liūdesys dar leidžia ligoniui šiek tiek valgyti ir šiek tiek prasnūsti. Bet prabudęs liūdesys, nenustodamas būti liūdesiu, pradeda dairytis mirties linkui. Jeigu Werteris nedaug turėjo pasekėjų, reikia tik dėkoti Dievui, kad jis apsaugojo žmogų nuo blogio logikos, nes *Werteris* yra tipiška knyga, kuri veda žmogų į karstą.

Kas tad yra romanas? (Nereikia kartoti, kad šį žodį čia vartoju Werterio nurodyta prasme). Kas tad yra romanas?

Romanas iš esmės yra slėgianti knyga.

Manau būsią gera ir naudinga supažindinti su šia paprasta tiesa.

Daug geranorių ir giliai protingų asmenų mano, kad romanai yra blogos knygos. Jie apgailestauja tai savo širdyje, bet pasilieka prisirišę prie šių blogų knygų, nes jos esančios labai įdomios.

Šita fatališka klaida gali visiškai sugadinti dvasią, todėl reikalinga ja nusikratyti.

Žmogaus širdis yra sukurta laimei ir pilnatvei. Todėl ji neturi teisės gailėtis ir tuštumos tuštumos. Žmogaus širdis yra sukurta meilei. Tuo tarpu bendra blogų romanų žymė yra meilės stoka.

Asmens, apie kuriuos neseniai kalbėjau, mano, kad romanas atvaizduoja gyvenimą, laimę, šilimą, bet kad reikią atsisakyti laimės, nes ji esanti pavojinga.

Tuo tarpu kaip tik yra priešingai. Romanas yra šalčiausia iš visų knygų. Dar daugiau, jis turi labai keistą troškimą, kurį reikia pažymėti, būtent: *nelaimės troškimą.* Reikia tad nelaimės atsisakyti, nes nelaimė yra pavojinga.

Romanas trokšta nelaimės.

Jis mėgsta siurbti kraują, kaip vampyras, kraują, kuris teka visiškai nenaudingai. Jis gardžiuojasi žmogaus substancija. Jis mėgsta žiūrėti į tekančias ašaras, jeigu tik jos teka veltui. Ar žinote, kada jis esti išdidus? Tada, kai surenka daugybę baisybių ir kai jomis jus papeni. Jis esti išdidus, kai prieš jūsų akis pastato likimo aukas, besitampančias agonijos konvulsijose, nes likimas yra tokia galia, kuri vadovauja jo išradimams. Blogo romano esmė yra likimas. Blogas romanas geria su džiaugsmu žuvusio žmogaus ašaras, žuvusio, tą momentą, kai jau manė išsigelbėsiąs, žuvusio be vilties.

Blogas romanas niekina pasigailėjimą, kuris galėtų suminkštinti jo durklo ašmenis. Jis mėgsta draskyti. Jis mėgsta pats gerti širdies kraują ir kitus juo girdyti. Bet kadangi šitaip pralietas kraujas troškulio nenumalšina, todėl skaitytojas, vis labiau nuvargdamas, savo kankinimą laikydamas priemone išsigelbėti, pradeda šaukti: *Dar, dar!* Romanas vis daugiau kraujo lieja, praraja didėja, liūdesys auga, kaip žaizda, kurią kas nors draskytų, norėdamas pasismaginti.

Aukščiausiame laipsnyje užeina svaigulys, liūdesio svaigulys, ir skaitytojas, nežinodamas, ką bepradėti, pradeda jausti kaž kokį neišaiškinamą, bet tikrą troškimą pasidalinti nelaime su romano herojumi. Pamėgdžiojimo dvasia, kuri žmogui yra visai natūrali, gali atsirasti ir skaus-

mo akivaizdoje. Tai keista, bet taip yra. Skausmo akivaizdoje, kai kurie nuobodžiaują žmonės gali pasakyti:„*O jeigu taip aš pamėginčiau!*“

Senoviniai rašytojai svaigulį vaizdavo pavidalu pabaisos, gulinčios prarajos dugne ir šaukiančios tuos, kurie į ją žiūri. Užtat reikia saugotis. Čia viskas priklauso nuo tos nuotaikos, kuri iš žmogaus kalba, ir nuo tos grynos ar negrynos intencijos, kuri diktuoja jos žodžius. Aistroms ir jų sukeltoms katastrofoms atvaizduoti esama tokio būdo, kuris kai kuriems nepritvrusiems ir prislėgtiems skaitytojams daro tokio įspūdžio, kaip žalčio pažvelgimas į paukštelį.

Šitoji nesuprantama pagunda paaiškina kai kurių romanų pasisekimą. Jie yra toki slėgią, kad rodos jų negalima imti nė į rankas. Bet skaitytojo savimeilė ateina jiems į pagalbą. Gal paklausite, kokiu būdu čia gali įsikišti savimeilė? Argi nežinote, kad savimeilė atsiranda visados, kai tik reikia padaryti kokią nors kvailybę? Tikrai! Tai keista, bet taip yra. Tikėkite tuo, nes tai galima ir pastebėti. Žmogus, kuris perskaitė pasitenkinęs daugybę herojui atsitikusių nelaimių, gali ir pats ryžtis būti nelaimingas, kad galėtų atrodyti herojiškas. Jis mano, kad nelaimė jam suteiks heroizmo arba bent heroizmo išvaizdos. Heroizmas savaime neatsitinka — net ir savo išvaizda. Bet nelaimė atsitinka dažnai ir — realiai.

Reiktų juoktis iš Renės ir iš Werterio, mirtinai juoktis.

Romantiškų herojų akivaizdoje reiktų taip susikvatoti, kad net pasaulis sugriūtų. Tai būtų, tur būt, vienintelis triukšmas, kuris juos pažadintų iš jų snaudulio.

Daiktavardis *romanas* sukūrė dvi būdvardžio lytis: *romaniškas* ir *romantiškas*. Pirmasis iš šių būdvardžių atitinka senovinį romaną, antrasis moderninį romaną. Senovinių romanų herojai buvo romaniški: šis žodis tarsi nurodo jų pamėgimą gėrėtis išvidiniais sielos atsitiktinumais. Šio posakio absurdiškumas atitinka dalyko absurdiškumą.

Blogam romanui būdingas yra ramybės niekinimas.

Jis mėgsta sakyti, kad ramybė esąs negatyvus dalykas, pagamintas menkiems žmogiūkščiams. Nerimas, priešingai, esąs didžiųjų sielų privilegija. Jis net linksta įtarti, kad Dievas esąs be gyvybės ir kad šėtonas esąs grynasis veiksmas.

Tuo tarpu ramybė, tarsi kokia ryjanti ugnis, dega amžiname džiaugsme ir garbėje, kaip puikus garbinimo smilkalas aukštybėse, kur ilsisi Dievo akis. Begalinėse savo gelmėse ji slepia meilės polėkį ir garbinamosios aukos veiklumą.

Nerimas lėtai ir bergždžiai vedžioja nenaudingas ir prislėgtas savo aukas po šalto vandens griovius ir po purvo pelkes.

Tą dieną, kai žmogus bus visiškai įtikintas, kad liūdesys glūdi aistroje, kad džiaugsmas glūdi veikime, kad klaida yra šalta, nes ji yra nerami, kad tiesa yra deginanti, nes ji yra rami, tą dieną žmogus nustebęs žiūrės į savo istoriją.

Pasakojimas, kaip ir istorija, norėdamas išvengti slėgiančio įspūdžio ir mesti šviesos, turi leisti įvykiuose pajausti Dievo buvimą. Dievo buvimas yra kvėpalai, kurie žmogaus gyvenimą apsaugo nuo puvėsių. Blogas romanas aukščiausiame laipsnyje buvo Dievo buvimo neigimas. Pamažu šių veikalų medžiaga, vadinasi, pasakojami įvykiai, visiškai supuvo. Kartas nuo karto pasirodydavo knygų, kurios jau nebebuvo net lavonai, nes ir lavono pavidalas jau buvo išnykęs. Tai buvo tiesiog nepavadinamas dalykas, nes jokioje kalboje jam nėra žodžio.

Reikia tad gyvenimui grąžinti jo pavidalą. Reikia, kad visos pasakojimų rūšys, visi meno kūriniai būtų atnaujinti Dievo buvimu. Likimo, kuris yra mirties karalija, priešginybė yra Apvaizda, kuri yra gyvybės karalija.

Likimas yra nepermaldaujamas. Mirties draugai kreipėsi į jį, prašydami, kad jis duotų jiems savo painių, gausingų ir bergždžių baisybių. Gailestingumas yra priešingas likimui. Gyvenimo draugai galėtų prašyti gailestingumą, kad šis duotų jiems meno dėsnį. Jie galėtų iš šių gyvybės versmių semtis gryno, sveiko van-

dens. Įvairiu, laisvu, vaisingu, puikiu šviesos atspindžių žaismu jie galėtų pakeisti baisius ir nuobodžius tamsos sampynius. Ar jums neatrodo, kad tikrosios dramos, kuri atsimintų savo vardą, kuri norėtų būti veiksmas ir kurti veiksmą, ar šios dramos raktas nebūtų gailestingumas? Gailestingumas yra gausus, plačios širdies, netikėtas, vaisingas, veiklus ir drąsus! Jis nieko nebijo, ir blogis ištirpsta priešais jį. Likimas yra siauras, bailus numatytas, sausas ir pasyvus.

Blogas romanas jums rodo puolimą, kaip neišvengiamą visų pastangų galą. Jis žmogui atima drąsą, jis jį pažemina, prislėgia, jis verčia jį pasirinkti arba plokščią gyvenimą, kuris niekur neveda, arba netikrą heroizmą, kuris veda į prarają. Jis pamiršta pats ir kitus priverčia pamiršti tikrą didybę, kuri veda į dangų. Jis gimdo pasibiaurėjimą, siaubą, nerimą ir bergždžią užuojautą. Jis pamiršta susižavėjimą, tąjį kilnų ir retą veiksmą, kuris atidaro ašarų šaltinius.

Tai, kas pataiso netikrą dvasios pakilimą, anaiptol nėra dvasios smukimas žemyn, nes jis yra bejėgis ir biaurus. Tai, kas pataiso netikrą dvasios pakilimą, yra kitas aukštesnis ir tikresnis pakilimas. Norint surasti gyvenimą, reikia visados žiūrėti aukštyn. Tikrai pozityvus žmogus yra tasai, kuriam Dievas duoda jėgos nuolatos kelti savo žvilgį į viršų. Ne egoizmas pataiso netikrą širdies polėkį, bet kitas polėkis,

degąs ir tikras. Argi nebūtų gražu, didinga ir galima gailestingumo žaibais nustebinti tuos, kurie mielai smaugia vienas kitą likimo raiščiais? Argi jau nelaikas, kad Dievo Įstatymas pasirodytų esąs tiesos dėsnis, grožio dėsnis, kad slogiu klaidos prieštaravimu iškreipti dalykai būtų perkeisti tikros vienybės, kuri apima viską, išskyrus klaidą?

STILIUS

I

Stilius yra galybė, kuri, kaip ir visos kitos galybės, prašosi atkeršijama. Vargšas žodis, jis reiškia tokį didį dalyką, o yra vienas iš labiausiai išniekintų žodžių pasaulyje. Toji idėjų asociacija, apie kurią dažnai kalbėdavau, apie kurią kalbu ir šiandien, mus įpratino laikyti stilių menu susiūti žodžius vieną po kito, sustatyti sakinius pagal tuščią, elegantišką, nereikšmingą simetriją. Retoriaus stilius, kaip ir beveik visos grožybės, yra negatyvus dalykas. Jų nuomone gerai rašyti pakanka išvengti blogų sąskambių, nekilnių ar per daug familiarių posakių, aštrių žodžių. Kai šios mechaniškos sąlygos, savo įvairumu ir savo kvailumu panašios į žaidimų sąlygas, yra išpildomos, tuomet, sakoma, žmogus moka rašyti ir tuomet jis pelno pirmąją premiją.

Įvertinti šiuo atžvilgiu rašytojams ir nustatyti jų eilei yra priemonė: reikia suskaityti klaidas, kaip mokykloje. Tasai, kuris jų turės ma-

žiausia, bus paskelbtas pirmuoju. Šitas būdas yra savotiškas išpažinimas. Jis išpažįsta mūsų slaptą mintį. Jis parodo, kad į absoliutinį susilaikymą mes žiūrime kaip į tobulybę ir kad, mūsų nuomone, geriausiai padaro tasai, kuris nieko nepadaro.

Retorių mėgstamas ir patariamas stilius yra sukurtas pagal nebūties paveikslą. Jei kas nors mąsto, jie erzinasi. Bet jei kas nors kalba, jie erzinasi dar daugiau. Jie stiliui niekados neatleidžia teigimų griežtumo. Jie stiliuje žavisi neaiškumu ir neasmeniškumu. Jų patarimus arba, kaip jie sako, jų taisykles galima būtų šitaip santraukiškai išreikšti.

„Apskritai, norint būti išmintingam, reikia nieko nemąstyti, į nieką netikėti, nieko nesitikėti, nieko nemylėti, nieko nekęsti, nes mintis, tikėjimas, viltis ir meilė erzina kai kuriuos asmenis, kurių nereikia erzinti. Panerkite savo dvasią į drungną abejojimo ir nuobodumo orą. Įvarykite skaitytojams mažiausiai tokį nuobodulį, kokį turite patys. Tai geriausia priemonė pasirodyti protingu. Visa, kas yra nenuobodu, jie laiko perdėta. Taigi: netikėkite į nieką, todėl būsite tikri, kad nieko nemylite. Juk jeigu ką nors mylėsite, žmonės sakys, kad jūs esate egzaltuoti. Vis dėlto, nors ir nereikia eiti per toli net ir į nebūtį, tegul tai būtų ir geriausias kelias, vis dėlto aš prileidžiu, malonūs mokiniai, aš pri-

leidžiu hipotezę, kad jūs, savo neišmėginto jaunystės karščio stumiami, labiau linksite į vieną kokią nors pažiūrą, negu į jai priešingą. Bet tikiuosi, kad ši nelaimė jums pasitaikys gana retai. Be abejo, reikia numatyti visokius atsitikimus, net ir tokius, kada jus pagaus pagunda į ką nors tikėti. Tiesa, tai retas atsitikimas. Bet žmogus yra silpnas, mes visi esame netobuli. Vis dėlto gero rašytojo pareiga yra šią pagundą kiek galima labiau pridengti. Norint išvengti teigimo, reikia pasigelbėti tomis puikiomis priemonėmis, kurių moko retorika. Reikia sakyti: *gal būt, rodos, jeigu taip galima pasakyti...*

Mintis jau pati savaime yra nekenčiama. Jei, nelaimei, jūs turite kokią nors mintį, reikia stengtis, kiek galima, ją sunaikinti žodžio pagalba, nes žodis kaip tik ir yra duotas šiam reikalui. Turėdami kokią nors mintį, jūs būsite įtariami, kad esate originalūs. Jeigu tą mintį išreikšite energingai ir drąsiai, tuč tuojau būsite priskirti pamišėlių kategorijai. Jei tad turite kokią nors mintį, bent pridenkite ją. Žodis kaip tik ir bus toji priedanga. Jeigu jūsų stilius yra nublukęs ir negyvas, jeigu jis yra panašus į visų kitų stilių, gal žmonės jums ir dovanos, kad turite kokią nors idėją. Išbraukite tad viską, kas yra kilnu, gilu ar platu. Išbraukite viską, kas žodžiuose apreikštų aiškiai jūsų mintį ir jūsų sielą, jūsų būdą ir jūsų asmenį. Stenkitės, kad jūsų sakiniai būtų ilgi, ramūs, bejėgiai

ir neasmeniniai, toki, kuriuos žmonės skaito visur, prieš paskaitydami dar sykį jūsų knygoje.

Būkite panašūs į visus. Jeigu, nelaimei, pasitaikytų jums kas nors pasakyti, atrodykite, kad nieko neturite pasakyti, nes žodis žmogui yra duotas jo minčiai pridengti — ne drąsiu neigimu, bet ilgu, besivelkančiu elegantišku šydu".

Štai kaip kalba netikra retorika. Štai kaip ji kalbėtų, jeigu drįstų kalbėti. Bet ji nedrįsta net pasakyti, kad ji neturi drąsos. Ji neturi net jėgų jausti savo silpnumą. Jos žvilgis per trumpas pastebėti savo niekybei.

Savo praktikoje ji realizuoja nebūtį. Bet ji yra nepakankamai protinga, kad iš jos sukurtų teoriją. Savęs ji tiek nepažįsta, kiek ir visų kitų. Ji nežino, koks yra jos pačios pavidalas. Aukščiau aš esu jį jai parodęs. Bet pažvelgusi ji jo nepažins. Jai atrodys, kad jis perdėtas. Norėdama jį pataisyti, ji pridengs jį visokiais „gal būt" ir „maž daug". Tuo būdu ji tik įrodys, kad turėjau pagrindo taip sakyti. Aš galėjau duoti tik nebūties formulę. Ji sugebės duoti praktinių pavyzdžių. Tūkstančiais salygų suminkštindama jai taikomų žodžių griežtumą, ji kaip tik absoliučiai patvirtins jų teisingumą ir tikrumą. Juk jeigu juos ištartų vieną po kito, ji juos suprastų, ir tuo pačiu juos paneigtų, nes tuomet ką nors pasakytų.

Pamirškime dabar netikrą retoriką. Valandėlę ji gali būti naudinga. Skelbdama netiesą, ji kartais įkvepia pasibaisėjimo ir tuo būdu pastūmi į tiesos kelią. Bet dabar pamirškime ją!

Kas yra stilius?

Stilius yra žmogaus žodis. Žmogaus žodis turi būti laisvas ir kuklus. Sujungiant šiuos du žodžius į vieną, galima pasakyti, kad jis turi būti *tikras*.

Tiesa, kuri yra minties dėsnis ir gyvenimo dėsnis, yra taip pat ir žodžio dėsnis — visados ta pati tiesa.

Klaida, kuri viską skaldo, randa priemonių minčiai duoti vieną kryptį, gyvenimui kitą, žodžiui trečią. Ji sugeba visiems šiems dalykams išrasti įvairių ir prieštaraujančių taisyklių.

Atbuskime! Atmerkime akis! Paregėkime paprasčiausią, bet labiausiai nepastebimą dalyką: *dėsnio vienybę*.

Tiesa yra gyvenimas. Aišku, kad žmogus turi gyventi tiesoje.

Aišku, kad žmogaus mintis turi atitikti tą pačią tiesą, kaip ir jo veikimas, nes nėra dviejų prieštaraujančių tiesų.

Aišku, taip pat, kad žmogaus žodis turi atitikti tą pačią tiesą, kaip ir jo mintis ir jo veikimas, nes nėra trijų prieštaraujančių tiesų.

Tuo būdu žmogus turi:

Gyventi tiesoje,

Mąstyti taip, kaip gyvena,
Kalbėti taip, kaip mąsto.

Štai stiliaus dėsnis. Mes esame pasiekę visišką paprastumą, nes esame pasiekę visišką tiesą.

Ar tai reiškia, kad visų žmonių stilius turi būti panašus?

Anaiptol! Nors tiesa yra ir viena, bet mes esame skirtingi vienas nuo kito, ir tiesos padaryti mums įspūdžiai visados yra įvairūs, nors ir niekados neprieštarauja.

Ta pati saulė praskečia lelijos ir rožės žiedus. Lelija ir rožė įvairiai prima tą pačią šviesą ir tą pačią šilimą, nes jų sugebėjimai, jų reikalai, jų išvidiniai polinkiai yra skirtingi, nors ir neprieštarauja.

Klaida yra nuobodi ir prieštaraujanti. Tiesa yra viena ir visados nauja. Ji leidžia kiekvienam turėti savą stilių.

Žmogaus reiškiamos idėjos yra visų nuosavybė. Bet šito žmogaus stilius yra jo vieno savybė.

Tegul tą patį žodį taria du žmonės: šie du ištarti žodžiai neskambės vienodai.

Štai kalba vienas žmogus: jį supanti balso sfera yra plati. Jo balso virpėjimai skamba idėjų pasaulyje ir atveria langą į begalybę.

Štai kalba kitas žmogus: jis taria tuos pačius skiemenis. Bet jį supanti balso sfera yra siaura, ir jo balsas nepakyla. Jūs nieko nepajau-

čiate, kas glūdėtų po tiesiogine ištartų žodžių prasme.

Stilius yra mūsų asmens išsiveržimas: tai mūsų kūryba.

Savo reiškiamos idėjos mes nekuriame[1]. Bet mes kuriame savo stilių. Žmogus, nors ir nebūdamas genijumi, gali paregėti didžią tiesą. Bet šiai tiesai pasakyti aiškiais žodžiais, išreikšti jai nemirtinga kalba, pažymėti jai savu vardu, ją sujungti žmonių akyse su savimi reikia būti genijumi. Genijaus vieta yra stilius: stilius yra jo gyvenamoji vieta, jo įrodymas, jo žy-

---

[1]) Čia Hello nepateisinamai susiaurina žmogiškąją kūrybą, suvesdmas ją tik į stilių ir nepripažindamas idėjų kūrybos. Žmogaus dvasia yra kūrybiška savo esmėje, todėl ji nieko nepasisavina neperkūrusi. Net paprastas pojūčių pažinimas jau yra kūryba. Juo mes leidžiamės giliau į dvasios sritis, tuo kūryba didėja. Visas žmonijos turtas idėjinėje srityje yra ne duotas iš aukšto, ne įdiegtas iš prigimties, bet sukurtas. Be abejo, galima šitą kūrybą pasisavinti ir ją išreikšti. Bet net šitas pasisavinimas nevyksta mechaniškai. Pasisavinimas dvasios srityje visados esti daugiau ar mažiau kūrybiškas. Juo šito kūrybiško elemento yra daugiau, tuo pasisavinimas yra gilesnis ir tuo reiškiama idėja yra savesnė. Todėl genijaus vieta, apie kurią kalba toliau Hello yra ne tiek stiliaus, kiek idėjų srityje. Idėjų originalumas, vadinasi, jų sukūrimas kaip tik yra genijaus žymė ir garbė.

mė ir jo garbė. Galite sakyti, ką norite, jeigu jūs neturėsite stiliaus, jūs neįgysite garbės[2]).

Stilius negali būti pakeistas nors ir labai spindinčia mintimi. Nuo jo niekas negali atleisti. Jis yra būtina garbės sąlyga. Jį, kaip garbę, reikia pelnyti; jį, kaip, garbę, reikia laimėti.

Mes sakome, kad žmogus kalba ta ar kita kalba tada, kai jis ja kalba taip, kaip nori. Štai kodėl kalba, ypatingai prancūzų kalba, nepasiduoda kiekvienam atėjūnui. Ji reikalauja kovos, ir ją laimi tik tas, kuris ją nugali. Žmonija, būdama tokia žiauri mąstytojui, sutinka juo žavėtis tiktai jo žodžių spindėjimo priversta. Ji nusilenkia žodžio smūgiams. Kalbėdama apie didį rašytoją, kuris kovojo su savo idėja, norėdamas ją sugauti, ir su savo kalba, norėdamas ją apvaldyti, ji nors ir nenoromis sako:

„Qu'l règne avec éclat sur sa propre conquête
Et que de sa victoire il couronne sa tête"[3]).

---

[2]) Istorijoje šitas dėsnis nėra patvirtinamas absoliučiai. Esama labai garbingų žmonių, garsių savo idėjomis, bet visiškai necharakteringų savo stiliumi. Vargiai stiliaus koncepcija galima taikyti, pavyzdžiui, šv. Tomui Akviniečiui, kuris yra rašęs pagal tam tikrą šabloną ir kurio asmens vidaus stiliuje yra beveik visiškai nežymu. Tuo tarpu šie žmonės kaip tik yra garbingi, vadinasi, ne savo stiliumi, bet savo veikalų idėjomis.

[3]) Vertimas: „Tegul jis garbingai viešpatauja savo paties laimėjimu ir savo pergale tegul apvainikuoja savo galvą".

Žmogus, įsigijęs stilių, praranda, kaip karalius, malonumą būti incognito. Jį žmonės pradeda pažinti, vos jam pravėrus burną. Jis išduoda save, vos pasirodęs.

Retorika jums pataria pasekti didžiaisiais rašytojais. Ji mano, kad jie turi receptą ir kad užtenka šį receptą pasiimti. Bet jų receptas yra jų pačių būsena. Jų asmuo yra neprieinamas ir niekas negali jo pasisavinti. Galima pavogti tik jų drabužį. Bet čia pat vagį ištinka ir bausmė: pavogtas drabužis jam netinka, jis yra per ilgas jo ūgiui.

Duokite vienam žmogui kito žmogaus idėjas, duokite jam viską: veikalo planą, visumą ir smulkmenas, medžiagą, viską, net žodžius — niekados šie du veikalai nebus panašūs vienas į antrą.

Didis rašytojas ir tasai *kitas* bus amžinai atskirti prarajos. Kiekvienas jų turės savą stilių.

Stilius! Koks didingas žodis! Tai paslapties vardas. Bet kokia yra šio žodžio prasmė? Kas iš tikrųjų yra stilius?

Ta pati idėja, įėjusi į tūkstantį protų, išeis iš jų tūkstančiu skirtingų išraiškų. Šios išraiškos bus įvairios, kaip įvairus yra tasai slaptingas darbas, kurį idėja atlieka kiekviename iš mūsų. Mūsų išraiška bus pasėka to apipavidalinimo, kurį idėja patirs mūsų sieloje. Idėja mūsų žodžiui duos tą patį atspindį, kurį pati bus įgijusi

mumyse. Paskendusi mumyse, ji įeis į mūsų pavidalą, ten susiformuos ir, apsireikšdama iš viršaus, ji pasirodys tokia forma, kokią mūsų dvasia jai bus suteikusi. Santykis, kuris susidarė tarp jos ir mūsų, bus apreikštas žodžiu. Mūsų stilius yra mūsų asmens parašas idėjoje. Mūsų stilius yra mūsų herbas, mūsų antspaudas, mūsų graviūra, mūsų ženklas, savaime įsispaudęs į karštą, dar tebetekantį metalą.

Tas dėsnis yra visur. Tai yra visatos dėsnis. Vienybė padaro kūną gražų. Grožis, kaldamas pinigus iš medžiagos, į šią inertišką ir abejingą masę įspaudžia karaliaus paveikslą.

Rašytojo ir retoriaus stilius skiriasi, kaip eržkėtrožės žiedas nuo popierinės savo imitacijos.

Pirmasis yra organiškas, antroji yra mechaniška.

II

Organiškas stilius yra gyvas žodis gyvos idėjos tarnyboje. Mechaniškas stilius yra žodžių sudėstymas pagal tam tikras sutartines taisykles. Organiškas stilius prasiskverbia į daiktų širdį ir perveria gyvybę. Mechaniškas stilius nuslysta jų paviršiumi. Jis tarsi bijo pasakyti žodžio, nes jo sąžinė yra negryna. Pirmasis yra laisvas, atviras, aiškus, drąsus. Jis yra be baimės, nes jis yra be priekaišto. Antrasis yra bai-

lus, netikras, neapsisprendęs, ištižęs ir melagis. Pirmasis esmingai yra asmeninis. Jis reikalauja, kad žmogus mąstytų ir kalbėtų taip, kaip mąsto; kad jis tikėtų iš vidaus ir gyvai į tą, ką jis sako. Antrasis rankioja iš visų kampų jau tūkstančius sykių vartotas nuvytusias gėles. Jis yra pasiūtas iš senų skarmalų. Pirmasis taip ankštai prisispaudžia prie minties, kaip pavirsta josios kūnu. Jūs negalite jo atskirti nuo minties, negalite žavėtis vienu, nesižavėdami antru, net negalite mąstyti apie idėją, nepasigelbėdami žodžiais, kurie yra tarsi tik jai ir parinkti. Antrasis yra plazdanti uždanga, kuri plevėsuoja aplinkui mintį, niekados jos nepaliesdama. Pirmasis yra kova, antrasis yra manevrai.

Pirmąjį aš vadinu organišku, nes jis kyla iš gyvos idėjos, kaip gėlė kyla iš daigo. Jo grožis yra išviršinis išvidinio grožio spinduliavimas, kurį jis mums apreiškia. Jis sugeba reljefingai, aiškiai išreikšti visus mūsų minties atžvilgius. Jis išvysto viduje glūdintį spindėjimą. Jis visur neša šviesą ir žodį. Jis apšviečia šuntakius. Jis meta kibirkštį į paraką, kad sprogimas ir liepsna pažadintų snaudalius.

Antrąjį aš vadinu mechanišku, nes jis yra dirbtinis išviršinių pradų ir šalia vienas kito padėtų gabalų padaras. Jo elegancija yra apgailėtina, nes paskolinta: ji jam nepriklauso, ji yra atėjusi jam iš viršaus. Tarp šių dviejų stilių yra toks pat skirtumas, koks yra tarp gyvo žmo-

gaus ir automato. Organiškas stilius turi savą elgseną. Jis turi savo švelnumo ir savo karščio. Jis turi nepramatytų, įvairių savaimingų judėsių, kaip gyvybė. Jis keičia savo išraišką, kaip žmogaus veidas. Jis alsuoja gyvybe. Jis yra skvarbus, kaip ugnis ir kaip žvilgis. Tuo tarpu mechaniško stiliaus judėsiai yra išmatuoti, kaip mašinos.

Jis neturi grakštumo, nes jis neturi jėgos. Jis yra nejudrus, o jeigu kartais lyg ir atrodo judąs, tai šis jo judėjimas yra dar nerangesnis, negu jo sustingimas. Jame galima jausti mechaniko norą jį įkaitinti. Bet, neturėdamas ugnies, jis panaudoja spyruokles.

Mechaniškas stilius kartais yra elegantiškas blogąja šio žodžio prasme.

Organiškas stilius visados yra paprastas. Bet jo paprastumas yra panašus į žaibo paprastumą, kai du įelektrinti debesys susitinka erdvėje audringą dieną.

Mechaniškas stilius yra sentimentalus, persunktas kvailumu ir netikrumu, kuris tarsi tam ir sukurtas, kad nuolatos nuobodžiai plepėtų. Sentimentalus tonas atskleidžia kalbėtojo sielos gelmes, būtent: nepaprastą nejautrumą.

Organiškas stilius yra atbaigtas, stiprus, skaistus, gaivalingas ir sykiu santūrus. Jis yra drovus, kaip didžios mintys ir gilūs jausmai, kurie, būdami tuo ramesni, kuo karštesni, yra kuklūs net savo spindėjime. Jis turi stiprių kūnų

pilnatvę, kurių gyslose teka ugnis. Ugnis yra didelė skaistintoja (graikiškai πυρ reiškia ugnis[4]). Šitas stilius yra perėjęs per ugnį. Jis yra uola, jis yra deimantas.

Mechaniškas stilius yra minkštas ir lipnus. Jei retorikos patarimas pamėgdžioti didžiuosius rašytojus arba tuos, kuriuos jis tokiais vadina, yra juokingas, tai patarimas juos pasisavinti (assimiler) gali būti rimtas[5]). Iš tikro, gali pasitaikyti, kad jūs, pasinėrę didžio žmogaus genijuje, tampate juo persunkti, perskverbti; kad kaž kas iš jo pereina į jus, be abejo, ta sąlyga, kad jūs esate to verti ir kad genijalumo spinduliai sutinka juos praleidžiantį paviršių. Tai ne-

---

4) Skaistinanti ugnis prancūziškai yra *le feu purificateur.* Pastebėdamas, kad graikiškai ugnis yra πυρ Hello nori pasakyti kad čia esama kamienų bendrumo (pur), kitaip sakant kad *ugnis* ir *skaistumas* yra bendros kilmės net etimologiniu atžvilgiu.

5) E. Sprangeris yra pasakęs, kad jaunuoliui doriškai subręsti yra būtina tam tikrą laiką pasinerti kokioje nors didžioje asmenybėje. Analogiškai šį dėsnį galima pritaikyti ir intelektualiniam bei estetiniam subrendimui. Nei intelektuališkai nei estetiškai negali niekas tinkamai subręsti, jeigu jis nebus buvęs tam tikrą laiką pasinėręs kokios nors asmenybės genijalume. Tik šio pasinėrimo metu žmogus įsigyja savą mąstyseną ir savą stilių. Dėl to beveik visų didžių kūrėjų gyvenime galima atskirti vadinamas *nesavas* periodas, kada kūrėjas yra buvęs kito kūrėjo įtakoje. Bet ši įtaka yra beveik būtina. Štai kodėl genijalumo asimiliacija visados yra palaiminga.

gali įvykti kopijuojant arba ieškant recepto, bet iš vidaus sujungiant gyvybę su gyvybe ir šilimą su šilima. Žmogus neminta, kaip žemesnieji gyvuliai, mechaniškai. Jis minta asimiliuodamas. Rašytojas duoda savo stilių, kitaip sakant, savo žodį, vadinasi, patį save. Todėl galima juo misti.

Ligi šiol esu bendrai kalbėjęs apie tai, kas yra žmogaus stilius.

Toliau norėčiau papasakoti, kas yra buvęs žmonių stilius.

III

Pažvelkime į rašytojus. Jie savaime pasiskirsto į tris kategorijas.

Tarp jų yra vaikų klasė. Žmogus - vaikas žiūri į save ir dairosi aplinkui. Jis žavisi, jis stebisi. Jis viskuo stebisi ir viskuo žavisi. Kalbėdamas ir veikdamas, jis žiūri į save naiviai nustebęs ir vaikiškai džiaugdamasis. Jis dar nesiryžta geriau kalbėti ir geriau veikti. Jis dairosi aplinkui. Šviesa jam atrodo graži, ir jis tuojau tai pasako. Jis žiūri į medžiagą ir ją piešia savo žodžiais. Jis ją piešia — ir viskas. Jis dar nesuvokia tų santykių, kurių jis gali su ja turėti. Jis myli daiktus, kaip tokius.

Poeto - vaiko tipas yra Homeras. Be abejo, Homeras toli gražu nėra žmogiškojo genijaus idealas. Jeigu senovė jo nepralenkė, tai tik dėl

to, kad ji visados jį pamėgdžiojo, nes pamėgdžiojimas draudžia pralenkti. Jokia kopija nepralenkia savo modelio. Žmogus gali pralenkti Homerą, neapsakomai jį pralenkti. Vis dėlto Homeras pasilieka nemirtingas poeto - vaiko tipas. Jo vardą panaudoję epitetai, epitetai „homeriški", taip keisti juos išvertus, galima išaiškinti poeto amžiumi, jo vaikiškumo bruožais. Homeras daugiau regi, negu mąsto. Jis regi Achillą, o kadangi greitumas yra tokia regima savybė, kuri vaikui ypač krinta į akis, todėl ši idėja ir yra neatskiriamai susiejama su Achillo idėja, ir Homerui Achillas visados yra greitakojis. Galėtų jis rodyti mums jį sužeistą, paraližuotą, vistiek jis jį vadintų greitakoju, kaip Jupiterį jis vadina išmintinguoju net ir tada, kai jis esti apgaudinėjamas, išjuokiamas, suklaidinamas, įerzinamas. Epitetas *homeriškas* nėra kilęs iš refleksijos tą momentą, kada jis buvo išreikštas. Jis yra kilęs iš konstatavimo, kilęs tą dieną, kada Achillas bėgo. *Homeras yra konstatavimo poetas.* Jis stebisi ir nesiginčija. Jis pranyksta daiktų akivaizdoje, norėdamas mums pasakyti, kas jie yra. Homeras, įėjęs į gyvenimą, yra toks pat, kaip vaikas, atvykęs į Paryžių. Jis apžiūri vieną namą po kito ne dėl to, kad juos įvertintų, ne dėlto, kad juos suklasifikuotų, ne kad vieną iš jų pasirinktų, bet tik dėl to, kad žiūrėtų. Vienas yra baltas, kitas pilkas; štai šitas žemas, štai anas aukštas. Vėliau jis

lipa į Notre-Dame katedros bokštą ir stebi miestą. Dabar jis susivokia. Norėdamas kur nors nueiti, jis randa kelią. Laukdamas vaikštinėja, Vaikas niekur neina. Pats kelias jam yra jau tikslas. Jis visados vaikštinėja. Štai dėl ko Homeras taip ištęstai pasakoja. Jam taip malonu žiūrėti į skydą, kad jis net sustoja prie šio įdomaus daikto, visiškai negalvodamas apie laiką. Dabar mes galime aiškinti Homerą ir parodyti, kad visa graikų poezija yra tiktai jo duktė. Šiuo klausimu jau esu kitur šį tą sakęs. Bet Homeras savęs neaiškino: jis žiūrėjo ir piešė.

Vis dėlto senatvė artėja greitai, ir Homeras amžinai neišsilaiko. Vaikas žavėjosi aukso spindėjimu. Vyras nori turėti patį auksą. Akių malonumo jam nebeužtenka. Žmonija keičia savo stilių: vaikas buvo spalvų mėgėjas, vyras yra stebėtojas. Vaikas žiūrėjo į daiktus, norėdamas juos regėti, vyras į juos žiūri, norėdamas jais pasinaudoti. Vaikas jų su nieku nesiejo, vyras juos sieja su savimi. Toks žmogaus grįžimas į patį save giliai pakeitė ir jo kalbėseną. Neseniai jis kalbėjo vaizdingai, dabar jis kalba taisyklingai. Jis nori išgirsti pats save. Jo žodis jau nebėra savaiminga jo džiaugsmo arba jo liūdesio išraiška. Jis nebėra nei riksmas nei giesmė. Jis yra literatūrinė kompozicija. Neseniai gamta jam buvo reginys vertas stebėti. Dabar ji yra jam laukas, vertas išnaudoti. Jis mąsto apie save, ką nors tyrinėdamas, jis mąsto apie save

ir kalbėdamas. Homeras užleidžia vietą Virgilijui.

Nelaimei, vyras susižavėjęs vaiko grožybėmis, stengėsi juo pasekti. Štai dėl ko epitetas *homeriškas,* priimtinas Homerui, yra juokingas Virgilijui. Homeras jį taip įglaudžia, kad jo negalima nė pastebėti. Tuo tarpu Virgilijus, klausydamas ir rūpestingai sverdamas kiekvieną savo tariamą skiemenį, aiškiai leidžia pajausti jo sakomą žodį. Homeras leidžia vykti labai daugeliui dalykų, nes jis, kaip vaikas, jų visiškai neskaičiuoja. Jeigu Virgilijus sujaudina kitus, tai tik dėl to, kad jis yra pasaulio žmogus. Jis nėra vaikas, jis nėra draugas. Jis yra pasaulio ir reikalų žmogus, kuris pasipuošė, norėdamas su jumis pasikalbėti, ir kuris gėrisi savo žodžių melodija. Jis neturi nei patyrimo nei nepatyrimo užmiršti, kad su jumis kalba. Vaikiškumo jis jau nebeturi, o subrendimo dar nėra pasiekęs.

Mums patinka greitakojis Achillas, bet mums nepatinka pamaldus Enejas dėl to, kad Achillas yra tiesus savo greitume, o Enejas nėra tiesus savo pamaldume. Odisejas ieško Itakos, norėdamas dar sykį pamatyti dūmus, besisklaidančius, saulei leidžiantis, viršum šiaudinių stogų. Enejas keliauja Italijon, vedamas religinių ir politinių motyvų, kurių jis, atrodo, nesupranta. Jis nėra rimtas ir jautrus. Jo išvaizda yra rimtai kvaila. Jo pamaldumas, kaip ir Giaso bei Cleantho narsumas (fortem Giam, fortemque Clean-

them) kritiškais momentais pasirodo esąs tiktai eilių metro reikalavimas. Net ir pats autorius šitą jo pamaldumą menkai vertina. Atsiminkime, kad epitetas *homeriškas* beveik visados Homero veikaluose liečia kokią nors išviršinę savybę, kuri tikrai yra ten, kur buvo pastebėta. Tuo tarpu Virgilijaus veikaluose šitas epitetas jau liečia dorinę ypatybę, į kurią ir pats autorius, atrodo, netiki. Homeras matė bėgantį Achillą. Jeigu Enejas ir buvo pamaldus, jeigu Cleanthas ir buvo narsus, tai Virgilijus viso to nežinojo. Juo dažniau jis šitas ypatybes kartoja, tuo mažiau, atrodo, jis apie jas žino.

Kritikai, žavėdamiesi Virgilijumi, nori po jo ėjusį nuosmūkį susieti su jo tobulumu. Jie linksta manyti, kad po jo žmonija žengė žemyn todėl, kad ilgai negalėjo išsilaikyti tokiose aukštybėse. Šita pažiūra yra negili. Jeigu nuosmūkis ėjo po Virgilijaus, tai aš manau, kad ne nepaisant jo, bet kaip tik dėl jo. Jeigu nuosmūkis išsivystė po jo, tai todėl, kad Virgilijus nešiojo savyje nuosmūkio daigų.

Stiliuje kokio nors žanro nuosmūkis yra ne kas kita, kaip žodžio kultas, dėl jo paties. Virgilijus turėjo gabumų paslėpti šį mirties daigą gėlėse. Bet jis jį tik pridengė, jo neišnaikindamas. Gamtos pajautimas, sielos švelnumas ir jos melancholija yra tikros Virgilijaus puošmenos. Kaip pavyzdžiai, gali būti paminėti: Nisas ir Eu-

ryalis, Mezencas ir jo arklys. Bet klaidinga pažiba, būtent, sakinio kultas, taip pat yra aiškiai jaučiamas. Netikusi kritika visados žavisi rašytojo blogybėmis ir pamiršta geras jo puses. Ji kaip tik blogybes pataria pamėgdžioti kitiems žmonėms. Kadangi blogybės yra daug lengviau pamėgdžioti, negu geros ypatybės, todėl į šias pirmąsias pamėgdžiotojai kaip tik ir atsiremia. Jie neprašė Virgilijų šio švelnaus ir malonaus kaimo pergyvenimo, jie nemokė, kaip jis, išgirsti jaučių maurojimo, jie nemokėjo, kaip jis, gėrėtis saldžiu miegu po medžiais. Bet jie mokėjo pamėgdžioti mechanišką Virgilijaus eilių darybą. Iš čia ir kilo nuosmūkis arba žodžio stabmeldybė.

Ovidijus skundėsi, kad buvęs svetimas barbarams, nes kalbėjęs jiems nesuprantama kalba. Bet aš manau, kad Ovidijus pasigyrė. Jis sakėsi buvęs nesuprastas. Bet aš manau, kad esmėje barbarai jį suprato ir mylėjo. Labiausiai barbarybei priešingas yra paprastumas. Labiausiai barbarybę atitinka prigimties iškreipimas. Šitas iškreipimas džiugina barbarus, kurie yra tiek barbarai, kiek nėra paprasti. Ovidijus poeziją nusmukdė ligi to, kad ji virto žodžių žaismu. Protingoje ir išmintingoje visuomenėje jis tikrai būtų buvęs nesuprastas ir tikrai išjuoktas. Jis būtų buvęs visai pagrįstai išmestas pro duris. Tuo tarpu barbarai buvo jo verta publika. Plojimų, reikia manyti, netrūko.

Mes matėme Homero veikaluose, kad žmogus - vaikas daiktus bei žodžius naiviai myli ir džiaugsmingai juos giria. Mes matėme Virgilijaus veikaluose, kad žmogus, praradęs vaikystę ir būdamas dar toli ligi subrendimo, žodžius bei daiktus myli tyrinėdamas ir giria didžiuodamasis, tarsi jie būtų priemonės turtui ir garbei.

Kaip elgsis subrendęs žmogus?

Vaikas daiktus ir žodžius siejo su jais pačiais. Jaunuolis daiktus ir žodžius tyrinėjo ir siejo su savimi.

Subrendęs žmogus daiktus ir žodžius sieja su mintimi, kuriai jie turi tarnauti, su mintimi, kurią jie turi išreikšti.

Laivo akivaizdoje Homeras stebėjosi jo išviršine sąranga. Virgilijus galvojo apie Enėją ir apie politines kelionės pasėkas. Trečiasis žmogus turėtų galvoti apie didžiąją kelionę ir didįjį atvykimą.

Pirmajam stilius yra būdingas žavėjimasis pačiu savimi. Antrajam yra būdingas ieškojimas savęs. Trečiajam yra būdingas pamiršimas savęs. Šis tad pastarasis turi pareigos atspindėti ir apšviesti.

Didysis stilius save pamiršta, tuo pačiu save atranda ir save apvaldo. Nepriklausomas grožis nutolsta nuo to, kuris jį paverčia žaidimu. Jis atsiduoda tik tam, kuris jį paverčia ginklu. Jis nusigręžta nuo to, kuris nori pasigirti. Jis pasiduoda tam, kuris nori jam tarnauti.

Sakoma, kad jis turi aikščių. Aš manau toks yra jo aikščių dėsnis.

Štai priekaištas:

„Jūs prie rašytojų priskiriate tik didžiuosius rašytojus. Jūs pripažįstate tiktai pirmąjį laipsnį. Jūs žiūrite tiktai kilnumo".

Atleiskite! Šitas toks paprastas savo paprastumu dėsnis, šita pareiga kalbėti, kad pasakytum, o ne tiktai kad kalbėtum, yra tikras visuose protinės sąrangos laipsniuose. Platonas jį kai kada suvokdavo. Bet, būdamas sofistas, deja, labai dažnai jį visiškai užmiršdavo. Sofistai yra filosofijos retoriai.

IV

Tacitas kalba, norėdamas išreikšti savo mintį. Jo žodis yra paprastas, stiprus ir trumpas. Visa, kas yra stipru, yra trumpa. Tacitas lotynų kalbai įkvėpė tokios energijos, kurios be jo ji niekados nebūtų patyrusi.

Pakanka atsiminti Ciceroną, kuris yra retorius ir Ovidijus prozoje, kad galėtume Tacitą įvertinti ir akies žvilgiu išmatuoti juos skiriantį tarpą. Ciceronui viskas yra abstraktu. Roma yra respublika, miestas, valstybė. Tacitui viskas yra gyva: žmones jis vadina vardais. Jis beveik visados turi didžio pykčio galią ir kartais giedrią didžio teisingumo galią. Šio žmogaus stilius man apreiškia jame esantį gabumą nutilti,

kaip savotišką žymę tų žmonių, kurie jaučia būsimąją kartą ir įpareigoja ją atkeršyti. Didžiajame stiliuje tyla visados užima daug vietos. Tacito stiliuje taip pat esama tylos. Kasdieninis pyktis išsiveržia, menkas pyktis plepa. Bet esama pasipiktinimo, kuris reikalauja nutilti, tarsi norėdamas duoti žodį daiktams, laukdamas ateities teisingumo. Tacitas yra ne tik didžiausias lotynų rašytojas. Jis yra didžiausias visos klasikinės antikės rašytojas.

Kalbant apie stilių, negalima nepacituoti Bossueto[6]). Būdinga jo žodžio žymė yra paversti dabartiniais jo pasakojamus dalykus. Daug sykių buvo stebėtasi Anglijos Henriettės laidotuvių pamoksle esančiu jo šūksniu: „O nuit terrible, ect"[7]), kuriame, kaip perkūno griausmas, suskamba ši nustebinanti naujiena: „Madame se meurt! Madame est morte!"[8]).

Vis dėlto aš manau, kad nebuvo atrasta, kur glūdi šių žodžių grožis. Jis glūdi ne sušukime. Jis visas yra žodyje *stebinantis*. Tai perkūno trenksmas. Pakeiskite šitą žodį ir nieko nebeliks. Kodėl? Todėl, kad Bossueto nustebimas

---

6) *J. B. Bossuet* (1627—1704) yra didžiausias prancūzų oratorius ir vienas iš žymiausių Katalikybės vadų naujaisiais laikais. Savo veikalu *Discours sur l'histoire universelle* (1670) jis davė pradžią naujųjų laikų istorijos filosofijai.

7) Vertimas: „O baisioji naktie!"

8) Vertimas: „Karalienė miršta! Karalienė mirė!"

katastrofą mums padaro dabartinę. Jis mus perkelia į tamsią naktį, į griausmingą naktį. Bossuetas, didžiųjų mirusiųjų pamokslininkas, naiviai stebisi priešais jį esančiu karstu. Atrodo, lyg jis niekaip negalėtų priprasti prie tos minties, kurią pats reiškia. Bossuetas lipa į sakyklą kalbėti apie mirtį ir staiga nusigandęs, tarsi pirmą sykį susidurtų su mirtimi akis į akį Notre - Dame katedros sakykloje, jis pradeda mirtimi stebėtis.

Niekaip negaliu nepaminėti de Maistro. Yra imponuojančių vardų. Negalėdamas šiandien visko pasakyti, norėčiau tik pažymėti tą priešginybę, kuri yra tarp šių dviejų Prancūzijos garbingų vyrų, tarp Bossueto ir de Maistro, priešginybę labai krintančią į akį, bet niekeno nepastebėtą.

Bossuetas skleidžia savo mintį lėtai, rimtai, karališkai, lyg kokį purpuro apsiaustą. De Maistras savąją suglaudžia.

Bossuetas vienu sykiu išreiškia tik vieną mintį ir ją vedžioja po aukštumas, vienišą, regimą žemės žvilgsnių. Jis paima į ranką žmogaus vargą ir ilgai jį rodo žmonėms. Jis verčia taurę išgerti ligi dugno. Jis nuolatos kartoja, bet niekados nepasikartoja. Jis visados sako tą patį dalyką, bet niekados nepasako per daug. Jis pašvenčia tąjį nuolatinį kartojimą. Ir kai jis šimtą tūkstantąjį kartą sako, kad žmogus yra mir-

tingas, mums atrodo, kad didis jo balsas tai sako pirmą sykį.

De Maistras elgiasi priešingai — ne dėl metodo, bet dėl savo prigimties.

Jis sutelkia tam tikrą skaičių minčių, kurios nevisados atrodo besijungiančios, ir jas suspaudžia viename sakinyje vienas prieš kitas. Nustebintos tokiu susitikimu, jos žiūri vienos į kitas keistu žvilgsniu, ir atrodo naujos mūsų akims.

Bossuetas idėjoje, kurią reiškia pirmą sykį, atskleidžia senovinę minties pusę. De Maistras idėjoje, kurią reiškia tūkstantąjį kartą, atskleidžia naują atžvilgį. De Maistras atrodo visados sakąs parodoksą. Bossuetas atrodo visados sakąs banalybę.

De Maistras visai nuoširdžiai ieško didelių stiliaus efektų arba, jeigu norite, juos randa, visai jų neieškodamas.

Bossuetas nekenčia visko, kas primena sumanymą.

Kai jam užeina noras smarkiai prabilti, atrodo, kad jis yra patenkintas.

De Maistras turi specifiškų bruožų. Bossuetas bruožų neturi. Periodas yra natūrali jo stiliaus forma. Šitas stilius yra per daug išdidus, kad galėtų būti kapotas, ir per daug platus, kad galėtų būti išaiškintas.

Šiuos du žmones čia gretinu tiktai stiliaus atžvilgiu. Apie jų žvilgį dar nekalbėjau.

De Maistro žvilgis yra skvarbesnis. De Maistras atnaujina savo reiškiamą mintį.

Bossuetas nekenčia atjaunimo. Jis reiškia mintį tokią, kokia ji yra, apvilktą senatve, papuoštą amžiais, kuriuos ji turėjo pereiti, kol atvyko čion, kad dar sykį būtų pasakyta.

V

Paprastumo dėsnis, kaip esu sakęs, saisto kiekvieną intelektualinės sąrangos laipsnį. Štai pavyzdžiai.

Paieškokime tokio žmogaus, kuris niekados nėra gyvenęs idėjų pasaulyje, kuris niekados nėra gavęs jokios idėjos nei iš pirmųjų nei iš antrųjų rankų, kuris nepažįsta grožio, kuris niekados nėra pakėlęs galvos, kuris nėra poetas plačia šio žodžio prasme, kuris tik pasakoja smulkmenas, jau kitų pasakotas prieš jį, nieko nepridėdamas, — paieškokime tokio žmogaus, kuris tačiau mokėtų skaityti ir nebūtų šio meno pamiršęs.

Toks žmogus yra: tąi La Fontainas[9]).

Šitas žmogus, kuris niekados nesuvokė nieko didingo, kuris pats net nesugalvojo menkniekių, yra tuo ypatingas ir įdomus, kad turi tiktai vieną nuopelną, vieną vienintelį nuopelną, kuriuo

---

[9]) *La Fontaine* (1621—1695) yra prancūzų pasakėtininkas ir apysakininkas.

jis paliudija galybę tos ypatybės, kuria jis gyvena, nors jis turi labai daug pagrindo negyventi.

Šitoji galybė, kuri padaro La Fontainą nemirtingą, yra *stilius*.

Visa jo garbė telpa šiame žodyje, ir kas norėtų jį pagerbti, absoliučiai negalėtų nieko daugiau pridėti.

Jis mokėjo pasakoti, jis mokėjo rašyti. O prancūzų kalba! Kokios galios ji turi savyje, kad La Fontainas galėjo pasidaryti garsus?

Aš netikiu, kad La Fontainas savo žemės kelionėje būtų kada nors pažvelgęs į dangų. Aš netikiu, kad jis bent vieną momentą būtų kentėjęs dėl amžinųjų dalykų arba jais džiaugęsis. Aš netikiu, kad, tyrinėjant šią širdį, būtų galima pastebėti, suvokti, nujausti, įspėti, ar buvo joje vietos Dievui. Aš netikiu, kad jos klausant, būtų galima išgirsti kokį nors šauksmą, kad ji, prieš atsiversdama, būtų ko nors troškusi.

„Mano svoris yra mano meilė"[10]), pasakė žmogus, kurio vardą vos drįstu ištarti tokia menka proga. Būtų per daug La Fontainui garbės dėl jo pacituoti šv. Augustiną. Tačiau tiesa, net ir mažiausia proga yra tikra, *maxima in minimis*. Kokia tai pusė nusveria La Fontaine? Ar jis myli grožį? Tikrą ar netikrą? Gal tik grožio išvaizdą? Anaiptol! Kai kurie ilgisi didy-

---

10) „Amor meus pondus meum" (šv. Augustinas).

bės, tik nežino, kur ji yra. Tai parodo, kad jie turi įgimtą dvasios pakilimą, tiktai suklydusį. Bet La Fontainas prie tokių žmonių nepriklauso.

Jis netrokšta nei tikros didybės nei netikros. Jis net nenujaučia kilnumo buvimo. Jis saugo savo garbę (ne savo susižavėjimą, nes toki žmonės nesižavi), turėdamas iš to naudos. Jis turi suktą skonį. Baisus dalykas!

Jo idealas yra lapė!

Aš nenagrinėju *mąstytojo* ir *poeto*. Jis visas yra šiame posakyje: jo idealas yra lapė. Kalbėkime apie rašytoją.

Ar jis yra rašytojas? Taip!

Kritikos pareiga yra įvertinti kiekvieną. Ji turi suderinti entuziazmą, skiriamą didiems dalykams, su dėmesiu, skirtu smulkiems dalykams. Jos garbė yra mylėti ir padėti tam, kuris skrenda. Bet ši garbinga meilė jai nekliudo suskaityti žingsnius tų, kurie eina pėsti. Meilė niekados nekliudo nusileisti žemiau.

Žmogus, kuris nesižavi, niekados nėra žavingas. Todėl ir mes *nesižavime* La Fontainu. Kritika iškilmingus žodžius turi palaikyti tiems, kurie tokiais yra. Tuo tarpu kai kas drįso kalbėti apie La Fontaino genijų.

Šitas didžių žodžių išniekinimas yra fatališkesnis, negu manoma. Jis sunaikina žmonių pagarbą tikrai didiems dalykams. Jis išniekina tikras didybes, jeigu jų vardu prisidengęs sveikina tuos, kurie neturi vainiko. Ne, La Fontainu ne-

reikia žavėtis, bet reikia jį gerbti, jį vertinti, juo gėrėtis tiek, kiek jis yra vertas.

Į ką jis būtų panašus, jeigu neturėtų stiliaus? Jis nebūtų panašus į Florianą. Paieškokime tad šio stiliaus žymės, kuri galėjo pravesti tokią stambią skiriančią liniją.

Šita žymė yra atvirumas. Florianas netiki savo veikėjams, kuriuos išleidžia į sceną. La Fontainas tiki saviesiems. Florianas bando juos prakalbinti. La Fontainas atsistoja jų vietoje ir kalba jų burna.

Jis pasiverčia vaikėzu, bet nuoširdžiu vaikėzu. Štai jo paslaptis. Be abejo, žmogui to dar maža, bet vis jau šis tas. Kadangi jis yra nuoširdus, todėl niekados neperdeda. Jeigu Perettė nebūtų nuoširdi, ji per daug džiaugtųsi gimsiančiu vaikiūkščiu. „Perdėjimas yra padorių žmonių melas", yra pasakęs Juozapas de Maistras. Bet La Fontainas ir Perrettė yra nuoširdūs.

„Il etait, quand je l'eus, de grosseur raisonnable"[11]).

Perettė, be abejo, regėjo šį vaikiūkštį. Bet ji būtų prabudusi iš savo svajonės, jei ji būtų ją per daug išvysčiusi. Bet savo svajonę ji padarė išmintingą ir tuo būdu panašią į tiesą.

---

[11]) Vertimas: „Kai jį turėjau, jis buvo protingo didumo".

Bet vieną dieną La Fontainas pakilo viršum savęs. Vieną dieną jis priėjo prie grožio, ir tą dieną jis parašė *Ąžuolą ir nendrę.* Čia ir, tur būt, tiktai čia jis pakilo ligi didžiųjų visuotinės tvarkos dėsnių supratimo. Jis pastebėjo stipriųjų silpnybę. Jis neparegėjo jos iš viršaus, bet jis ją nujautė.

Jis turėjo garbės įtarti, kad kiekvienas padaras, tą momentą, kai pasakys: *Aš esu galingas,* bus paliestas mirties. Kokia puiki ąžuolo kalba! Kaip puikiai išeina aikštėn išdidumo kvailumas! Kaip apgaulingai ir niekindamas negalią jis siūlo savo apsaugą! Kaip aiškiai jausti, kad jis nieko neapsaugos, kad iš niekeno apsaugos neprašys, kad jis nenori nei globoti, nes nėra geras, nei būti globojamas, nes mano esąs stiprus! Kaip aiškiai matyti jo žlugimas! Kaip puikiai jis yra įglaustas jau į pirmuosius ąžuolo ištartus žodžius.

„Vous avez bien sujet d'accuser la nature!“[12])

La Fontainas mums kalba tiktai apie ąžuolo galybę. Bet mes jaučiame tiktai jo silpnybę. Jis leidžia ąžuolui kalbėti jo didybėje, o mes jaučiame, kad jis jau yra pasmerktas. Katastrofa skaitytojui įvyksta anksčiau, negu autorius ją

---

[12]) Vertimas: „Jūs turite pakankamai pagrindo kaltinti prigimtį“.

pasako. Nendrė savo atsakyme yra trumpa ir aiški, tuo tarpu ąžuolas kalbėjo ilgai ir iškilmingai:

„Je plie et ne rompe pas.
Mais attendons la fin"[13]).

Taip kalba tas, kuris turi pagrindo, kad jo bus tiesa.

Apskritai, La Fontainas yra sausas. Bet jo veikaluose esantieji jausmo bruožai įgyja ypatingos vertės. Jie yra nepaprasto švelnumo.

Kai susitinka du karveliukai, La Fontainas mums leidžia spręsti

„De combien de plaisirs ils payèrent leurspeines!"[14])

Savo vargus! Bet juk keliavo tik vienas! La Fontainas nuoširdžiai tiki, kad juodu abu tykojo tie patys pavojai. Jis nemoka atskirti to, kuris myli, nuo to, kuris yra mylimas.

Šie žavingi žodžiai yra tuo ypatingi ir malonūs, kad skaitant lengva juos pajausti, kad be vargo galima pajausti jų padarytą įspūdį. La Fontainas atrodo jų visiškai nepastebįs. Jis kviečia ir skaitytoją daryti taip, kaip jis daro. Literatūrinis jo nerūpestingumas yra žavingas mūsų akims. Jis nieko nesiekia, nieko neieško ir net

---

13) Vertimas: „Aš linkstu ir nelūžtu. Bet palaukime galo".

14) Vertimas: „Kokiais džiaugsmais jie atlygino už savo vargus".

nieko neranda. Jis tik susitinka. Už šitą jo paprastumą mes esame jam dėkingi tuo labiau, kad atsimename jo gimimo datą. Jis buvo apsuptas septynioliktojo šimtmečio. Net ir mažas naivumas anuo metu buvo didelis nuopelnas. Pakeiskite La Fontaino amžių, ir jis nebebus toks pat sau pačiam, nors visados liks toks pat jums.

Mūsų akyse jis yra gerbtinas dėl to, kad atsispyrė tam orui, kuriuo kvėpavo ir kad išliko La Fontainas, nors tuo pačiu metu gyveno ir Boileau.

La Fontaino garbei dar pridėsiu, kad jis turi teisingumo pajautimą. Čia nekalbu apie aukštesnį teisingumą, kuris liečia jau misterijas ir kuriam nujausti reikia savo žvilgį kreipti ten, kur pasakėtininko žvilgis nesiekia. Aš kalbu apie teisingumą, truputį šiurkštoką, truputį buržuazinį, bet realų ir gerbtiną, apie teisingumą, kurį pastebi sveika kasdieninė nuojauta, trumpai, ǝịdɐ*regimą* teisingumą. Tai jis padiktavo *Vilką ir avinėlį*.

Deja, nėra negalima sučiupti La Fontainą prieštaraujantį ir atrasti jį tarp vilko šalininkų ir tarp avinėlių draskytojų. Nepasakyčiau, kad jo Dievas yra jėga (šita idėja jam yra per aukšta), bet greičiau *mokėjimas veikti*.

Tai yra taip tikra, kad aš grįžtu prie *Ąžuolo ir nendrės* ir pridedu štai kokią pastabą. La Fontainas pasmerkia ąžuolą ne dėl to, kad jis yra blogas ir išdidus, bet dėl to, kad jis žus. Vie-

toje pasakęs: jis klysta, nes giriasi, todėl žus, La Fontainas sako: jis žus, todėl jis klysta.

Štai dėl ko nelygstamai jame galime girti tiktai stilių. Jūs, kurie mylite tiesą ir kurie apie ją mąstote, apsiginkluokite stiliumi, prisijunkite šitą galybę ir, kai būsite apvaldę žodį taip kaip La Fontainas, padarykite tai, ko La Fontainas nepadarė.

Pasakėčia, jeigu neklystu, galėtų turėti svarbų uždavinį. Ji galėtų turėti ir savą garbę, ji galėtų rasti ir atitinkamą kalbą. Ko tad jai reikia? Reikia, kad ji ištirtų daiktų prigimtį ir suprastų žodį: *simbolizmas*.

Tą momentą ji apsisiaustų kilnumu, kurio jai labai trūksta. Ji paliktų žaismo sritis ir žengtų į meno sritis.

Simbolizmo pajautimo La Fontainui absoliučiai stinga.

Jo veikėjai yra gyvuliai ir augmens, bet aš nesugavau jame gamtos pajautimo.

Jo kūrybai trūksta kaimo taip lygiai, kaip jai trūksta minties ir grožio.

Kilniausia pasakėtininko žymė būtų pagarba pirmavaizdžiams. Šios žymės La Fontainui trūksta visiškai ir absoliučiai. Koki jo liūtai ir koki jo ereliai! Visa jo menkystė kaip tik pasirodo tada, kai jo veikėjai pasivadina didžiais vardais. Jis gerai jaučiasi tik lapių draugijoje. Aš netikiu, kad jis nors viename žmoguje būtų

pažadinęs pajautimą tos žmogiškosios didybės, kuri yra meno džiaugsmas ir jo garbė.

Negaliu susilaikyti čia nepadaręs vienos į akis krintančios pastabos. La Fontaino personažai visi veikia kuo *gudriausiai*. Ir žmonės drįsta kalbėti apie La Fontaino meną! Argi jie nepastebėjo, kad gudrumas yra meno priešginybė? Jeigu jie to nepastebėjo, jie turi būti jau labai pasenę.

Tainas *Journal de Débats* paskelbė keletą straipsnių apie La Fontainą. Tainas nori mumyse sukelti kuo didžiausio susižavėjimo šiuo pasakėtininku. Bet tikrumoje jis sukelia tik gilią panieką savo herojui. Bet La Fontainas jam atleis, nes Tainas jį nuvainikavo, visai to nepastebėdamas.

„Mūsų Champenietis sako jis, labai liūdi, kad vilkai surijo ėriukus ir kad sukčiai apgavo kvailius... Jo principai neturi nieko heroiško... Iš jų atlaidžiausi yra paklusti, priimti blogį sau ir kitam, nes toks yra žmogaus gyvenimas. Jis niekados nebuvo Alcestas. Net nežinau ar jis buvo Philintas[15]). Gana atvirai jis pataria ***pataikauti*** ir *šlykščiai pataikauti*. . .La Fontainas pritaria neištikimybei, o kai žygis yra naudingas arba gerai atliktas, jis pamiršta, kad tai buvo sląstai.

---

[15]) Vienas iš Molièro veikalo *Misanthrope* veikėjų.

Jis vaizduoja išmintingąjį, kuris, kvailio sekiojamas, gražiais melagingais žodžiais prie jo prisimeilina ir labai švelniai jį nužudo. Jam atrodo, kad tai geras išradimas, ir mums pataria juo pasinaudoti".

Tas pats Tainas tame pačiame straipsnyje kalba apie tą patį žmogų:

„Jis buvo *poetas*. Manau, kad iš visų prancūzų jis buvo tikriausias poetas".

Tokiu būdu Taine įvyksta idėjų asociacijos. Jis kukliai mums atskleidžia, kaip jis supranta žodį *poetas*:

„Labiau, negu kas kitas, jis turėjo du bruožu: galią pamiršti realų pasaulį ir galią gyventi idealiame pasaulyje; galią neregėti pozityvių dalykų ir galią eiti paskui gražias išvidines savo svajones".

Ar tai šitame idealiame pasaulyje gyveno La Fontainas, kai jis patarė šlykščiai pataikauti? Šitas žmogus, matyt, turėjo labai modernų idealinio pasaulio supratimą. O tose gražiose svajonėse ar žinote apie ką jis svajojo? Apie gerai atliktus žygius! Geras poetas!

Tainas skelbia, kad jis buvo entuziastas.

„Net savo gatvės vaikėzų barniuose jis saugojasi ištarti šiurkštesnį žodį. Jis išlaikė geros draugijos stilių".

Matote, koks entuziazmas!

Be abejo tai dėl šito entuziazmo La Fontainas neregi pozityvių dalykų.

Iš tikro, tas pat kritikas, kalbėdamas apie tą patį rašytoją, žavisi juo po valandėlės, *kaip stebėtoju,* ir ilgai užtrunka jį girdamas. Jis pamiršta, kad La Fontainas neregėjo pozityvių dalykų. Jis rodo jį mums „kaip pastabų ir smalsų svetimšalį, stovintį priešais pasaulį, kuris įsikūrė jame pačiame".

Taino entuziazmas kliudo jam pastebėti prieštaravimus, susirinkusius po jo plunksna. Jis jų nemato, nes jis yra entuziaztas ir jie yra pozityvūs.

Tainas mano, kad La Fontainas gerai pažįsta žmogų. Jis jį laiko Prancūzijos atstovu. Jis pasiųstų La Fontaino veikalus tam, kuris norėtų mus pažinti.

Žmonijos ir Prancūzijos vardu manau bus leista kiekvienam žmogui ir kiekvienam prancūzui atsakyti: Ne žmogų vaizdavo La Fontainas. Tai žmogus, kaip jį supranta Tainas. Bet tai nėra žmogus, tai nėra žmogus sukurtas pagal Dievo paveikslą; tai nėra žmogus atpirktas Dievo Sūnaus; tai nėra net nupuolęs žmogus. La Fontainas nematė prarajų gylio. Jo žmogus yra tiktai išviršinis puolusio žmogaus kiautas, tai netobulai nupieštas siluetas.

La Fontaino vaizduojama Prancūzija yra tokia, kokią ją suvokia Tainas. Bet tai nėra Prancūzija tokia, kokia tikrumoje yra, kokia ji pasirodys, kai, atsiskaitydama su istorija, atskleis

savo gyvenimo knygos pirmą puslapį ir parodys žodžius: *Gesta Dei per Francos.*

Bet tai tik mažmožiai. Yra dar geresnių dalykų. Tainas kai kur išduoda pats save. Jis parašė paskutinį žodį, žodį, kuris yra viso santrauka. Jis išdavė savo paslaptį. Jis pasakė (aš nedrįsčiau liepti jam tai pasakyti, aš drįstu tik pacituoti), jis pasakė, kad La Fontainas *pašalina iš tiesos jos liūdnumą.*

Tiesa, kaip ją supranta Tainas, yra liūdna. La Fontainas jam atrodo esąs linksmas.

Aš esu dėkingas Tainui. Jo formulė man padėjo rasti tikrąją formulę. Jeigu būčiau norėjęs viską apie La Fontainą pasakyti vienu žodžiu, jeigu būčiau norėjęs trumpai išreikšti savo kaltinamąjį aktą, man būtų reikėję tiktai apversti Taino posakį; man būtų reikėję tik pasakyti:

La Fontainas pašalina iš tiesos josios džiaugsmą.

Ir būčiau viską pasakęs apie La Fontainą.

Norėdamas parodyti stiliaus galybę, pasirinkau La Fontainą, nes čia šita galybė veikia viena (kiek tai galima), atskirta ir pastatyta ant žemiausių intelektualinės sąrangos laipsnių.

Norėjau parodyti, kaip būsimosios kartos mėgsta tuos, kurie mokėjo rašyti. Kodėl? Stiliaus meilė, aš manau, mumyse yra susijusi su gyvybės meile. Kai siela išsiskleidžia, kai ji pasirodo, ji apreiškia mums išvidinį savo gyvenimą, ir mes priimame josios šauksmą be jokių

diskusijų. Šitas šauksmas kaip tik ir yra stilius.

Priešingai, kai žmogus mums perteikia tik savo mintį, neatskleisdamas mums savęs paties, mes jo neklausome, nors jis ir kažin ką sakytų. Mąstytojas, kuris nemoka rašyti, nuslepia nuo mūsų tai, kas vyksta jame, ir mums parodo tiktai negyvas jo veikimo pasėkas. Didis rašytojas mums leidžia net dalyvauti jo veikalų pradėjime. Šitame permatomame medyje žymu, kaip teka syvai. Genijus ir vaikas yra nuostabiai panašūs. Juos jungia naivumas. Jie abu yra permatomi, ir ši ypatybė leidžia mums paregėti jų mintis, leidžia dalyvauti išvidiniame jų idėjų formavime. Vaikas, kol jis yra paprastas, yra labiausiai panašus į žmogaus genijų.

VI

Klaidinga retorika taip pažemino josios naudojamus žodžius, kad iš josios kilęs juokingumas grąso paliesti net pačius daiktus. Kai ji giria ką nors dėl jo stiliaus, tikrumoje ji giria jį dėl jo tualeto.

Reikia apginti žodžius, norint apginti idėjas. Žmogaus stilius yra jo veikimo išraiška.

Visi kūriniai yra susieti tam tikrais santykiais su gyvenimu, patys su savimi ir su kitais.

Stilius yra išraiška tos išvidinės įtakos, kurią jie patys daro, kurios jie patiria savyje ir kurios jie leidžia patirti kitiems.

Visi augmens sugeria šviesą, bet kiekvienas ją sugeria savo būdu. Visi jie stiebiasi ir siekia saulės šilimos, bet jos spindulius jie priima įvairiai. Kiekvienas juos pasisavina ypatingu būdu pagal savo reikalus, pagal savo sugebėjimus, pagal išvidinius nusiteikimus.

Rožės stilius yra josios kvepėjimas.

Stilius, būdamas gyvybės apraiška, atveria mums plačius horizontus. Mes negalime jo tyrinėti tiktai raštuose. Mes turime jį rasti visur, kur tik jis išsiskleidžia, o kartais atspėti, kur jis neišsiskleidžia. Stilius visų pirma glūdi žodžiuose. Jo esama taip pat gestuose. Jo esama žvilgsniuose. Jo esama visose apraiškose — net tylėjime. Tyla gali turėti didingą stilių. Tyla gali virsti žodžiu. Tyla net gali būti žodžio viršūnė, jo kulminacinis taškas. Apskritai, kai žodis pasidaro kilnus ir iškilmingas, jis sustoja, nes tam tikroje aukštumoje jam pritrūksta žodžių. Tai ir yra tyla, kurios pareiga pratęsti toliau ir išreikšti tai, ko nebuvo galima žodžiais. Pergyventa tyla yra aukščiausias žodžio išsiskleidimas. Tai yra stilius par excellence.

Ką žmonių kalba supranta posakiu: *didis žmogus?*

Ar tai tas, kuris atlieka tokį ar tokį veiksmą? Ne, nes aš nesiimu tiksliai apibrėžti tą

veiksmą, kurį reikia atlikti, norint būti didžiu žmogumi.

Didybė neglūdi tokiame ar kitokiame veiksme: *ji glūdi veiksenoje.* Tas pats veiksmas, atliktas tūkstančio žmonių, apsireikš tūkstančiu skirtingų žymių. Didybė glūdi ne fakte, bet fakto autoriuje.

Gal jums reikia apčiuopiamo pavyzdžio? Štai skęsta žmogus. Jūs bėgate ten, kur jis pasinėrė. Jūs statote pavojun savo gyvybę ir jį išgelbite. Bet štai jus matė pamišėlis ir bezdžionė. Jie pamėgdžioja jus ir kiekvienas išgelbi po žmogų. Jie pamėgdžiojo padarytą faktą, bet jie nepamėgdžiojo jūsų veiksmo, jie nepasisavino jūsų stiliaus. Galima viską iš žmogaus pavogti, išskyrus jo stilių. Stilius yra neprieinamas, kaip ir asmuo, kurio jis yra išraiška.

Didybė nėra aprėžta jokiu išviršiniu įvykiu. Ji trykšta iš pašvęstų versmių.

Ar jos žymė yra tiktai patvarumas? Niekai! Taip sakė Buffonas. Bet jis nežinojo, ką sako. Musė būtų didybės simbolis, nes ji taip ištvermingai zirzia prie ausies.

Ar jos žymė yra didi meilė?

Ir tai dar ne.

Ar jos žymė yra didis protas?

Ir tai ne. Mažiausiai ne jis vienas. Jūs galite suprasti didžiausias idėjas ir galite nemokėti jas didžiai išreikšti. Jūsų žodis išduos jūsų rasės menkystę.

Aš neseniai pasakiau, nors ir nenoromis, žodžio vardą: ant mano lūpų buvo didybės paslaptis, bet ji ištrūko iš manęs.

Žodis yra būtybės išvidinės prigimties atsivėrimas.

Liūtui nereikia stengtis, norint parodyti savo jėgą. Jis ją parodo kiekvienu savo judesiu. Herculas beveik visados yra vaizduojamas poilsio metu. Atrodo, kad baisios jo rankos neturi ko veikti.

Daug žmonių yra mankštę arklius. Bet niekas, žiūrėdamas į tokį mankštintoją, kuris gali būti paprasčiausias žmogiūkštis, niekas, žiūrėdamas į tokį mankštintoją, nėra pasakęs: Štai pasaulio valdovas!

Niekas? Klystu: paprastai taip nesakoma, bet vieną sykį buvo pasakyta. Tai buvo tėvas, kuris kalbėjo apie savo sūnų. Koks tėvas sykį pasakė: Mano sūnus bus pasaulio valdovas. Aplinka, kurioje aš gyvenu, yra jam per ankšta. Tegul jis ją praplečia ir susprogdina, nes jis yra priaugęs ją susprogdinti.

Bet ar Pilypas taip kalbėjo dėl to, kad Aleksandras suvaldė Bucefalą, nugrįžęs jį nuo gąsdinančio šešėlio?

Be abejo, ne! Dėl to, kad Aleksandras, suvaldydamas Bucefalą, šį nereikšmingą veiksmą atliko ypatingai. Savo būdu suvaldyti Bucefalą jis apreiškė save, jis apreiškė save, kaip pasaulio valdovą.

Kur tad yra skirtumas tarp Aleksandro, suvaldžiusio Bucefalą, ir arklių mankštintojo, atliekančio savo profesijos pareigas?

Skirtumas yra stiliuje.

Arklių mankštintojas yra vertas savo užmokesčio.

Bet kai Pilypas pasakė savo sūnui: Eik, pasiimk pasaulį, Makedonija tau per maža, tą dieną Aleksandras, paslėpdamas nuo įdūkusio arklio jį gąsdinusį šešėlį, atsukdamas jo galvą į šviesą ir pasinaudodamas saule jam suvaldyti, tą dieną Aleksandras išgirdo savą žodį ir apreiškė pats save.

Žiūrovams ir pačiam Pilypui pasidarė aišku, kad Aleksandras pasidarė nepriklausomas, kad jis nugalėjo ne arklį, bet pats save ir Rytus, Rytus godžius saulės, Rytus bijančius savo šešėlio.

Štai dėl ko Bucefalas atsidūrė istorijoje. Jeigu būčiau tapytojas, negalėčiau šio valdovo piešti be Bucefalo.

Bucefalas yra simbolis to, kurio akivaizdoje nutilo žemė.

Ši pergalė buvo Aleksandro žodis.

Zoologijos sode, kai erelis savo nagais ir sparnais drasko narvo virbus, tarsi juos laužytų savo mintimi, kai jis pakreipia savo galvą, kai pažvelgia į uždraustą erdvę nuvainikuoto valdovo žvilgsniu, jūs galite paregėti erelio žodį.

Audros dienomis jūs galite išgirsti vandenyno žodį.

Kai Kristupas Kolumbas savo kardu perskrodė rūką, bandžiusį uždengti jo tėvynę (tėvynė yra trokštamoji vieta), kai jis Amžinojo Žodžio vardu įpareigojo šviesą jam atskleisti Ameriką, jis tarė pasauliui savo žodį. Jis jam parodė, kad yra nepriklausomas, o kai Ispanijos karalius jį padarė visų didžiųjų vandenų admirolu, jis jau seniai ten buvo. Esminis jo nepriklausomumas buvo ankstesnis, negu jo titulas.

Uždarytų narve kondorų žvilgis tarsi sklendena viršum dykumų, apie kurias jie svajoja, viršum nesančių dykumų, viršum prarastos jų nuosavybės. Jų žvilgis tarsi seka kariuomenės eiles, kurias jie mėgsta sekti, kai yra laisvi.

Kartais šventumas sužiba ant genijalumo, kaip saulė ant vandenyno. Tai šv. Povilas. Būdamas visiems viskuo, tobuliems kalbėdamas išminties žodžius, kitiems grąsindamas anatema, rūpindamasis visomis bažnyčiomis, persekiojamas išviršinių kovų ir kankinamas išvidinio suskilimo, įvykdydamas tai, ko neįvykdė Kristaus Kančia, jis apsireiškė, kaip valdovas, nešdamas karalijos naštą.

Ligi šiol žmogaus dvasia dažnai manė, kad, norint įkūnyti grožį, reikią save paslėpti ir šitas paslėpimas buvo pavadintas menu. Menas buvo žaidimas, kurį žmogus žaidė, norėdamas

savo darbą paversti paradu, sutvarkytu pagal tam tikras sutartines taisykles.

Reikia, kad genijus pakiltų, kalbėtų, būtų išgirstas ir pasakytų:

Aš noriu, kad nuo dabar menas būtų nuoširdus.

Aš noriu, kad menas nustotų buvęs žmogaus pridengimas, o taptų jo išreiškimu.

Aš noriu, kad menas būtų paprastas, naivus, kilnus proto spindėjimo išsiveržimas. Kad menas būtų gražus ir kad šitas jo grožis būtų tikras, aš noriu, kad nuo dabar menas vaizduotų daiktus tokius, koki jie yra.

Dievas norės, jeigu neklystų, kad šis balsas būtų suprastas.

Senovinė retorika sakė:

Jūs esate biaurūs, tad pasislėpkite, nes pasirodę išgąsdinsite žmones. Menas yra pridengimas. Pasirinkite tad sutartą tipą: jums reikia tik apsidairyti, pasirinkti yra net per daug iš ko. Pamėgdžiokite, skaldykite, žaiskite žaidimą, kuris patiktų publikai. Grožis yra apgaulė. Gyvenimo dėsniai yra biaurūs. Norėdamas patikti, menas turi pasigaminti savo taisyklių, nepriklausomų nuo realių dėsnių.

Bet dabar reikia, kad tasai, kuris turi sukurti ateities meną, apvalytų suterštą orą ir pasakytų:

Tiesa, biaurumo žmoguje esama, nes žmogus yra nupuolęs. Bet atgimimas yra galimas.

Grožis mums yra prieinamas, jis ateina pas mus. Sugaukime jį, apvilkime jį ir tuo būdu galėsime pasirodyti.

Apvilkime jį ne dėl to, kad jis reikalautų pridengiamas, bet dėl to, kad jis spindi labiau, negu mes patys ir kad mes jį turime turėti, niekados neprarasdami. Mes esame sutepti! Tad apsivalykime! Senasis žmogus nedrįsta pasirodyti. Tegul tad gema naujas žmogus, tegul jis žėri žmonių akyse ne kaip teatro herojus, bet kaip gyva tiesa, gyvesnė, negu nustumtas šalin senasis žmogus. Tegul tad šitas žmogus pasirodo ir veikia, tegul jis veikia pagal atgimusią prigimtį, tegul išskleidžia savyje slepiamą pirmavaizdį, tegul parodo savyje nešiojamą idealą. Tegul jis vykdo tiesą! Grožis tuomet savaime ištrikš. Grožis, vietoje buvęs apgaulė, bus tiesos spindėjimas. Tegul menas, kuris ligi šiol buvo melagio žmogaus pridengimas, savo žodžio nuoširdumu išreiškia nuoširdaus žmogaus spindėjimą.

Žmogus, absoliučiai negalėdamas praeiti pro grožį, gali stengtis eiti jo linkui ir tai jis gali daryti dviem būdais. Jis gali bandyti sau meluoti grožio vardu ir gali sau teisingai kalbėti grožio vardu. Jeigu jis nori sau meluoti, tuomet jis stengsis save pagražinti ir save padaryti grakštų nuodėmėje. Jeigu jis nori būti teisingas, tuomet jis stengsis savo vidų ir savo viršų apsiausti realiu spindėsiu, kuriam jis yra

sukurtas. Menas negali išvengti grožio: jis gali jį pamėgdžioti žaismu arba gali jo įsigyti pastangomis. Jis gali jį išjuokti ir gali jo laimėti. Menas negali nejausti įgimto biaurumo senajame žmoguje.

Jis gali jį pridengti ir gali jį sutriuškinti.

Žodžiu, jis gali paslėpti žmogų žiūrintį žemyn, ir gali prisiimti, teigti ir skelbti žmogų, žiūrintį aukštyn.

Menas, susijęs su išsigimusiu žmogumi, yra įpareigotas apipudruoti tą, kuris nesiduoda nutapomas, nes senasis žmogus yra biaurus, o menas, vistiek koks jis būtų, negali atsisakyti grožio. Šitaip suprastas menas yra melas.

Menas, susijęs su atgimusiu žmogumi, gali laisvai ir atvirai savo genijumi vaizduoti tą, kuris sutinka būti piešiamas, nes atgimęs žmogus yra puiki būtybė, o menas, jį vaizduodamas, pasiekia savo didybės, neprarasdamas savo nuoširdumo.

Labai dažnai didieji menininkai savo mene, savo stiliuje, dėjo pastangų papuošti melagį žmogų tokiu grožiu, kuris jam nepriklauso, pagrobtu ir klaidinančiu grožiu, grožiu, kuris gyvena kitur, ir kuris, čia atgabentas ir uždėtas, kaip vainikas ant blogio galvos, virsta melu ir vagyste.

Tuo pačiu metu kiti menkesnieji menininkai, kurie tiktai kopijavo, nedrįsdami gėrio grožį panaudoti blogiui papuošti, sugalvojo savam

reikalui konvencionalų grožį, kuris nepriklauso nei gėriui nei blogiui, nes jo iš viso nėra, nes jis yra tiktai įpročio forma. Tai pridengimas, tai susitarimas, tai įprotis, tai mada, kuri reikalauja tokios, o ne kitokios pozos, tokių, o ne kitokių žodžių, tokio, o ne kitokio tono. Šitoje tad dvasioje yra parašyta dauguma tragedijų. Šio nuosmūkio metu atrodo, kad menas trokšta ne gėrio, bet puošnumo, kuris yra grožio išjuokimas. Jo dėsniu pasidaro ne gyvenimas, bet paprotys. Jo tikslas yra ne tiesa, bet konvencionalumas. Klasikinės tragedijos idealas virsta mados piešiniu.

Todėl jau laikas, kad menas pradėtų skelbti grožį, kad jis jo semtųsi iš ten, kur jo yra; kad pasakytų, iš kur jis jo semiasi; kad jis būtų drąsus ir paprastas, teisingas ir galingas. Tegul Dievas duoda mums didį menininką, kurio stilius būtų nuoširdaus spindėsio išraiška!

Būtų labai svarbu ir reikšminga ištirti istoriją stiliaus atžvilgiu, vadinasi, kiekviename didžiajame žmoguje paieškoti jo didybės pagrindo ir esmės, kitaip sakant, paieškoti jo nuosavo charakterio ir stiliaus.

Aleksandras mums pasakytų, kad jo stilius yra jo pergalės genijus, kad jo būdas kreiptis į daiktus yra juos suvaldyti. Toks buvo stilius šio žmogaus, kuris savo arklį pavertė simboliu.

Cezaris mums pasakytų, kad jo stilius yra išreikštas žodžiais, kuriuos jis pasakė audros

metu drebančiam pilotui: „Ko tu bijai? Juk veži Cezarį". Jo žodžiai yra jo laukiamos pasaulinės imperijos patvirtinimas. Jo žodžiai yra ašaros, kurias jis liejo, būdamas trisdešimties metų ir atsimindamas Aleksandrą, kuris tokio amžiaus jau buvo buvęs nugalėtojas.

Homero stilius yra pirmieji Priamo maldos žodžiai:

„Achillai, atsimink savo tėvą, savo silpną ir seną tėvą, tokį, koks aš esu..."

Šituose žodžiuose slypi visas Homeras, dievai, tėviškumas, senatvė, jėga ir silpnumas.

Bossueto stilius: „Karalienė miršta! Karalienė mirė!" Visuomeninė didybė ir šalia — mirtis.

Kristupo Kolumbo stilius yra kryžius, kardo smaigaliu padarytas rūkuose.

Iškilmingais laikais, kuriuos dabar gyvename, reikia didžio žmogaus arba geriau didžių žmonių, kurie kalbėtų žmonijos vardu, kurie kalbėtų žmogaus stiliumi ir kurie jame įrėžtų skirtingus savo bruožus ir skirtingus savo parašus.

Man atrodo, kad malda yra žmogaus stilius par excellence, vadinas, žmogaus išraiška.

Ką reiškia išreikšti žmogų? Tai reiškia pasakyti jo skurdą ir jo didybę.

Malda kaip tik šį skurdą pasako. Ji paklupdo žmogų, kaip Evangelijos elgetą. Ji vaiz-

duoja jį aklą ir neturtingą, trokštantį ir maldaujantį.

Bet ji taip pat parodo ir jo didybę tiesiog nuostabiu būdu: ji parodo ją veikiančią pagal Dievo nutarimus.

Per maldą Dievas mus įveda į valdymo paslaptį. Ir tą momentą, kada jis mums atskleidžia savo nutarimus, tą momentą jis atkreipia į mus savo veidą. Malda yra sykiu ir nusiminimo šauksmas ir garbės giesmė. Tuo tarpu argi nusiminimo šauksmas ir garbės giesmė nėra žmogaus išraiška? Ar tai nėra žmogaus stilius? Žmogaus stilius yra jo atsakymas į žodžius, kuriuos išgirdo Mozė:

„Aš esu, Kuris esu!"

Tu, Kuris esi, išgirsk, išgirsk ir — išklausyk!

Vardų sąrašas

Dalykų sąrašas

Turinys

ŽINIJOS
SKAITYMŲ BIBLIOTEKOS
LEIDINIAI

1. *A. Bennett*, DIEGAS, I d. . . . . 2,—
2. *A. Bennett*, DIEGAS, II d. . . . . 2,—
3. *H. Lavedan*, KATORGININKŲ KAPELIONAS, I d. . . . . 2,—
4. *H. Lavedan*, KATORGININKŲ KAPELIONAS, II d. . . . . 2,—
5. *H. Bordeaux*, UŽSNIGTOS PĖDOS, I d. . . . . 2,—
6. *H. Bordeaux*, UŽSNIGTOS PĖDOS, II d. . . . . 2,—
7. *Dostojevskis*, IDIOTAS, I d. . . 2,—
8. *Dostojevskis*, IDIOTAS, II d. . . 2,—
9. *Dostojevskis*, IDIOTAS, III d. . . 2,—
10. *Dostojevskis*, IDIOTAS, IV d. . . 2,—
11. *Dostojevskis*, IDIOTAS, V d. . . 2,—
12. *Dostojevskis*, IDIOTAS, VI d. . . 2,—
13. *A. Droste-Huelshoff*, ŽYDŲ MEDIS. 2,—
14. *W. S. Reymont*, 1794 METAI, I d. 2,—
15. *W. S. Reymont*, 1794 METAI, II d. 2,—
16. *W. S. Reymont*, 1794 METAI, III d. 2,—
17. *Mauriac*, GIMDYTOJA . . . . . 2,—
18. *V. Pietaris*, IŠ MANO ATSIMINIMŲ 2,—

19. *Stefan Zweig*, MAGELANAS, I d. 2,—
20. *Stefan Zweig*, MAGELANAS, II d. 2,—
21. *Antonio Fogazzaro*, SENOVINIS PASAULĖLIS, I d. . . . . 2,—
22. *Antonio Fogazzaro*, SENOVINIS PASAULĖLIS, II d. 2,50
23. *Ernest Hello*, ŽMOGUS, I d. . . 3,—
24. *Ernest Hello*, ŽMOGUS, II d. . . 3,—

„Ž I N I J A“

Kaunas, Duonelaičio 24.